

Terhi Hirvikorpi
Tanja Kunttonen

NUORTEN SEURAAMUSSELVITYKSET

Uuden lain koukeroita, käytännön karikoita

Liiketalouden koulutusohjelma
2012

NUORTEN SEURAAMUSSELVITYKSET

Uuden lain koukeroita, käytännön karikoita

Hirvikorpi, Terhi; Kunttonen, Tanja

Satakunnan ammattikorkeakoulu

Liiketalouden koulutusohjelma

Huhtikuu 2012

Ohjaaja: Minna Kuohukoski

Sivumäärä: 108

Liitteitä: 5

Asiasanat: henkilötutkinta, nuori rikoksesta epäilty henkilö, nuorisoprosessi, Rikosseuraamuslaitos, seuraamusselvitys

Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä (633/2010) tuli voimaan 1.1.2011. Lain nojalla Rikosseuraamuslaitos vastaa nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä ja laatii nuoresta seuraamusselvityksen. Seuraamusselvitystä käytetään hyväksi syyteharkinnassa ja nuoreen kohdistuvassa seuraamuksen arvioinnissa. Tässä opinnäytetyössä tutkittiin Rikosseuraamuslaitoksen toimenpiteitä ja menettelytapoja seuraamusselvityksen laadinnan yhteydessä ja henkilökunnan kokemuksia kyseessä olevan lain toimeenpanosta. Tutkimuksessa saatiin vastaukset kysymyksiin, miten lain tavoitteet ovat toteutuneet käytännössä henkilökunnan mielestä ja miten lain edellyttämät käytännön toimet eroavat eri rikosseuraamusalueilla. Lain vaikutusten tutkiminen viranomaisten tehtäväpiirissä auttaa lain tehokasta toteuttamista. Tutkimusaihe perustui aiheen ajankohtaisuuteen, monimuotoisuuteen ja käytännönläheisyyteen. Opinnäytetyö laadittiin parityönä. Molemmat tekijät työskentelevät rikosseuraamusalalla.

Tutkimuksen teoreettisessa osiossa esiteltiin Rikosseuraamuslaitos, eri viranomaistahot nuorisoprosessissa, rikollisuus yleisellä tasolla ja käytiin läpi lainsäädännöllisesti nuoren asema rikoksesta epäiltynä. Lisäksi osiossa tarkasteltiin lakia nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä, kyseisen lain esitöitä, lakia edeltävää lainsäädäntöä ja historiaa. Osiossa käsiteltiin myös lain laadinta, lain vaikutusten tutkiminen ja hyvän lain kriteerit. Opinnäytetyön empiirisessä osiossa toteutettiin laadullinen haastattelututkimus. Työn näkökulma oli oikeussosiologinen. Rikosseuraamuslaitoksen kolmelta eri alueelta haastateltiin kuutta selvitystyötä laativaa virkamiestä. Virkamiehet työskentelevät yhteistyössä nuorisoprosessiin kuuluvien eri viranomaisten kanssa. Haastattelut suoritettiin videoyhteyden välityksellä ryhmä- ja teemahaastatteluna. Haastattelut analysoitiin teoriaohjaavan analyysin avulla.

Uuden lain säätämistä pidettiin tarpeellisena, koska nuoria rikoksentekijöitä koskeva lainsäädäntö oli osittain vanhentunut ja puutteellinen. Uuden lain pyrkimyksenä on auttaa nuoria sekä selkeyttää viranomaisten toimintaa ja roolijakoa nuorisoprosessissa. Tulosten yhteenvetona todettiin, että lakiuudistus on ollut välttämätön, mutta sen käytännön toteutus on pirstaleista. Tutkimuksen mukaan yhteistyö ja tiedonkulku ovat tulevaisuuden kehittämiskohteita viranomaistyössä. Haastateltavien mielestä seuraamusselvitys on käyttökelpoisempi työväline kuin sitä edeltänyt henkilötutkinta. Eroja eri rikosseuraamusalueiden välillä on nuorisoprosessin nopeutumisen kokemuksessa, tukipalveluihin ohjaamisessa sekä terveydenhuollon tai muiden salaisien tietojen tarvitsemisessä tai saamisessa.

CONSEQUENCE REPORTS OF THE JUVENILE

Flourishes of the new law and practical pitfalls

Hirvikorpi, Terhi; Kunttonen, Tanja
Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
April 2012

Supervisor: Minna Kuohukoski

Number of pages: 108

Appendices: 5

Keywords: personal enquiry, young person that has been suspected of the crime, juvenile process, Criminal Sanctions Agency, consequence report

The law regarding the clarification of the situation of a young suspect (633/2010) came into force in 2011. The Criminal Sanctions Agency is responsible for the clarification (a consequence report). The consequence report is utilized when considering the charges and in the evaluation of the consequence affecting a young person. The topic of this dissertation was to study the measures of the Criminal Sanctions Agency, and the procedures in the compilation of the consequence report, and experiences of the personnel regarding the execution of the law. The objective of the study was to find answers to the following questions: how have the objectives of the law come true in practice in the opinion of the staff, and do the practical actions required by the law differ? Studying about the effects of the law helps the efficient execution of the law. The study subject was selected for the sake of topicality, diversity and practicality. The thesis was made as pair work and both writers work in the area of criminal sanctions.

In the theoretical part of the study, the Criminal Sanctions Agency and separate authorities in the juvenile process were introduced, and the legislative role of a young suspect was clarified. Furthermore, a law regarding the crime committed by a young person was studied. The section also discussed the preparation and effects of the law, as well as the criteria of a good law. The study belongs to the area of the sociology of law. Altogether, six civil servants who draw up consequence reports and work in cooperation with authorities in the juvenile process were interviewed. The interviews were performed via a video connection as group and theme interviews. The interviews were analyzed with the help of a theory-guided analysis.

The new law was considered necessary because the law regarding the crime committed by a young person had become obsolete and was defective. The aim of the new law was also to clarify the actions and roles of different authorities in the juvenile process. As a conclusion, it can be said that the law reform has been necessary but its practical realization varies. The cooperation and the flow of information are the subjects of development in the future. In the interviewees' opinion, the consequence report is more useful than the personal inquiry which has preceded it. In the interviews, differences between various areas were found in the experience of the acceleration of the juvenile process, in the directing to the support services and in the requiring or acquiring of public health service or other classified information.

LYHENTEET

AOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
EPA	asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 575/1988
ETL	esitutkintalaki 449/1987
HE	hallituksen esitys
L ehdollisen vankeuden valvonnasta	laki ehdollisen vankeuden valvonnasta 634/2010
L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä	laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 633/2010
L oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa	laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 370/2007
L rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta	laki rikosasioiden ja eräiden riita- asioiden sovittelusta 1015/2005
L Rikosseuraamuslaitoksesta	laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009
L valvontarangaistuksesta	laki valvontarangaistuksesta 330/2011
L yhdyskuntapalvelusta	laki yhdyskuntapalvelusta 1055/1996 (eduskunnan) lakivaliokunnan mietintö
LaVM	
LsL	lastensuojelulaki 417/2007
NRL	laki nuorisorangaistuksesta 1196/2004
NuoRikA	asetus nuorista rikoksentekeijöistä 1001/1942
OMp nuorista rikoksentekeijöistä	oikeusministeriön päätös nuorista rikoksentekeijöistä 310/1943
RL	rikoslaki 39/1889
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997
VahKorvL	vahingonkorvauslaki 412/1974
VankL	vankeuslaki 767/2005
VNA	valtioneuvoston asetus

SISÄLLYS

LYHENTEET.....	4
1 JOHDANTO	7
2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA JA OPINNÄYTETYÖN ONGELMAN KUVAUS.....	8
2.1 Rikosseuraamusalan organisaatio.....	8
2.1.1 Rikosseuraamusalan kehityksestä	11
2.1.2 Imagotutkimus	14
2.2 Tausta opinnäytetyöhön	15
2.3 Ongelman kuvaus ja teorian viitekehys	18
2.4 Aikaisemmat tutkimukset.....	19
3 RIKOLLISUUS	23
3.1 Rikollisuus käsitteenä.....	23
3.2 Rikollisuuteen vaikuttaminen.....	25
3.3 Yksilön kehitystä tukeva ja sosiaalinen rikoksen torjunta	26
4 NUORI JA RIKOS.....	29
4.1 Nuori rikollinen ja nuorisorikosoikeus.....	29
4.1.1 Nuorisoprosessi	31
4.1.1.1 Poliisi ja nuori.....	33
4.1.1.2 Syyttäjä ja nuori.....	35
4.1.1.3 Tuomioistuin ja nuori.....	36
4.1.1.4 Sosiaalitoimi ja nuori	37
4.1.1.5 Rikosseuraamuslaitos ja nuori.....	38
4.1.1.6 Sovittelu	38
4.1.2 Nuorten rangaistukset	39
5 LAIN LAADINTA JA LAIN VAIKUTUSTEN TUTKIMINEN	43
5.1 Lain elinkaari.....	43
5.2 Lain vaikutusten seuranta ja toteutumisen tarkastelu	45
6 NUORIA RIKOKSENTEKIJÖITÄ KOSKEVA LAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTUS.....	48
6.1 Laki nuorista rikoksentekeijöistä.....	48
6.1.1 Henkilötutkinnan historiaa.....	49
6.1.2 Henkilötutkinnasta kohti seuraamusselvitystä	52
6.2 Nuorisorikostoimikunnan ja nuorisorikostyöryhmän mietintöjen keskeinen sisältö	54
6.3 Hallituksen esityksen keskeinen sisältö ja erot mietintöihin.....	56
6.4 Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä.....	58
6.4.1 Lakiin liittyvät määräajat	59

6.4.2	Seuraamusselvityksen laatiminen.....	60
6.4.3	Seuraamusselvityksestä huolehtiva virkamies ja hänen apunaan toimiva henkilö	62
6.4.4	Rikoksesta epäillyn nuoren ja huoltajan kuuleminen	63
6.4.5	Seuraamusselvityksen käsittely tuomioistuimessa	63
6.4.6	Tarkemmat määräykset.....	64
7	OPINNÄYTETYÖN ONGELMAN KÄSITTELEMINEN JA MENETELMÄT	66
7.1	Käytettävät menetelmät ja aineisto	66
7.2	Oikeussosiologia.....	69
7.3	Aineiston kerääminen ja analysointi.....	70
7.3.1	Haastattelumuodot: ryhmä- ja teemahaastattelu.....	71
7.3.2	Haastatteluaineiston analysointi.....	74
7.4	Tieteeseen liittyvät vaatimukset	76
7.4.1	Tutkimuksen ja tuloksien luotettavuus	77
8	TUTKIMUSTULOKSET JA POHDINTA.....	78
8.1	Lakiuudistuksen päätavoitteiden toteutuneisuus	78
8.1.1	Ohjeistus eri toimijoille.....	79
8.1.2	Kannanotto seuraamukseen.....	80
8.1.3	Lain vaikutukset nuorisorangaistuksen käyttöön	81
8.1.4	Seuraamusselvityksen ja henkilötutkinnan eroja	82
8.2	Nuorten asioiden hoitamiseen liittyvät haasteet	83
8.2.1	Alaikäisten kanssa työskentely.....	85
8.2.2	Vaikutukset nuoren syrjäytymisen ehkäisyyn.....	87
8.2.3	Seuraamusselvityksen laatu	88
8.3	Lakiuudistuksen haasteet henkilökunnalle	88
8.3.1	Henkilökunnan koulutus	89
8.3.2	Rikosseuraamuslaitoksen edustus tuomioistuimessa.....	90
8.3.3	Virkamiehen apuna toimiva henkilö.....	91
8.4	Yhteistyö ja tiedonkulku eri tahojen välillä	92
8.4.1	Viranomaisten välinen yhteistyö.....	92
8.4.2	Verkosto ja viranomaispalaverit.....	94
8.4.3	Viranomaisten ja muiden tahojen yhteistyö.....	95
8.5	Lain tavoitteiden toteutuminen Böhretin ja Huggerin jäsentelyn mukaan.....	95
9	JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	98
10	LOPPUTULOKSEN ARVIOINTI	101
	LÄHTEET.....	103
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tämän työn lähtökohtina ovat ajankohtaisuus ja käytännönläheisyys. Tutkimme 1.1.2011 voimaan tullutta nuoren rikoksesta epäillyn tilannetta selvittävää lakia (633/2010) ja sen tähänastista vaikutusta Rikosseuraamuslaitoksen eri rikosseuraamusalueiden toimintaan. Lähestymme tutkimuskohdetta oikeussosiologisesta näkökulmasta. Opinnäytetyömme on tutkimustyyppiltään kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus ja se perustuu empiiriselle tutkimukselle. Aineistomme koostuu kirjallisuuden ja muiden kirjallisten materiaalien lisäksi teemahaastattelusta. Tarkastelemme haastatteluaineiston pohjalta kokemuksia lain soveltamisesta käytäntöön ja lain toimivuutta eri alueilla. Haastateltavamme ovat lakia käytännössä soveltavia Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehiä. Haastattelutietojen analyysimuotona käytämme sisällönanalyysia, jonka avulla saamme monipuolisen kuvan tutkittavasta tilanteesta, tutkimuskysymyksistä ja tutkittavaan asiaan liittyvästä kokonaisuudesta.

Opinnäytetyö liittyy molempien tekijöiden työpaikkaan, työskentelemme Rikosseuraamuslaitoksen Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella. Aihe löytyi pohtimalla opinnäytetyöhön liittyviä reunaehtoja: juridiikan näkökulmaa, hyödynnettävyyttä, omaa kiinnostusta ja tietopohjaa. Päädyimme tekemään opinnäytetyön parityönä, koska mielestämme ryhmä- tai parityö antaa työhön ulottuvuuksia, erilaisia näkökulmia ja esimerkiksi työläät haastattelut voidaan toteuttaa parhaiten parityönä.

Opinnäytetyömme kohteena oleva laki on ollut voimassa noin vuoden. Lain voima-
saolon alkuvaiheessa on vaikea saada tyhjentäviä vastauksia lain vaikutuksista. Emme tähtää työllämme kattavaan ja moniulotteiseen lain vaikutusten selvittämiseen, mutta haluamme tuoda esille ne asiat, jotka ovat käytännön työssä jo alussa havaittavissa. Jokaiselle haastateltavalle on lyhyenkin ajan kuluessa syntynyt jonkinlainen näkökanta asiaan. Kokemukseen pohjautuvista mielipiteistä saamme ajankohtaista tietoa uuden lain soveltamisesta ja sen sopeuttamisesta viranomaisten työhön. Säännösten teksti ei yleensä kerro kaikkia vaikutuksia, joten opinnäytetyömme hyödyttää omaa työorganisaatiotamme ja verkostotahoja keräämällä asetetut ja saavutetut tavoitteet yhteen. Saatua tietoa voidaan hyödyntää myös jatkotutkimuksissa.

Rikosseuraamusala on monelle tuntematon kokonaisuus. Sen vuoksi käymme työme alussa lyhyesti läpi organisaatiota ja sen kehitystä pidemmällä aikavälillä. Mielestämme työssä käytettävät käsitteet ja käsiteltävät asiat tarvitsevat tuekseen hyvän alustuksen asiaan. Ennen varsinaisen lain käsittelyä käymme läpi nuorisorikollisuuden ja rikollisuuteen yleensäkin liittyviä perusasioita. Tuomme esiin sen kokonaisuuden, mihin nyt kyseessä olevalla lailla pyritään vaikuttamaan. Yksilötasolla lailla pyritään vaikuttamaan nuoren elämäntilanteeseen ja auttamaan hänet pois rikollisesta käyttäytymisestä. Lailla on myös kriminaalipoliittisia tavoitteita, kuten uusintarikollisuuden vaikuttaminen ja rikollisuudesta aiheutuvien kustannusten vähentäminen. Ennen empiriaosan läpikäyntiä selvitämme lain laadintaa ja lain vaikutusten tutkimista, tutkimuksessa käytettäviä menetelmiä, tutkimuksen tulosten analysointitapaa ja tieteelliseen tutkimukseen liittyviä vaatimuksia.

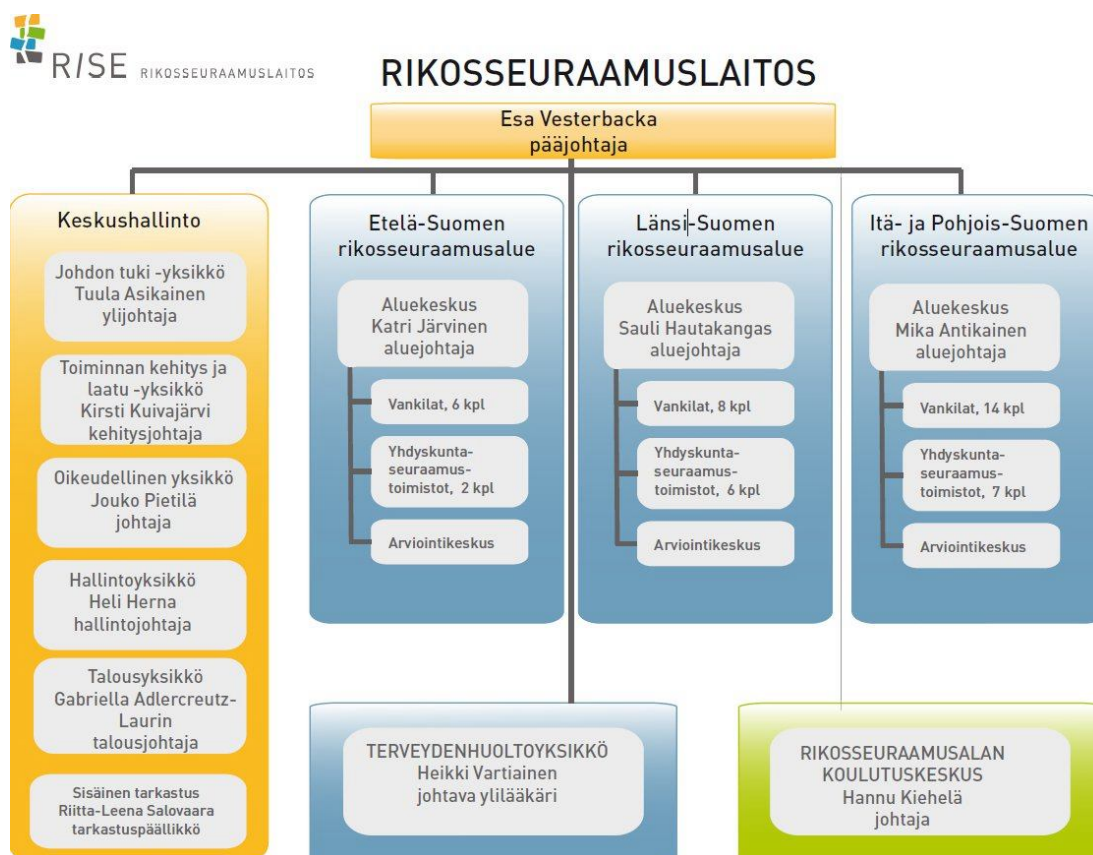
2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA JA OPINNÄYTETYÖN ONGELMAN KUVAUS

2.1 Rikosseuraamusalan organisaatio

Rikosseuraamuslaitos on oikeusministeriön hallinnonalaan kuuluva asiantuntijaorganisaatio, jonka tehtäviin kuuluu rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpano (Kuvio 1). Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa ohjaa oikeusministeriö, ja Rikosseuraamuslaitos toteuttaa ministeriön asettamaa kriminaalipoliittista linjausta. Rikosseuraamuslaitoksen erityisenä tavoitteena on parantaa yhteiskunnan turvallisuutta vähentämällä uusintarikollisuuden riskiä. (L Rikosseuraamuslaitoksesta, 1:1 §; Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011.)

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö (RISE KEHA) sijaitsee Helsingissä ja se koostuu viidestä yksiköstä ja sisäisestä tarkastuksesta. Täytäntöönpanoalueita varten Suomi jaetaan maantieteellisesti kolmeen eri alueeseen. Alueet ovat Etelä-Suomen rikosseuraamusalue (ESRA), Länsi-Suomen rikosseuraamusalue (LSRA) ja Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue (IPRA) (Kuvio 1). Alueilla huolehditaan yhdyskuntaseuraamusten, vankeusrangaistusten, sakon muuntorangaistusten ja tutkintavankeuden täytäntöönpanosta sekä muusta rangaistusten täytäntöönpanosta.

Työhön kuuluu vankien tarkoituksenmukainen sijoittelu. Rikosseuraamusalueiden aluehallinto koostuu jokaisen alueen omasta aluekeskuksesta (Alke) sekä arviointikeskuksesta (Arke). Vankilat ja yhdyskuntaseuraamustoimistot toimivat rikosseuraamusalueen sisälle muodostuvien rikosseuraamuskeskusten (Rike) alaisuudessa. Vankien terveydenhuollosta vastaa terveydenhuoltoyksikkö (RTHY), jonka päätoimipaikka on Hämeenlinnassa. Alan tutkintokoulutuksesta sekä ammattitaitoa ylläpitävästä koulutuksesta huolehtii Vantaalla sijaitseva Rikosseuraamusalan koulutuskeskus (RSKK). (L Rikosseuraamuslaitoksesta, 1:4.1–1:4.2 §; Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011; VankL 1:4.) Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiokaaviossa (Kuvio 1) esitetyistä tiedoista poiketen toiminnassa olevia vankiloita on yksi vähemmän, koska Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen kuuluvan Konnunson vankilan toiminta on päättynyt kesäkuussa 2011.

Kuvio 1. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatio (Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011)

Rikosseuraamuslaitoksen toimijoiden yhteinen perustehtävä on rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpano. Täytäntöönpanon tulee tapahtua lainmukaisesti ja turvallisesti. Lainmukaisuus merkitsee normaalisuusperiaatteen noudattamista, suoritettavalla seuraamuksella ei pidä olla rangaistusta seuraavia rajoitteita enemmän kerrannaisvaikutuksia tuomitun elämään. Turvallisuudella taataan, että täytäntöönpano on turvallista sekä asiakkaalle itselleen, Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnalle että yhteiskunnalle. (L Rikosseuraamuslaitoksesta, 1:3 §; Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011.)

Rikosseuraamuslaitoksen strategian 2011–2020 (Kuvio 2) mukaan laitoksen arvoina ovat ihmisarvon kunnioittaminen, oikeudenmukaisuus, usko ihmisen mahdollisuuksiin muuttua sekä kasvaa ja turvallisuus. Näihin arvoihin sitoutuminen merkitsee, että Rikosseuraamuslaitos muuan muassa toteuttaa täytäntöönpanoa siten, että se tukee tuomitun yksilöllistä kasvua ja kehitystä. Rikosseuraamuslaitos tukee myös tuomitun pyrkimyksiä rikoksettomaan elämään. Rikosseuraamuslaitoksen työ pohjautuu perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamiseen. Työtä toteutetaan inhimillisen, asiallisen ja tasavertaisen kohtelun avulla ja kaiken toiminnan tulee olla lainmukaista. Rikosseuraamuslaitoksen työssä noudatetaan oikeutta ja kohtuutta. (L Rikosseuraamuslaitoksesta, 1:2 §.)

Kuvio 2. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020 (Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011)

2.1.1 Rikosseuraamusalan kehityksestä

Rikosseuraamusalalla on tehty uudistustyötä koko 2000-luku. Muutokset ovat koskettaneet organisaatiota, virkamiehiä ja työtä. Vuoden 2012 alkuun mennessä organisaatiota on uudistettu neljä kertaa. Uudistuksilla on oma merkityksensä työtehtäviin. Ensimmäinen uudistus tapahtui vuonna 2001, jolloin oikeusministeriön vankeinhoito-osaston tilalle perustettiin uusi keskushallintoviranomainen, Rikosseuraamusvirasto. Uudistus toteutettiin lailla rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta (135/2001) ja valtioneuvoston asetuksella rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta (275/2001). Uuden viraston tehtäviin kuului rangaistusten täytäntöönpanosta vastaaminen. Viraston alaisuuteen tulivat erillisinä toimijoina Kriminaalihuoltolaitos ja Vankeinhoitolaitos. Rikosseuraamusvirasto vastasi laitosten operatiivisesta johtamisesta ja keskushallinnollisista tehtävistä. Samassa yhteydessä julkisoikeudellinen Kriminaalihuoltoyhdistys muutettiin valtion virastoksi, yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanoa hoitavaksi Kriminaalihuoltolaitokseksi. Lain esitöistä ilmenee, kuinka lakivaliokunta (LaVM 13/2000 vp) piti tärkeänä, että pidemmällä tähtäimellä pitäisi olla mahdollista yhdistää Kriminaalihuoltolaitos ja Vankeinhoitolaitos keskenään ja muodostaa yksi yhtenäinen virasto, jotta voitaisiin hyödyntää yhteiset voimavarat rangaistusten täytäntöönpanossa.

Ennen vuoden 2001 uudistusta Kriminaalihuoltolaitos oli toiminut pitkään julkisoikeudellisena Kriminaalihuoltoyhdistyksenä. Yhdistyksen jäseniä olivat olleet kunnat, kuntainliitot sekä kriminaalihuollon vankeinhoidon ja sosiaaliturvan alalla toimivat yhdistykset, muut yhteisöt ja säätiöt. Oikeusministeriö oli ohjannut valtiolle kuuluvia töitä yhdistykselle ja valtio oli ollut edustettuna yhdistyksen hallinnossa. Yhdistyksen rahoitusvastuu oli kuulunut lähes yksinomaan valtiolle. Yhdistyksen tehtäviä olivat muun muassa nuoria rikoksentekejiä koskevan henkilötutkinnan laadinta, ehdollisesti tuomittujen valvontajärjestely, ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta, asumispalvelut, työhön sijoitus, ohjaus- ja neuvontapalvelut, taloudellinen avustustoiminta, vankilatyö ja voimassa olleen lastensuojeluasetuksen tarkoittama oikeusedustus. (Kriminaalihuollon tukisäätiön www-sivut 2011.)

Kriminaalihuoltotyö oli alkujaan asiakkaiden sosiaalista tukemista, ja vasta myöhemmin toiminta painottui seuraamusjärjestelmään liittyviin täytäntöönpanotehtäviin (Koskinen 2009, 18). Varsinaista seuraamusjärjestelmää sittemmin kehitettiin ja uudeksi vapaudessa toteuttaviksi seuraamusmuodoksi tulivat yhdyskuntapalvelu ja nuorisorangaistus. Näiden rangaistusten täytäntöönpano katsottiin kuuluvan Kriminaalihuoltoyhdistykselle, mutta viranomaiselle kuuluvaa tehtävää ei voitu hoitaa yhdistystoiminnan kautta. Toiminta valtiollistettiin vuoden 2001 uudistuksen yhteydessä ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen henkilökunta ja omaisuus siirtyivät valtiolle. (Kriminaalihuollon tukisäätiön www-sivut 2011.)

Kriminaalihuoltolaitoksen yhdistyminen Vankeinhoitolaitoksen kanssa saman keskuhallintoviranomaisen alle ei ollut itsestään selvä ja helppo asia. Kriminaalihuollon tausta oli humanitäärisessä auttamisessa, ja yhdistäminen vankeinhoitoon oli arveluttanut kriminaalihuollon väkeä. Toimintakulttuureissa nähtiin isoja eroja. Tarvittiin molemminpuolista ymmärrystä ja lähentymistä asian suhteen. (Koskinen, 2009, 18.)

Toinen organisaatiouudistus rikosseuraamusalalla tapahtui vuonna 2006. Lakiin rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta tehtiin muutoksia ja samalla lakia täydennettiin valtioneuvoston asetuksella rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta (84/2006). Uudistus liittyi kiinteästi samaan aikaan voimaan tulleeseen vankeuslakiin (767/2005). Vankeuslaki sisälsi täytäntöönpanon kokonaisuudistuksen ja muutti koko rikosseuraamusalaa. Kokonaisuudistuksen lähtökohtana oli säätää lain tasolla vankien oikeuksista, velvollisuuksista ja perusoikeuksien rajoituksista Suomen perustuslain (731/1999) asettamien vaatimusten ja ihmisoikeussopimusten luomien velvoitteiden mukaisesti. Tarkoituksena oli myös ottaa huomioon muutokset, mitkä vankeinhoidossa ja kriminaalipoliittisessa ajattelussa oli tapahtunut ja samalla reagoida vankiluvun kehitykseen. (Mohell 2002, 38–39.) Rikosseuraamusalaa koskevassa uudistuksessa painopiste oli rakenteiden kehittämisessä, vankiloiden uudelleen organisoinnissa sekä jossakin määrin Rikosseuraamusviraston tehtävissä. Ajatuksena oli muun muassa keventää hallintoa ja samalla keskittää ihmisiä lähityöhön. (HE 261/2004 vp, 11.)

Vuoden 2006 uudistuksessa Kriminaalihuoltolaitos ja Vankeinhoitolaitos pysyivät hieman etäällä toisistaan. Edeltävän organisaatiouudistuksen aikainen lakivaliokunnan näkemys yhdistymisen tarpeellisuudesta kuitenkin vaikutti taustalla ja Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen yhteistoimintaa ja hallinnon yhtenäisyyttä pyrittiin lisäämään.

Kolmas organisaatiomuutos tapahtui vuonna 2008 ja samalla hallinnon yhtenäistäminen eteni. Rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta annetusta laista poistettiin maininta Kriminaalihuoltolaitoksen ylijohtajan toimivallasta ratkaista Rikosseuraamusviraston käsittelyyn kuuluneet Kriminaalihuoltolaitosta ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevat asiat. Organisaation sisäinen uudistaminen toteutettiin vuoden 2009 alussa voimaan tulleella työjärjestyksellä. Sen mukaan Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen toiminnan ohjaus yhdistettiin ja Rikosseuraamusvirastosta tuli keskusyksikkö, joka itsenäisesti ohjasi ja kehitti rikosseuraamusalan toimintaa. (Laki rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta annetun lain 4 §:n muuttamisesta 714/2008.)

Asiassa menttiin vielä pidemmälle kesäkuussa 2009, jolloin jätettiin hallituksen esitys laiksi Rikosseuraamuslaitoksesta (HE 92/2009 vp). Neljäs uudistus tapahtui, kun laki Rikosseuraamuslaitoksesta (953/2009) tuli voimaan 1.1.2010. Uudella lailla Rikosseuraamusvirasto ja sen alaisuudessa toimineet Kriminaalihuoltolaitos ja Vankeinhoitolaitos yhdistettiin Rikosseuraamuslaitos-nimiseksi viranomaiseksi. Näin saatettiin loppuun edellä mainittu, lakivaliokunnan vuonna 2000 esiin tuoma kannanotto voimavarojen keskittämisestä. Organisaatiomuutos toi uuden nimen lisäksi muita muutoksia.

Uudistuksen yhteydessä Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistot muuttuivat nykyiseksi yhdyskuntaseuraamustoimistoiksi. Yhdyskuntaseuraamustoimistojen tehtävänä säilyi yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano. Yhdyskuntaseuraamuksia ovat yhdyskuntapalvelu, nuorisorangaistus, ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta, ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta sekä marraskuussa 2011 käyttöön otettu valvontarangaistus. Yhdyskuntaseuraamustoimistojen tehtäviin kuuluvat myös lausuntotyöt; yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitykset, seuraamusselvitykset, valvonta- ja nuorisorangaistukseen kuuluvat lausunnot ja selvitykset. Vuoden 2010 lakimuutoksen

mukana arviointikeskukset aloittivat toimintansa. Arviointikeskuksen tehtäviin kuuluvat tuomittujen arviointi (riski- ja tarvearviot), arvioinnin perusteella tehtävät rangaistusajan suunnitelmat, laitoksiin sijoittaminen sekä koevapausasiat. (Portti vapau-teen www-sivut 2011; Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011.) Yhdyskuntaseu- raamukseen liittyvien lausuntojen laatiminen tuomioistuimille siirtyi myös arviointi- keskusten tehtäväksi 1.5.2010. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys 36/004/2010.)

Rikosseuraamusalan uudistuksella haluttiin luoda täytäntöönpano-organisaatio, joka toimii yhtenäisesti ja jossa vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytän- töönpano hoidetaan entistä tehokkaammin. Tarkoituksena oli poistaa päällekkäistä hallintoa ja yhtenäistää toimintatapoja ja ohjausta. Toimintoja yhtenäistämällä halut- tiin luoda katkeamaton tuki niin vankeusaikana kuin vapauteen siirryttäessä. Yksi organisaatiouudistuksen tavoitteista oli siirtyminen avoimempaan rangaistusten täy- täntöönpanoon, mikä tarkoittaa avolaitosten ja yhdyskuntaseuraamusten käytön li- säämistä. (Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011.)

Tätä opinnäytetyötä aloitettaessa organisaatiouudistus ei ollut vielä täysin loppuun- saatettu. Hallitus oli jättänyt eduskunnalle esityksen rikosseuraamusalan organisaat- ionuudistukseen liittyvien lakien muuttamiseksi. Esitys oli pääosin tekninen. Teknis- ten muutosten ohella esitykseen kuului sisällöllisiä muutoksia joihinkin toimivalta- säännöksiin perustuslain vaatimusten ja käytännössä esiin tulleiden tarpeiden perus- teella. (HE 279/2010 vp, 1.) Lakimuutokset tulivat voimaan 1.9.2011.

2.1.2 Imagotutkimus

Rikosseuraamuslaitos on asiantuntijaorganisaatio, joka tunnetaan melko huonosti kansalaisten keskuudessa. TNS Gallup Oy toteutti marraskuussa 2010 Rikos- seuraamuslaitoksesta imagotutkimuksen. Tutkimuksessa haastateltiin 1 200 ihmistä, vastaajien ikä vaihteli 15–74 vuoden välillä. Vastaajista 68 % ilmoitti, etteivät tunne Rikosseuraamuslaitosta juuri lainkaan. Tutkimuksesta kävi ilmi, että puolella vastaa- jista oli suuria vaikeuksia arvioida, mitkä yhteiskunnalliset tehtävät kuuluvat Rikos- seuraamuslaitokselle. Rikosseuraamuslaitokseen liitettiin sellaisia tehtäviä, jotka

kuuluvat esimerkiksi tuomioistuimelle (vankeustuomioista päättäminen) tai poliisille (etsintäkuulutettujen etsiminen). (Yliluoma 2011, 5–6.)

Vähäisestä tunnettavuudesta huolimatta Rikosseuraamuslaitokseen liitettiin positiivisia ominaisuuksia. Näitä ominaisuuksia olivat hyvä ammattitaito ja usko ihmisen kykyyn muuttua. Laitosta paremmin tuntevat liittivät organisaatiota huonommin tuntevia todennäköisemmin alaan myönteisiä ominaisuuksia. Vaikka laitoksesta tiedettiin vähän, sen työtä pidettiin arvokkaana ja enemmistö tutkimukseen osallistujista korostivat laitoksen merkitystä yhteiskunnan turvallisuuden takaajana. Vastaajilla oli mielikuva laitoksen mahdollisuudesta auttaa asiakkaita paremman elämän alkuun ja kyvystä antaa asiakkaille tukea elämänhallinnan opettelussa. (Yliluoma 2011, 5–6.)

2.2 Tausta opinnäytetyöhön

Nuorisorikollisuus kuuluu yhteiskuntamme ongelmakenttään. Rangaistusten vaikutusta lasten ja nuorten käyttäytymiseen pidetään moniulotteisena kysymyksenä. Ongelmatilanteissa nuorten kohdalla painoarvo on enemmän kasvatuksellisessa ja sosiaalistavissa toimissa, joiden kautta nuorille haetaan yksilökeskeistä ratkaisua. Suomessa nuorisorikollisten käsittely nojautuu kahden eri oikeudenalan, rikosoikeuden ja sosiaalioikeuden piiriin. Rikosoikeudellisessa järjestelmässä on nuoriin kohdistuvia erityissäännöksiä, joita käytetään alle 21-vuotiaisiin rikosentekijöihin. Tutkimme yhtä näistä erityissäännöksistä.

Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä tuli voimaan 1.1.2011. Samalla tulivat voimaan laki ehdollisen vankeuden valvonnasta (634/2010) ja rikoslain 6 luvun 10 §:n muuttamisesta (635/2010). Lain säätämistä pidettiin tarpeellisena, koska henkilötutkintaa koskeva säädös oli vajavainen. Lailla kumottiin laki nuorista rikosentekijöistä (262/1940), sen nojalla annettu asetus nuorista rikosentekijöistä (1001/1942) ja oikeusministeriön päätös nuorista rikosentekijöistä (310/1943). Vanhat, nuoria rikosentekijöitä koskevat säädökset olivat sisällöltään osittain tulkinnanvaraisia ja puutteellisia varsinkin henkilötutkinnan ja nuorten ehdollisen vankeuden valvontaa koskevalta osalta. Säädöksiin oli tehty vuosien kuluessa joitakin muutoksia, mutta niiden ei katsottu olevan riittäviä.

Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä edellyttää niin sanotun seuraamusselvityksen laatimista nuoresta epäilystä. Seuraamusselvityksen avulla selvitetään nuoren sosiaalinen tilanne, rikokseen syyllistymiseen vaikuttaneet syyt ja samalla arvioidaan häneen kohdistuvaa riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin. Tehtyä selvitystä käytetään hyväksi syyteharkinnassa ja nuoreen kohdistuvassa seuraamuksen arvioinnissa sekä seuraamuksen täytäntöönpanossa. Uusi laki selkeyttää viranomaisien toimintaa ja roolijakoa nuorisoprosessissa. (HE 229/2009 vp, 17.) Olemme rajanneet opinnäytetyön koskemaan lakia nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä vain seuraamusselvityksen osalta ja sen soveltamiseen Rikosseuraamuslaitoksen kolmella eri rikosseuraamusalueella tätä työtä tekevien virkamiesten näkökulmasta.

Seuraamusselvityksen edeltäjä oli henkilötutkinta. Henkilötutkinta oli seuraamusselvityksen kaltainen selvitys nuoresta rikoksentekijästä. Henkilötutkintojen laatiminen oli jaettu sosiaaliviranomaisten ja Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistojen (ennen vuotta 2010 Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistojen) kesken. Pääsääntöisen työnjaon mukaan sosiaali- tai lastensuojeluviranomaiset laativat asiantuntijalausunnon 15–17-vuotiaista ja yhdyskuntaseuraamustoimistot vastasivat 18–20-vuotiaiden nuorten henkilötutkinnasta. Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä siirsi nuorten selvitysten tekemisen kokonaan Rikosseuraamuslaitokselle. Nyt seuraamusselvityksiä tehdään Rikosseuraamuslaitoksen kolmen eri rikosseuraamusalueen perusyksiköissä: arviointikeskuksissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Seuraamusselvitykset tehdään konkreettisesti edellä mainituissa tahoissa, vaikka laissa ja hallituksen esityksessä puhutaan yleisesti Rikosseuraamuslaitoksesta.

Niille arviointikeskuksen virkamiehille, jotka ovat aiemmin tehneet vain arviointityötä vankien parissa, lausuntotyö on uutta. Seuraamusselvitysten laadintatyö edellyttää arviointikeskusten ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen yhteistyötä. Työssä korostuu entisen Kriminaalihuoltolaitoksen ja entisen Vankeinhoitolaitoksen keskinäinen vuorovaikutus. Seuraamusselvityksen laadinnan yhteydessä Rikosseuraamuslaitoksen tulee tehdä yhteistyötä myös muun muassa sosiaaliviranomaisten kanssa ja pyytää sosiaaliviranomaisilta tarpeelliseksi katsottuja tietoja epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämiseksi. Sosiaaliviranomaisilla on vastuu antaa selvitystä varten tarvittavat tiedot.

Opinnäytetyön kohteena olevan lain esitöissä, lakivaliokunnan kannanoton johdanto-osassa (LaVM 6/2010 vp) todetaan, että esitetty lainmuutos nuorista rikoksenteiki-
jöistä tulee hyvään ajankohtaan, koska rikosseuraamusalan organisaatiouudistus on tullut voimaan vuoden 2010 alusta. Tämä saattaa olla kaksijakoinen asia. Toisaalta voidaan ajatella, että uudistusten tultua voimaan samoihin aikoihin uudistukset toteutuvat samalla painolla. Uudistukset pystytään suhteuttamaan toisiinsa ja näkemään kokonaisuutena. Toisaalta voidaan ajatella, että useiden päällekkäisten muutosten sisäistäminen ja hallinta on vaativaa ja hankalaa. Muutosten niin sanottu sisäänajo joustavien käytäntöjen löytämiseksi voi kestää vuosia. Uudistukset edellyttävät myös oikeaa henkilökuntamäärän mitoittamista ja muutenkin työhön hyvin perehdytettyä henkilöstöä. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiolla ja sen muutoksella on tutkimuk-
sessamme keskeinen rooli, koska ymmärtämättä lähtökohtia tai tämän hetkistä tilan-
netta, ei voi ymmärtää myöskään tähän lakimuutokseen liittyviä tekijöitä ja sitä so-
veltavaa tahoja.

Yksi tapa tehdä tällainen opinnäytetyö olisi ollut lähestyä käytännön ongelmia vain oman rikosseuraamusalueen sisällä, mutta koska kolmea rikosseuraamusaluetta ohja-
taan yhteisesti keskushallintopainotteisesti Helsingistä käsin, näimme järkevämmäksi selvittää ja tutkia sellaisia yhteisiä asioita, jotka voisivat hyödyttää koko rikos-
seuraamusalaa. Tässä onnistumme mielestämme parhaiten kartoittamalla laajemmin virkamiesten käsityksiä uuden lain vaikutuksista ja alueellisia toimintatapoja ja ko-
koamalla ne yhteen. Myös jatkotutkimusmahdollisuutta ajatellen kaikkien rikosseu-
raamusalueiden mukaan ottaminen on mielestämme perusteltua. Ratkaisua helpotti se, että alueita on vain kolme.

Hyvään lainlaadintamenettelyyn kuuluvat lakiuudistusten toteuttamisen seuranta ja toteutuneiden vaikutusten arviointi. Suomalaisessa lainvalmistelu- ja lainsäädäntö-
prosessissa yksi keskeisemmistä ongelmista on ollut vaikutusten puutteellinen enna-
kointi ja myöhempi seuranta. Ongelmia on ollut tietopohjassa, tavoitteenasettelussa ja keinojen valinnassa. Mikäli lain valmisteluvaiheessa ei ole riittävän hyvää tieto-
pohjaa vallitsevasta tilanteesta, selkeää tavoitteenasettelua sekä analysoitua käsitystä
uudistuksen vaikutuksista, vaikutukset voivat poiketa merkittävästi oletetusta. (Alve-
salo & Ervasti 2006, 65–66.) Ennakoivaa työtä on vaikea tehdä, mikäli ei ole esimer-
kiksi edellisten lakien vaikutusten kartoitusta toimijoiden taholta. On koko yhteis-

kunnan etu, että lainvalmistelut lopulliseen lakiin asti ovat tarkoituksenmukaisia ja toteuttavat parhaalla mahdollisella tavalla sille säädetyt tavoitteet. Lainsäädäntö mielletään keinoksi ohjata ja vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen. Tällöin on tarvetta tietää, kuinka säädökset toimivat todellisuudessa eli ohjaavatko ne esimerkiksi yhteiskuntaa odotetulla tavalla. (Alvesalo & Ervasti 2006, 69.) Opinnäytetyössämme arvioimme uutta lakia ja tutkimme lainsäädännön vaikutusta.

2.3 Ongelman kuvaus ja teorian viitekehys

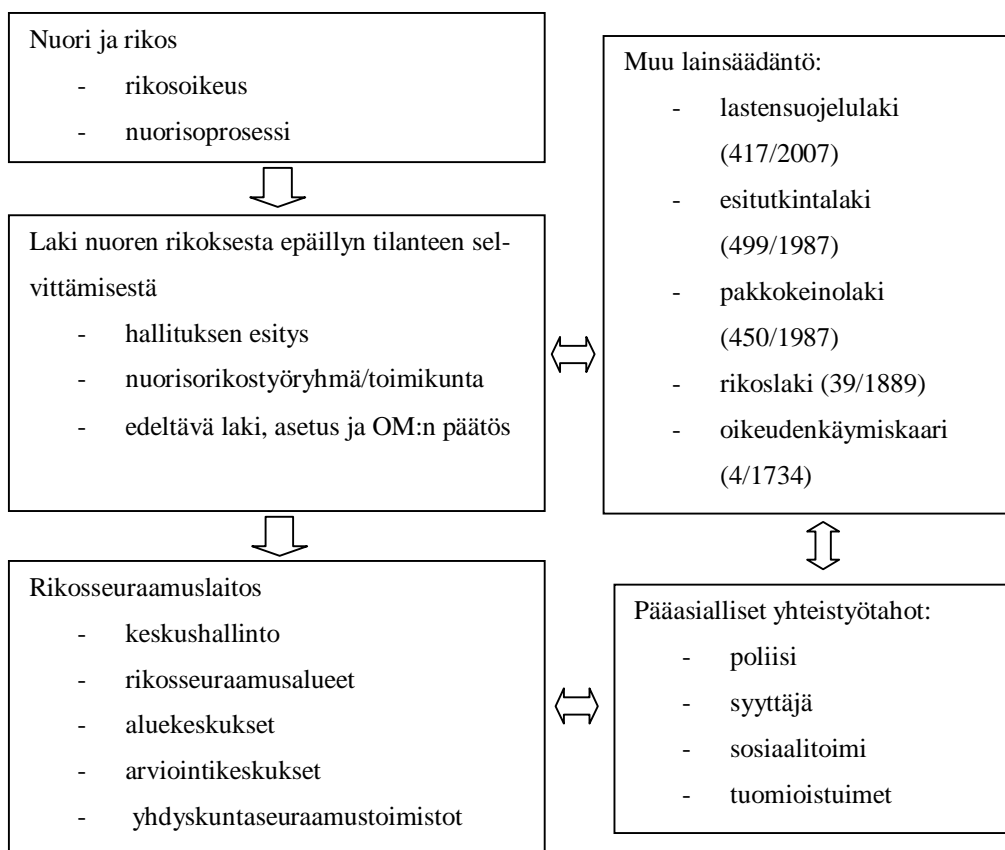
Käsitlemme tässä opinnäytetyössä uuden lain tavoitteiden toteutumista vuoden 2011 aikana ja lain soveltamista kolmella eri rikosseuraamusalueella (Etelä-Suomi, Länsi-Suomi ja Itä- ja Pohjois-Suomi) sekä tuomme esiin alueiden käytännön toimintatapoja. Selvitämme, miten uutta lakia ylipäättänsä toteutetaan ja samalla kartoitamme erot ja samankaltaisuudet. Selvitämme, millaisia eroja tai yhteneväisyyksiä löytyy eri alueiden toiminnasta, mitkä asiat mahdollisesti vaikuttavat näihin seikkoihin, ja miten uusi laki on vaikuttanut työhön.

Lakien vaikutusten tutkimuksessa selvitetään yleensä toteutuvatko laille annetut tavoitteet. Myös säädösten muita vaikutuksia voidaan arvioida. Ongelma voi olla se, mistä saadaan sellaiset kriteerit, joiden perusteella vaikutuksia arvioidaan. Usein mittapuuna käytetään lakiuudistuksille esitettyjä tavoitteita, jotka ilmenevät lainvalmistelumateriaalista tai muista suunnitteluasiakirjoista. Voi kuitenkin olla, että lainsäädännön tavoitteet määräytyvät eri tahoilla ja eriaikaisesti, jolloin tavoitteet voivat olla ristiriitaisia ja erisuuntaisia. (Alvesalo & Ervasti 2006, 43; Uusikylä 1999, 24–29.) Tutkimme tavoitteita kartoittamalla ensin tavoitteiden syntymiseen vaikuttaneet tekijät lähinnä hallituksen esityksestä ja sen jälkeen tarkastelemme niiden käytännön toteutumista.

Opinnäytetyömme pääkysymykset ovat:

1. Miten lain tavoitteet ovat toteutuneet käytännössä henkilökunnan mielestä?
2. Eroavatko lain edellyttämät käytännön toimet eri alueilla?

Viitekehyksessä (Kuvio 3) on tämän työn keskeiset teorian osa-alueet, johon empiriaosuus suhteutetaan. Lähtökohtana on nuori ja rikos. Kyseessä olevalla lailla pyritään vaikuttamaan tähän yhdistelmään. Rikosseuraamuslaitos toteuttaa lain täytäntöönpanoa muiden viranomaisten kanssa. Viitekehukseen olemme sisällyttäneet aiheeseen liittyvät muut lait sekä pääasialliset yhteistyötahot. Kuviossa nuolet eivät ole suoranaisia vaikutusnuolia, nuolet kuvaavat ajattelumaailmaamme teoriaosuudesta.

Kuvio 3. Teorian viitekehys

2.4 Aikaisemmat tutkimukset

Nuorisorikollisuus on kriminologisen tutkimuksen perinteinen kohde ja sitä on tutkittu paljon. Nuorisorikollisuutta käsittelevät tutkimukset voidaan jakaa kahteen ryhmään. Oman ryhmänsä muodostavat käyttäytymistutkimukset, joissa käsitellään nuorten rikoskäyttäytymistä ja toisen ryhmän muodostavat seuraamustutkimukset, joiden kohteena ovat seuraamukset. Usein näkökulmat yhdistyvät. Käyttäytymis-

tutkimuksia eri näkökulmista (kriminologia, psykologia, psykiatria, sosiaalipolitiikka) on enemmän kuin nuorten rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää käsitteleviä tutkimuksia. (Marttunen 2008, 22.)

Käsitlemme tässä työssä uutta lakia ja uutta työvälinettä – seuraamusselvitystä – joten on selvää, että tutkimustietoa tästä aiheesta ei ole paljoakaan saatavilla. Löysimme yhden työn seuraamusselvityksestä. Seuraamusselvitystä edeltävästä henkilötutkinnasta on olemassa muutamia tutkimuksia. Alla on mainittuna sellaisia tutkimuksia tai opinnäytetöitä, joita olemme käyneet läpi tätä työtä tehdessämme. Matti Marttunen on perehtynyt erityisesti nuorisorikosoikeuteen ja nuorisoprosessiin. Hänellä on aiheesta erilaisia tutkimuksia ja kirjoituksia, joista olemme saaneet lisätietoa tutkimukseemme.

Sirkka Aino on laatinut syksyllä 2011 Porin Diakonian ammattikorkeakoulussa ylempään ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyön nimeltään ”Henkilötutkinnasta seuraamusselvitykseen”. Tutkimuksessaan Aino käsitteli nuorta rikosentekijää koskevan lain uudistusta ja lain vaatimia toimenpiteitä käytännön työssä. Hän tarkasteli asiaa lastensuojelun näkökulmasta. Aino suunnitteli mallin lastensuojelun ja rikosseuraamuslaitoksen yhteistyölle työskennellessä alaikäisten rikosentekijöiden kanssa. Lisäksi Aino laati lastensuojelun työntekijöille lomakkeen, jota voidaan käyttää hyväksi seuraamusselvityksessä tarvittavan sosiaalisen selvityksen tietojen keräämisessä. Saimme tutkimuksen tarkasteltavaksemme sen jälkeen, kun olimme suorittaneet omaan opinnäytetyöhömmme liittyneet haastattelut.

Kari Lindberg on Kymenlaakson ammattikorkeakoulussa tehnyt vuonna 2010 sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyön ”Sosiaalitoimi nuorisorikosprosessissa – case Kotka”. Lindberg tarkasteli nuoriin rikosentekijöihin liittyvää rikosoikeuden ja sosiaalioikeuden lainsäädäntöä ja säädösten keskinäistä suhdetta sosiaalitoimen näkökulmasta. Työssä on selvitetty sosiaalitoimen tehtäviä nuoriso(rikos)prosessissa. Lindbergin työssä on sivuttu aihettamme, silloin vielä eduskunnan lakivaliokunnan käsittelyssä olevaa lakimuutosta. Lindberg on tutkimuksessaan arvioinut tulevan lakimuutoksen vaikutuksia. Arvioissa on tuotu esille huoli siitä, kuinka seuraamusselvitysten tekeminen siirtyy sosiaalitoimelta Rikosseuraamuslaitokselle. Lindberg haastatteli tutkimuksessaan käräjätuomareita, joiden vastauksissa kyseenalaistettiin

se, pystyvätkö Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehet ottamaan huomioon nuorten erityistarpeet samalla tavalla kuin sosiaalitoimi on sen tehnyt ja riittääkö Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten ammattitaito. Omalla työllämme kartoitamme vastauksia tähän kysymykseen.

Taru Kiiski on tehnyt vuonna 2009 Vaasan ammattikorkeakoulussa opinnäytetyön ”Nuorisorangaistuksella rikollisuutta vastaan”. Työssä on käsitelty asioita nuorisorangaistusprosessin näkökulmasta. Olemme tutustuneet työhön, koska nuorisorangaistus on yksi nuorisoseuraamus työssämme ja Kiisken opinnäytetyössä on tuotu esiin niitä syitä, miksi nuorisorangaistus on niin vähän käytetty seuraamusmuoto. Näitä syitä hänen opinnäytetyönsä mukaan ovat muun muassa yhdyskuntapalvelun parempi suosio, resurssien puute, tuomioistuimen valinta tuomion suhteen ja tiukka linja soveltuvuutta arvioitaessa.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (nykyinen Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos) on julkaissut vuonna 2008 tutkimus- ja kehittämishankkeen: ”Time Out! Aikalisä! Elämä raiteilleen”. Tutkimuksessa kartoitettiin vuosien 2004–2008 armeijasta tai siviilipalveluksesta ulkopuolella jäävien nuorten miesten tilannetta. Tutkimus on toteutettu yhteistyössä puolustusvoimien, työministeriön ja osallistuvien kuntien kanssa ja alkusysäyksenä hankkeelle on toiminut huoli nuorten miesten syrjäytymisestä ja sen estämisen vaikuttamisen mahdollisuuksista. Hankkeen tavoite oli kehittää nimenomaan syrjäytymisvaarassa oleville psykososiaalisia tukitoimia. Ominainen piirre palveluksen ulkopuolelle jääville nuorille on erilaisten ongelmien kasaantuminen, jonka johdosta nuorten tukeminen laaja-alaisesti on ensiarvoisen tärkeää. Jonkun tahon pitäisi ottaa kokonaisvastuu nuorten tilanteesta. Hankkeessa mukana olevalle ryhmälle hankittiin henkilökohtainen ohjaaja kuudeksi kuukaudeksi. Ohjaajan kanssa nuoret kävivät läpi elämässään askarruttavia asioita. Tulokset olivat hyviä. (Terveystieteiden ja hyvinvointilaitoksen www-sivut 2011). Tämä toimii hyvänä esimerkkinä siitä, miten eri toimijoita voidaan hyödyntää yhteistoiminnassa.

Marjut Hanhela on tehnyt Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnassa vuonna 2006 tutkielman aiheesta ” Nuori rikoksentekijä ja viranomaiskäytännöt Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004–2005”. Tutkielmassa tarkasteltiin yleisesti nuoren kohtelua poliisin, syyttäjän, tuomioistuimen, sosiaaliviranomaisen, Kriminaalihuolto-

laitoksen sekä sovittelun asiakkaana. Hanhela oli kiinnostunut aiheesta, koska hän oli itse työskennellyt Oulun kihlakunnan poliisilaitoksen rikososastolla ja hänen ryhmänsä toimenkuvaan oli kuulunut tutkia alle 18-vuotiaiden rikoksia. Esitutkinnan päätyttyä poliisiin ja nuoren yhteys katkeaa ja nuoren selviytyminen jää poliisille epäselväksi. Tutkimuksessaan hän esitteli, mitä nuorelle tapahtuu, kun nuori etenee viranomaisjärjestelmässä. Hanhela toi työssään esille, kuinka henkilötutkinnasta puuttui kytkentä tukitoimiin ja nuori ei saanut tarvitsemiansa palveluja rikosprosessin alussa. Omassa tutkimuksessaamme tarkastelemme muun muassa, onko seuraamusselvityksellä kytkentää tukitoimiin.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkija Mirkka Smolej (2005, 23–31) on selvittänyt lokakuussa 2004 Internet-pohjaisella kyselyllä, mitkä tahot Suomessa toteuttivat rikosseuraamusalan tutkimusta ja mitkä olivat hankkeiden painopistealueet. Kysely lähetettiin tutkimuslaitoksille, sosiaali- ja/tai hoitotyön koulutusta järjestäville ammattikorkeakouluille, sosiaalialan osaamiskeskuksille, yliopistojen laitoksille, joillekin säätiöille ja järjestöille sekä eräille valtiohallinnon virastoille. Kysely osoitettiin 89 vastaanottajalle, joista 42 vastasi lomakkeeseen. Vastaaajista 32 listasi rikosseuraamusalan tutkimusteemoja, joihin heidän mielestään tulisi suunnata resursseja lähitulevaisuudessa. Selvästi tärkeimpänä yksittäisenä tutkimuskohteena vastaajat näkivät vankilasta vapautuneiden jälkihuoltoon liittyvät aiheet, joita ovat muun muassa asumispalveluihin keskittyvät selvitykset, yhteiskuntaan integroitumista selvittävät hankkeet sekä vankilasta vapautuvien vankien elinolojen selvittämisen ja seurannan. Nuorten tekemien rikosten seuraamukset, nuorisorangaistus sekä nuorison seuraamusjärjestelmän kehittäminen olivat aiheita, jotka saivat toiseksi eniten mainintoja vastauksissa. Kolmanneksi tuli rangaistuksille vaihtoehtoiset järjestelyt.

Katriina Noponen on tutkinut henkilötutkintaa. Hänen Turun yliopistossa 2002 tekemänsä sosiaalityön pro gradu -tutkielman nimi on ”Henkilötutkinta sosiaalityön välineenä”. Työssään Noponen tarkasteli lainvastaiseen tekoon syyllistyneiden 15–17-vuotiaiden nuorten henkilötutkinnan toimivuutta lastensuojelun kannalta käytännön sosiaalityössä. Tutkimuksessaan hän haastatteli nuoria ja sosiaalityöntekijöitä. Hän näki henkilötutkinnan nuoren kannalta tarpeellisena, koska henkilötutkinta auttoi muun muassa välttämään nuoren kannalta kohtuuttoman ankaran rangaistuksen määräämistä. Henkilötutkinta antoi sosiaalityöntekijälle myös mahdollisuuden kon-

taktiin nuoren kanssa, ja näin tilaisuuden ohjata ja neuvoa nuorta. Noponen toi esille, kuinka lastensuojelun sisäiset rakenteet, työn organisaatiotavat ja toimiva viranomaistyö vaikuttavat työntekijän mahdollisuuteen käyttää omia mahdollisuuksiaan ja miten työntekijä osaa toimia, soveltaa ja etsiä auttamistapoja.

Myös ulkomailla ollaan kiinnostuneita Suomen nuoriin kohdistavista rangaistuskäytännöistä. Tammikuussa 2009 BBC:n kotimaantoimittaja Mark Easton kävi Suomessa tutustumassa aiheeseen ja raportoi siitä kotimaassaan helmikuussa 2009. Easton kiinnitti huomiota siihen, kuinka Suomessa nuorista rikoksentekeijöistä pitävät huolta lastensuojeluviranomaiset, eikä lapsia tai nuoria tuomita vankilaan. Britanniassa vankilaan joutuu vuosittain 3 000 alaikäistä. Haastattelun tekohetkellä Suomessa oli alle 18-vuotiaita vankeja vain kolme. Englannissa ja Walesissa rikosoikeudellinen vastuu alkaa kymmenen vuoden iässä, Skotlannissa puolestaan kahdeksan vuoden iässä. Britanniassa BBC:n verkkosivuilla Suomen lainsäädäntö herätti keskustelua. Keskusteluista ilmeni, että mallimme nähtiin sangen esimerkillisenä. Osa keskustelijoista kuitenkin piti lainsäädäntöämme liian liberaalina. Monista mielipiteistä heijastui usko vankilarangaistuksen tehoon pelotemielessä. (Easton 2009.)

3 RIKOLLISUUS

3.1 Rikollisuus käsitteenä

Kerromme lyhyesti muutamista tähän työhön liittyvistä oleellisista käsitteistä ja asiayhteyksistä, jotka koskevat rikollisuutta. Rikollisuus on kiinteässä yhteydessä käsitteeseen rikollinen ja alan kirjallisuuteen tutustuneena toteamme, että usein näitä termejä käytetään toistensa synonyymeinä. Termien syntyminen ja käyttö edellyttää sellaista lakia, jossa rikos, rikoksentekeijä ja rikollisuus voivat saada olemassaolonsa.

Oikeudellisessa mielessä rikos määritellään tarkoitukselliseksi teoksi, joka on rikos- tai muussa lainsäädännössä määritelty rangaistavaksi. Tämä teko voi olla tahallinen tai tuottamuksellinen ja vakava tai lievä. Valtiolla on tähän tekoon kohdistuva rangaistusvoima ja voimassa oleva lainsäädäntö määrittelee rikollisuuden. Samalla kun

eduskunta kriminalisoi teot, se tulee määritelleeksi kuka on rikollinen. Yhteiskunta määrittelee rikoksen vakavuuden rangaistuksen ankaruudella, mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys, sitä ankarampi rangaistus on. Rangaistuksen katsotaan ilmaisevan rikoksen moitittavuuden yhteiskunnassa. (Laine 2007, 45.) Yhteiskunnassamme vallitsevat poliittiset suuntaukset ja eri sosiaaliryhmien intressit törmäävät toisiinsa kriminalisointiin liittyvissä kysymyksissä.

Toiminta, joka on jonkun mielestä yksilönvapauden kannalta välttämätöntä, voi toisen mielestä olla edesvastuutonta ja vahingollista rikollisuutta. Jokainen on saattanut syyllistyä tekoon, joka on lainsäädännössämme määritelty rangaistavaksi: olemme ajaneet ylinopeutta, parannelleet veroilmoitusta tai vieneet työpaikkamme tulostuspaperia kotiin. Olemme syyllistyneet arkipäivässämme kiellettyyn toimintaan, mutta emme ole jääneet siitä kiinni ja joutuneet rangaistavaksi. Kun rikollisuus sidotaan rikoslakiin ja sen rikkomiseen, voidaan todennäköisesti suurta osaa ihmisistä pitää piilorikollisina. Tämä on hyvä ymmärtää, kun tarkastellaan rikollisuutta. Helposti rikollisuus nähdään yksilöllisenä ominaisuutena, jonka pohjalta ihmiset jaetaan rikollisiin ja ei-rikollisiin, toinen puoli nimetään kunnon kansalaisiksi. Rikollisuudessa ei kuitenkaan ole kysymys joko-tai -ilmiöstä, lähinnä voidaan puhua enempi-vähempi -ilmiöstä. (Laine 2007, 31, 36–38.)

Oikeusvaltiona Suomen tulee noudattaa kansainvälisen oikeuden, EU:n ja eduskunnan antamia säädöksiä. Rikollisuutta ei pystytä poistamaan kokonaan lakeja säätämällä. Mitä enemmän tekoja kriminalisoidaan, sitä enemmän esiintyy rikollisuutta. Rikoslaki ja rikollisuus ovat kiinteästi sidoksissa yhteiskunnan muutoksiin. Rikosten luonne ja määrä on suhteessa yhteiskunnassa vallitseviin rikostilaisuuksiin. Kehittyvä maailma luo uutta rikollisuutta ja muuttaa sitä. Myös yhteiskunnan tapa suhtautua rikollisuuteen on kehityksen kautta saanut uusia piirteitä. Rikosoikeudellisessa ajattelussa peruslähtökohtana on pidetty yksilön vastuuta teoistaan, myöhemmin on nostettu esiin järjestäytyneen rikollisuuden ja organisaatorikollisuuden ongelmat. Rikolliseen elämäntapaan ja sen alakulttuuriin liittyvät piirteet ovat säilyneet vuosien saatossa, ja se on tunnistettavissa esimerkiksi vankiloissa. (Elfgren, Juntunen & Norppa 2007, 12; Laine 2007, 47–49.)

Farrington (2003, 2005) on koonnut tutkimustietoa rikollisesta käyttäytymisestä. Tutkimusten mukaan (nuoriso)rikollisuus muodostaa eräänlaisen kehityksellisen jatkumon. Antisosiaalinen käyttäytyminen jatkuu erilaisten tekojen kautta lapsuudesta nuoruuteen ja siitä aikuisuuteen asti. Rikollisuus myös kasautuu, pieni osa väestöstä tekee suhteettoman ison osan rikoksista. Rikollisuuden katsotaan olevan monimuotoista ja tämä pätee erityisesti nuorisoriikollisuuteen. Rikollisuudessa erikoistuminen lisääntyy vanhempana. Tutkimusten mukaan nuorisoriikollisuus on aikuisrikollisuutta useammin ryhmäkäyttäytymistä. (Elonheimo 2010, 22–23.)

3.2 Rikollisuuteen vaikuttaminen

Rikollisuuteen liittyvää yhteiskunnallista päätöksentekoa nimitetään kriminaalipoliitikaksi. Kriminaalipoliitikka on toimintaa, mihin yhteiskunta ryhtyy rikosten johdosta, mutta kriminaalipoliitikka on myös sisältöä, jolla viitataan erilaisiin linjauksiin, tavoitteenasetteluihin ja keinovalintoihin. (Lappi-Seppälä 2006, 46.)

Kriminaalipoliitikalla on karkeasti eroteltuna kaksi eri tavoiteryhmää: rikollisuuden vähentäminen ja rikollisuuden aiheuttamiin haittoihin vaikuttaminen. Rikollisuutta on yritetty vähentää kautta aikojen, mutta myös rikollisuuden määrän pitäminen samalla tasolla on haaste. Realistisen kriminaalipoliittisen ajattelun lähtökohta on se, että rikollisuutta on joka tapauksessa, ja näin ollen rikollisuuden aiheuttamiin haittoihin on pyrittävä varautumaan. Haittoja voidaan yrittää minimoida ja jakaa tasapuolisemmin ja oikeudenmukaisemmin. Haittoja muodostuu niin tekijälle, uhrille kuin yhteiskunnallekin. Kriminaalipoliittisin keinoin pyritään ottamaan kaikki osapuolet huomioon. Toimintoihin kuuluvat esimerkiksi korvaukset, neuvonta ja tukitoiminnot. (Laine 2007, 191.) Esimerkkinä käy myös sovittelu, josta tässä työssä kerromme myöhemmin.

Rikoshaittojen ohella on tarkasteltava myös kontrollikustannuksia. Yhteiskuntapoliittinen periaate on, ettei mihinkään päämäärään tule pyrkiä hinnalla mihin hyvänsä. Yhteiskuntapoliittinen arvovatkaisu on se, kuinka painottaa keskenään rikollisuuden ja rikollisuuskontrollin haittavaikutuksia, milloin jako on oikeudenmukainen ja keiden jakoon tulisi osallistua. Tätä ei voida kriminaalipoliittisilla tavoitemäärittelyil-

lä ratkaista. (Lappi-Seppälä 2006, 47.) Tämä heijastuu myös Rikosseuraamuslaitoksen työhön.

Kivivuori on koonnut asioita, joihin yhteiskuntapolitiikan tulisi keskittyä ehkäistäkseen rikollisuutta. Tällaisia asioita ovat muun muassa toimenpiteiden räätälöiminen yksilöllisesti, hyvinvointivaltion tukeminen (edistää yksilöllisiä tavoitteita), epävirallisen sosiaalisen kontrollin lisääminen ja tukeminen (perheen hyvinvointi, yhteistyö koulun kanssa, vapaa-aikaan liittyvät yhteisöt), yhdyskuntaseuraamuksien käyttö mahdollisuuksien mukaan ja vaihtoehtoisten ratkaisukeinojen tukeminen ongelmatilanteissa. (Kivivuori 2009, 369.) Näitä asioita käsittelemme osittain työssämme.

Rikoksentorjuntastrategioita voidaan ryhmittää eri tavoilla. Lappi-Seppälän (2006, 47) mukaan kotimaisissa kriminaalipoliittisissa esityksissä tulee esiin usein seuraava kolmijako: 1) yksilön kehitystä tukeva ja sosiaalinen rikoksen torjunta, 2) ympäristösuunnittelu ja tilannetorjunta sekä 3) normiohjaus ja rikosoikeudellinen kontrollijärjestelmä. Keskitymme tässä tarkemmin kolmijaon ensimmäiseen kohtaan, mikä on työmme ja nuorten kannalta oleellista taustateoriaa. Seuraamusselvitys liittyy kiinteästi yksilön kehitystä tukevaan ja sosiaaliseen tilanteeseen liittyvään prosessiin.

3.3 Yksilön kehitystä tukeva ja sosiaalinen rikoksen torjunta

Yksilöön kohdistuvat toimet voivat olla preventiivisiä, ennalta ehkäiseviä, joilla vähennetään riskiympäristössä elävien todennäköisyyttä kehittyä rikoksentekijöiksi. Nämä menetelmät kuuluvat ehkäisevän sosiaali- ja terveystieteiden, päihdehuollon, koulu- ja nuorisopolitiikan sekä lastensuojelun alaan. ”Kehityskriminologisessa” tutkimuksessa on löydetty kasvuajan riskitekijöitä, joilla voidaan ennustaa tulevaa rikollisuutta. Lapsen kasvuympäristöön ja kotioloihin liittyviä riskitekijöiksi luetellaan esimerkiksi vanhempien päihteiden käyttö raskauden aikana, epäjohdonmukainen, ankara tai väkivaltainen kasvatustapa, valvonnan puute, avioerot, vaihtuvat huoltajuudet, kehnot asuinolot sekä vanhempien työttömyys. Lapsen persoonaan liittyviä riskitekijöitä ovat hyperaktiivisuus, impulsiivisuus ja heikko keskittymiskyky. (Lappi-Seppälä 2006, 56–57.)

Liikkuminen rikoksia tekevässä vertaisryhmässä, heikko koulumenestys ja motivaatio, kehnosti organisoidut ja huonosti toimivat koulut ovat puolestaan esimerkkejä riskitekijöistä, jotka liittyvät sosiaaliseen ympäristöön ja koulunkäyntiin. Riskitekijät ovat kohteita, joihin tulee kiinnittää huomio nuorisorikollisuuden torjunnassa. Toimenpiteinä voidaan käyttää erilaisia tukitoimia ja ohjelmia. Tukea tarvitsevat lapsen lisäksi hänen vanhempansa. Vastasyntyneitä äitejä voidaan opastaa ja vanhempia tukea kohentamalla heidän kasvatustaitojaan. Kouluissa tulee puuttua muun muassa koulukiusaamiseen ja heikkoon koulumenestykseen. (Lappi-Seppälä 2006, 56–57.) Havaittuihin riskitekijöihin välittömästi puuttuminen saattaa auttaa monia riskiryhmässä olevia nuoria. Keinot voivat olla tässä vaiheessa niin sanotusti pehmeitä ja leimautuminen voidaan välttää. (Haglestam 2008, 387.) Pehmeisiin keinoihin katsotaan kuuluvan myös erilaiset tahot, joiden puoleen nuoren on helppo kääntyä kokiesaan epäoikeudenmukaisuutta. Tällaisia kohteita ovat esimerkiksi koulujen terveyspalvelut ja erilaiset auttavat puhelimet. Pääasia on, että asioihin olisi mahdollista hakea ratkaisukeinoja muun kuin rikollisen toiminnan kautta. (Kivivuori 2009, 320.)

Tutkimusten mukaan elämässä voi olla merkityksellisiä käännekohtia, jotka auttavat pääsemään pois rikolliselta uralta. Käännekohtana voi olla esimerkiksi naimisiinmeno. Tällaiset tekijät ovat samankaltaisia kuin suojaavat tekijät ylipäättänsä. (Elonheimo 2010, 25.) Yhteiskunnassamme on instansseja, joita voidaan sellaisenaan hyödyntää yhteistyössä nuorten syrjäytymistä ja rikollisuutta vastaan. Hyvänä esimerkkinä on edellä mainittu Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen hanke armeijaikäisille. Armeijalla on moniulotteisia vaikutuksia nuoren elämään. Kutsunnoissa voidaan puuttua jo tukea tarvitseviin nuoriin ja armeijaan saakka menijöille armeija tarjoaa uudenlaisen yhteisön. Kivivuori näkee tämän hyvänä asiana, koska nuoret ovat samalla viivalla lähtökohdistaan riippumatta. Tällainen irtaantuminen tutuista kuvioista voi kääntää monen nuoren elämän suunnan. (Kivivuori 2009, 201.)

Perheen positiivinen rooli voi saada lapsella jo ilmenneet ongelmat lakkaamaan. Lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteen vahvuus nähdään yhtenä voimavarana rikoksettomuuteen. Tällä on vaikutusta persoonallisuuden kehitykseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. (Haapasalo 2008, 27.) Yksilöiden itsekontrollin tukeminen on yhtä kuin perheiden tukemista. Perheiden tukeminen edistää niiden hyvinvointia ja yhdes-

sä pysymistä, mikä tutkimusten mukaan hyödyttää lapsia ja nuoria (Kivivuori 2009, 133.)

Yksilön kehitystä tukevassa rikosentorjunnassa toiseen pääryhmään kuuluvat toimet, joilla pyritään katkaisemaan jo lainvastaisiin tekoihin syyllistyneiden rikosura. Siinä apuna ovat muun muassa päihde- ja sosiaalityön menetelmät sekä työvoimapolitiittiset keinot. (Lappi-Seppälä 2006, 57–58.) Yksilöllinen työskentelytapa nuorten kohdalla on toivottavaa. Tutkimustulokset osoittavat, että liitettäessä yksittäisiä rikosentekijöitä yhteen ryhmäksi, he oppivat toisiltaan sellaisia taitoja ja ajatusmalleja, mitkä saattavat lisätä rikollisuutta. (Kivivuori 2009, 188.)

Mahkosen (2010, 19) mukaan lasten ja nuorisopsykiatrin tutkimuksista ilmenee nuorten moniongelmaisuus. Verraten suurella osalla kaikista alaikäisistä on jonkinasteisia mielenterveyden häiriöitä ja osalla näistä nuorista käyttäytyminen on tulkittavissa asosiaalisiksi. Asosiaalisuus ilmenee samanaikaisesti päihteiden ja huumeiden käyttönä, koulunkäynnin laiminlyöntinä, aggressiivisuutena, sosiaalisista ja oikeudellisista normeista piittaamattomuutena ja rikollisiin tekoihin syyllistymisenä. Nuoren tai lapsen elämän täyttävät kombinaatiot, joiden käsittely edellyttää viranomaisilta moniammatillista yhteistyötä. Lisäksi Mahkonen (2010, 20) toteaa, että vallalla on lainsäädännöllinen ”putkimalli”. Käräjäoikeus, terveydenhuollollinen palvelujärjestelmä ja lastensuojelu muodostavat kukin oman putkensa ja ovat liian erillään toisistaan yhteisen hyödyn saavuttamiseksi.

Tutkimamme lakiuudistuksen yhtenä tavoitteena on Mahkosen (2010) mainitseman erillisyyden yhteen saattaminen. Opinnäytetyömme kohteena oleva seuraamusselvitys on asiantuntijalausunto, jolla pyritään selvittämään ja osittain puuttumaan edellä läpikäytyihin asioihin. Seuraamusselvityksessä annetaan tietoa oikeudelle nuoren taustoista, elämäolosuhteista ja mahdollisesti rikoksiin vaikuttaneista tekijöistä. Tietoa kerätään oikeutta varten, mutta tietoa käytetään nuoren hyväksi.

4 NUORI JA RIKOS

4.1 Nuori rikollinen ja nuorisorikosoikeus

Vastuullisuus omasta toiminnasta kasvaa iän myötä. Aineellinen oikeustila jäsentyy ikäkategorioiden avulla sen mukaisesti, onko rangaistavaksi säädetty tekoon syyllistynyt alle 15-vuotiaana, 15–17-vuotiaana vai 15–20-vuotiaana (Matikkala 2010, 88). Rikoslain (39/1889) mukaan alle 15-vuotiaat ovat ikänsä puolesta rangaistusvastuusta vapaita ja syyntakeettomia. Alle 15-vuotiaan syyllistyessä rangaistavaksi säädettyyn tekoon se ei ole käsitteellisesti rikos, koska vastuuikärajaa koskeva edellytys puuttuu. (RL 3:4.1 §.) Vahingonkorvauslain (412/1974) nojalla alle 15-vuotiaat voivat kuitenkin joutua vahingonkorvausvastuuseen ja heihin voidaan kohdentaa menettämisseuraamuksia (VahKorvL, 2:2 §). Lisäksi laissa rikosasioiden ja eräiden riitaasioiden sovittelusta (1015/2005) säädetään, että alle 15-vuotiaan tekoa voidaan sovittaa (L rikosasioiden ja eräiden riitaasioiden sovittelusta 1:2.2 §). Rangaistusjärjestelmän sijasta alle 15-vuotiaiden rangaistavaksi säädetty teot käsitellään lastensuojelujärjestelmän piirissä. Sovittelusta ja lastensuojelusta on tässä työssä jäljempänä.

Rikosoikeudellisen vastuuopin terminologiassa 15–17-vuotiaita on kutsuttu *nuoriksi henkilöiksi* (Marttunen 2008, 18). Vuoden 2011 alussa kumotussa laissa nuorista rikoksentekeijöistä määriteltiin henkilö, joka oli rikoksen tehdessään täyttänyt 15 vuotta mutta ei vielä 21 vuotta, *nuoreksi rikoksentekeijäksi*. Tätä henkilöryhmää voidaan ehkä vielä edelleen kutsua samalla nimellä. (Matikkala 2010, 89.) Uusi laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä määrittelee 15–20-vuotiaan rikoksesta epäillyn *nuoreksi rikoksesta epäillyiksi henkilöksi* (L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä, 2 § 1 k). Uudesta laista tulee myös käsite *nuoren rikos* ja sillä tarkoitetaan sellaista rikosta, jonka tekijäksi epäilty tai tekoon syylliseksi todettu on tekohetkellä ollut 15–20-vuotias (L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä, 2 § 2 k). Asetuksen esitutkinnasta ja pakkokeinoista (575/1988) nojalla lapsena pidetään alle 18-vuotiaita henkilöitä (EPA 1:10 §).

Lastensuojelulain (417/2007) ensimmäisen luvun 6 §:n nojalla kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia ja 18–20-vuotiaat ovat nuoria. Näin ollen 15–17-vuotiaisiin rikosentekijöihin ulottuu sekä lastensuojelujärjestelmä että rikosoikeusjärjestelmä. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen ensimmäisen artiklan mukaan lapsia ovat alle 18-vuotiaat. Koska termistö on monimuotoista, on tarkkaan mietittävä, miten ja missä näitä eri termejä käytetään. Nuorisorikosoikeudellisessa sääntelyssä on huomioitava ikä tekohetkellä ja muissa rikosoikeudellisissa prosesseissa ratkaisevaa on ikä kussakin prosessivaiheessa. (Marttunen 2008, 18.)

Nuorten rikkomukset tai lievät rikokset ovat sangen yleisiä. Tilastojen mukaan aikuiset tekevät valtaosan rikoslakirikoksista, mutta nuoruus on ikäryhmän kokoon suhteutettuna aktiivisinta rikosentekoaikaa (Marttunen & Salmi 2010, 224). Iän vaikutus rikollisuuteen on yksi kriminologian ilmiöitä. Tutkimusten mukaan rikollisuus on yleisintä 15–19-vuotiaana. (Elonheimo 2010, 14.) Sukupuolten välisessä tarkastelussa ilmenee, että poikien rikoskäyttäytyminen on tyttöjen rikoskäyttäytymistä yleisempää (Sipilä & Honkatukia 2010, 259).

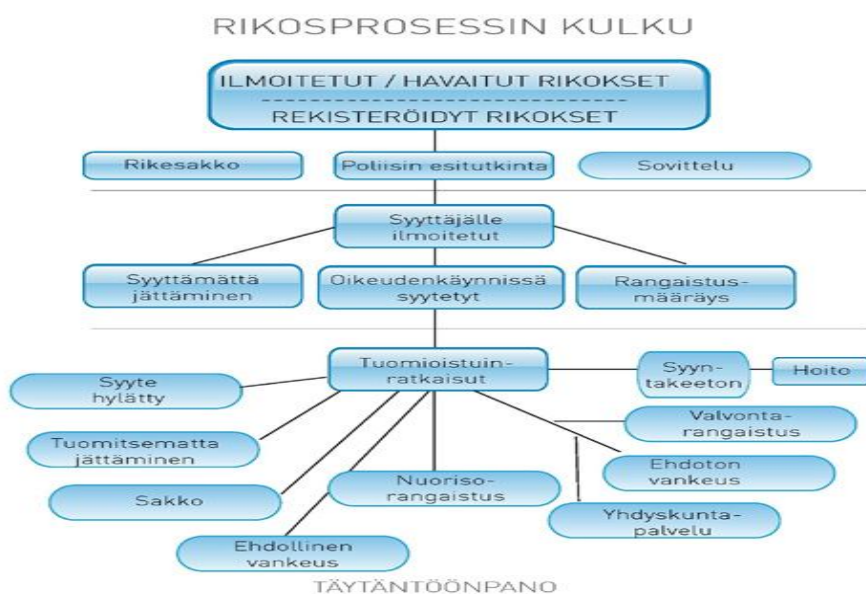
Suomen ja muiden Pohjoismaiden nuorisorikosoikeuden kehitys on seurannut pääasiassa yleiseurooppalaista mallia. Ensin perustettiin nuorisolaitokset, sen jälkeen määriteltiin rangaistusvastuuikäraja ja lopulta 1800–1900-lukujen taitteessa alettiin pohtia lasten ja nuorten seuraamusvalikoimaa ja seuraamusten määräämismenettelyä. Pohjoismaat omaksuivat common law -mihin ja keskieurooppalaiseen nuorisotuomioistuinmalliin nähden erilaisen lopputuloksen. Pohjoismaalainen vastine nuorisotuomioistuimille oli huoltomalli, jonka perusajatuksena oli nostaa kunnallishallinnolliset lastensuojelulautakunnat merkittävään asemaan lasten ja nuorten ongelmien käsittelyssä. (Marttunen 2008, 50.) Rikosoikeudellinen syyntakeisuusikäraja on peruja vuoden 1889 rikoslaista, muuten lasten ja nuorten rikollisuutteen liittyvien käytäntöjen jaot tehtiin 1940-luvun alussa (Harrikari 2004, 256).

Nuorisorikosoikeuteen perehtynyt Marttunen määrittelee nuorisorikosoikeuden siten, että se pitää sisällään kaikki lasten ja nuorten rikosten käsittelyä koskevat säännökset ja käytännöt (Marttunen 2008, 10). Nuorisorikosoikeuden lähtökohtien voidaan ajatella sijoittuvan tiettyyn pisteeseen janalla. Toisessa ääripäässä on hyvinvointimalli, joka keskittyy alaikäisen tarpeisiin ja hyvinvointiin ja toisessa ääripäässä puolestaan

on oikeusmalli, joka perustuu rankaisemiseen ja moitteeseen osoittamiseen. Tällä pyritään kuvaamaan poikkeavia näkökohtia tai periaatteita rikoksia tehneiden lasten ja nuorten kohtelussa. (Marttunen 2008, 5.) Nuorisorikosoikeudessa ei ole kyse ainoastaan tasapainottelusta rikosoikeudellisten seikkojen ja lastensuojeluasioiden välillä, siinä on kysymys myös alaikäisten oikeuksien ja velvollisuuksien huomioon ottamisesta (Marttunen 2008, 93).

4.1.1 Nuorisoprosessi

Rikosoikeudellinen vastuu ja rikosten seuraamukset ratkaistaan rikosprosessissa (Kuvio 4). Rikosprosessin tavoite on rikosvastuun toteuttaminen lain edellyttämällä tavalla (Lappi-Seppälä 2000, 41). Prosessin ensimmäisessä vaiheessa rikos tulee ilmi ja siitä suoritetaan esitutkinta. Seuraavana vaiheena on syyteharkinta. Kolmannessa vaiheessa rikossyyte käsitellään tuomioistuinkäsittelyssä. Järjestelmän viimeinen vaihe on tuomitun rangaistuksen täytäntöönpano. (Lappi-Seppälä 2000, 11–12.) Lasten ja nuorten rikosprosessista käytetään termiä nuorisoprosessi ja sillä tarkoitetaan kaikkia lasten ja nuorten tekemien rikosten käsittelyyn liittyviä viranomaistoimintoja esitutkinnasta rangaistuksen täytäntöönpanoon. (Marttunen 2002, 1.) Nuorisoprosessissa viranomaisina toimivat poliisi, syyttäjä, tuomioistuin, sosiaalitoimi sekä Rikosseuraamuslaitos. Jäljempänä tarkastelemme pääpiirteittäin nuoren asemaa prosessissa.

Kuvio 4. Rikosprosessin kulku (Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011)

Oikeusministeriö käynnisti 1999 lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsitelyä koskevan kokeilun. Kokeilun tarkoituksena oli nopeuttaa nuorten tekemien rikosten tutkintaa, syyttämisen-, tuomioistuimen- ja täytäntöönpanoprosessia sekä kytkeä huolto- ja tukijärjestelmät tiiviimmin oikeusprosessiin. Kokeilu toteutettiin vuosina 2000–2001. Kokeilupaikkakunniksi valikoituivat Helsinki, Tampere, Turku, Vaasa ja Joensuu. Kokeilupaikkakuntien valintaan vaikuttivat kaupunkien koko, paikkakunta-kohtaiset erityispiirteet ja paikkakunnilla vallinneet erilaiset viranomaisyhteistyön mallit. Kokeilun takana oli Lipposen II hallituksen ohjelmaan kirjattu tavoite nopeuttaa nuorten tekemien rikosten käsittelyä.

Kokeilun päätavoitteita olivat: 1) nopeutustavoite; nuorten rikosten oikeuskäsittelyn kaikkien vaiheiden nopeuttaminen, 2) integroititavoite; huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien kytkeminen entistä tiiviimmin prosessiin ja nuorten seuraamusjärjestelmään, 3) yhteistyötavoite; paikallisten viranomaisten yhteistyön tehostaminen ja 4) lainsäädännön kehittämistavoite; aloitteiden tekeminen seuraamusjärjestelmän kehittämiseksi. Kokeilua varten valituille paikkakunnille perustettiin alueelliset työryhmät, joihin kutsuttiin poliisin, syyttäjän, tuomioistuimen edustajat sekä sosiaalitoimen, sovittelun ja kriminaalihuollon edustajat. (Marttunen 2003, 1.)

Kokeilun tulokset olivat lupaavia. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos julkaisi vuonna 2002 Matti Marttusen tutkimuksen nuorisoprosessista, jossa teemaa tarkasteltiin oikeusministeriön nuorisokokeiluhankkeen pohjalta. Kokeilun aikana eri viranomaisportaissa käsittelyajat lyhenivät ja sen seurauksena nuorten rikosten kokonaiskäsitelyajat lähes puolittuivat neljällä viidestä kokeilupaikkakunnasta. Esimerkiksi poliisilla käsittelyaika vaihteli paikkakunnasta riippuen keskimäärin kuukaudesta kahteen kuukauteen. Syyttävävaihe kesti keskimäärin hieman alle kolme viikkoa ja käsittelyaika lyheni puoleen verrattuna vuoden 1999 aikaan. Haastavammaksi osoittautui huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien tiiviimpi integroiminen oikeusprosessiin. Tulokset kertoivat lisäresurssien tarpeesta. Lastensuojelun rikosprosessuaaliset tehtävät sujivat verrattain hyvin, sosiaaliviranomaiset saivat tiedon rikoksista melko pian ja tukitoimenpiteisiin saatettiin ryhtyä jo rikosprosessin aikana. (Marttunen 2002, 221–222.)

Marttusen tutkimuksen yleispäätelmänä oli, että silloinen järjestelmä toimi pääosin hyvin ja monet epäkohdat olivat korjattavissa työrutiineja järkipäätämällä. Joihinkin muutoksiin oli tarvetta. Kokeilu antoi mahdollisuuden kartoittaa kenttätason toimijoiden mielipiteitä ja käsityksiä nuorisoprosessin kehittämisestä. Keskustelujen pohjalta syntyneet lainsäädännön kehittämissuositukset sisällytettiin seurantaraporttiin. Tärkeimmät ehdotukset liittyivät prosessin nopeuttamiseen, nuorten oikeusedustukseen ja henkilötutinnan kehittämiseen ja nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon. (Marttunen 2003, 1–2.) Tutkimamme lakiuudistus on jatkoa näille ehdotuksille. Omassa opinnäytetyössämme selvitämme Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten näkökulmasta, kokevatko he esimerkiksi uudella lailla olevan nopeuttavaa vaikutusta nuorisoprosessin kulkuun.

4.1.1.1 Poliisi ja nuori

Nuorisoprosessin alussa nuoren asiaa tutkii esitutkintaviranomainen. Esitutkintalaki (449/1987), pakkokeinolaki (450/1987) sekä asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista sisältävät vähän lapsia ja nuoria koskevia erityissääntöjä. Erityissääntelyn vähäisyys on selitettävissä sillä, että rikokset on pystyttävä selvittämään tekijän iästä riippumatta. Nuorten esitutkintaa koskeva erityissääntely voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä muodostuu tavasta, miten lapsia ja nuoria on kohdeltava esitutkinnassa. Toiseen ryhmään kuuluvat kuulustelujärjestelyt. Kolmantena ryhmänä ovat poliisin yhteistyötahot. (Marttunen 2005, 517.) Käymme seuraavaksi läpi joitakin erityissääntelyjä.

Asetuksessa esitutkinnasta ja pakkokeinoista säädetään, että alle 18-vuotiaita on kohdeltava esitutkinnassa ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla ja samalla on huolehdittava siitä, että nuorelle ei aiheudu tarpeetonta haittaa koulussa, työpäivällä tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa selvitettävä terveydenhuollon kanssa, voidaanko lapseen kohdistaa esitutkintatoimenpiteitä. Lasten kuulustelun tulee mahdollisuuksien mukaan suorittaa poliisimies, joka on erityisesti perehtynyt tähän tehtävään. (EPA 11 §.) Lapsen nouto kesken koulupäivän on esimerkki lapselle haitallisesta tutkinnasta, jos tämä toimenpide ei ole lievään rikokseen suhteutettuna välttämätöntä (Marttunen 2005, 561).

Kuulustelu

Rikoksen ratkaisemiseksi esitutkintaviranomainen hankkii tarvittavat henkilö- ja aiheetodisteet. Jokaisella on velvollisuus saapua poliisin kutsusta kuulusteluihin (ETL 17.1 §). Lastensuojelulaki velvoittaa sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen olemaan edustettuna lapsen tekemää rangaistavaa tekoa koskevassa esitutkinnassa. Edustus ei kuitenkaan ole välttämätöntä, jos toimielin katsoo sen tarpeettomaksi. Poliisin on varattava sosiaalilautakunnalle tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluihin, jollei sitä lastensuojelulain perusteella ole pidettävä tarpeettomana (EPA 15 §; LsL 4:24 §). Läsnaolon tarve tulee arvioida lastensuojelullisin perustein eikä poliisilla ole valmiuksia arvioida asiaa yhtä hyvin kuin sosiaalitoimen edustajat sen tekevät. (Marttunen 2008, 228.)

Poliisin on tehtävä joka tapauksessa rikoksesta lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi lastensuojeluilmoitus (LsL 5:25 §). Kuulustelupöytäkirja tulee toimittaa viipymättä sosiaalilautakunnalle (EPA 15 §). Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen kannanoton mukaan syyllisyys rikokseen on selvitettävä asianmukaisella tavalla ennen lastensuojeluilmoituksen tekemistä ja poliisin tulee varata rikoksesta epäilylle tilaisuus tulla kuulluksi asiassaan (Marttunen 2005, 563; AOA 1636/4/92).

Esitutkinta itsessään on aina suoritettava ilman aiheetonta viivytystä (ETL 6 §) ja nuorten kohdalla tämä kiireellisyys korostuu. Kuulusteluja ei voida aina suorittaa virka-aikoina, siksi toiminta edellyttää jonkinlaista päivystystä lastensuojelun puolelta (Marttunen 2008, 227). Ympäri Suomea eri kihlakunnan alueilla saattaa toimia sosiaalityöntekijöitä poliisiasemalla tai aseman läheisyydessä tiiviissä yhteistyössä poliisiviranomaisten kanssa. Työn painopisteet vaihtelevat kunnittain, mutta pääosin lapset ja nuoret ovat keskeisellä sijalla toiminnassa. (Sosiaaliportti, sosiaalialan ammattilaisten www-sivut, 2011.)

Alle 15-vuotiaiden kuulusteleminen on asetuksen esitutkinnasta ja pakkokeinosta mukaan mahdollista. Teon johdosta voidaan suorittaa tutkinta ja selvittää onko 15 vuotta täyttänyt henkilö ollut osallisena rikoksessa. Tutkinta voidaan tehdä menetetyt omaisuuden takaisin saamiseksi. Tutkinta aloitetaan myös, jos tutkinnanjohtaja katsoo siihen olevan erityistä syytä tai jos sosiaalilautakunta sitä erikseen pyytää.

Poliisilla ei ole kuitenkaan ehdotonta velvollisuutta kuulustella alle 15-vuotiasta. (EPA 14 §.)

Huoltajalla, edunvalvojalla tai muulle laillisella edustajalla on oikeus olla alle 15-vuotiaan kuulusteluissa läsnä. Kuulusteltavan ollessa 15–17-vuotias, edellä mainitut henkilöt voivat olla kuulustelussa mukana, jos he tutkittavaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä saisivat käyttää lain oikeudenkäymiskaaresta (4/1734) säätelemän puhevaltaa vajaan sijasta tai ohella. Kuulustelu voidaan suorittaa myös ilman edustajaa, jos se on suoritettava välttämättä viipymättä. Kuulusteluista on ilmoitettava kuitenkin vajaan edustajalle mahdollisimman pian. (ETL 33 §.)

Eräitä pakkokeinoja

Nouto on pakkokeino, jolla niskoitteleva henkilö voidaan fyysisin keinoin tuoda viranomaisen luo (ETL 18.1 §). Noudon tarve voi olla sekä esitutkinnan että tuomioistuinkäsittelyn aikana. Kiinniottaminen, pidättäminen ja vangitseminen ovat vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja, joista säädellään pakkokeinolaissa. Oikeuskirjallisuudesta ja laillisuusvalvojen ratkaisuksista on luettavissa, että rikoksen selvittämiseksi, lähinnä kuulusteluja varten, voidaan myös alle 15-vuotias noutaa ja ottaa kiinni. Pidätettyjen käsittelystä annetut ohjeet suosittavat ilmoittamaan alaikäisen kiinniotosta aina huoltajalle. (Marttunen 2005, 563–564.) Alle 15-vuotiasta ei kuitenkaan voida pidättää tai vangita. Ketään ei tule pidättää tai vangita, jos asian laadun tai rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi se on kohtuutonta. (PKL 1:3.2 §.) Nuorelle ihmiselle pidättäminen ja vangitseminen voi olla haitallista, siksi alle 18-vuotiaan pidättäminen ja vangitseminen edellyttää suurempaa harkintaa ja sitä tulisi välttää (Marttunen 2005, 565).

4.1.1.2 Syyttäjä ja nuori

Rikosketjun toisessa vaiheessa asia etenee syyttäjälle. Syyttäjä on muodollisesti vastuussa rikosasian koko käsittelyketjusta, koska syyttäjä päättää onko oikeudenkäyntiä aloitettava lainkaan (ROL 1:2.1 §). Syyttäjän toimet rikosprosessissa jaetaan kolmeen ryhmään: 1) syyttämättä jättäminen prosessuaalisella perusteella tai seuraamus-

luontoisesti, 2) rangaistusmääräyksen antaminen ja 3) syytteen nostaminen tuomioistuimessa. (Tapani & Tolvanen 2011, 217–218.) Syyttäjän rooli nuorisoprosessissa on keskeinen sillä hän myös pyytää syyteharkintavaiheessa seuraamusselvityksen, kannanoton nuoren valvontaan, nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman ja yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksen Rikosseuraamuslaitokselta.

Rikoksesta epäillyn ollessa alle 18-vuotias syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava aikooko hän nostaa rikoksesta syytteen. Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) nojalla nuoruus on peruste syytteen nostamatta jättämiselle. Nuoruusperusteen soveltamiselle on asetettu kolme kriteeriä: 1) ikä, rikos on tehty alle 18-vuotiaana, 2) ankaraus, teosta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja 3) moitittavuus, teko katsotaan johtuneen ennemminkin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan. (ROL 1:7 § 2 k.)

4.1.1.3 Tuomioistuin ja nuori

Rikosasia tulee vireille, kun haastehakemus saapuu tuomioistuimeen. Tuomari tutkii sen alustavasti ja määrää käsittelylle päivämäärän. Tuomioistuimen on käsiteltävä nuoren vastaajan asia 30 päivän kuluessa rikosasian vireilletulosta, jos alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, josta on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta. (ROL 5:13.2 §.) Vastaajalle toimitetaan haaste tuomioistuinkäsittelystä ja samalla muut asianosaiset kutsutaan istuntoon. Lastensuojelulain mukaan sosiaalilautakunnan edustajan tulee olla läsnä lapsen tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. (LsL 4:24.2 §.) Sosiaalilautakunnan edustaja ei kuitenkaan edusta juridisena neuvonantajana (Marttunen 2005, 581).

Alle 18-vuotiaalle on viran puolesta hankittava puolustaja, jollei hänellä sitä ole eikä puolustajan hankkiminen ole tarpeetonta (ROL 2:1.3 § 2 k). Alaikäistä koskevassa rikosasiassa puhevaltaa käyttää nuori, jos hän on syyntakeinen. Nuoren huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja voi kuitenkin käyttää itsenäisesti puhevaltaa alaikäisen ohella. (OK 12:2 §). Seuraamusselvityksen laatijalle tulee myös varata tilaisuus toimia kuultavana tuomioistuimessa (L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen

selvittämisestä, 8:1 §). Oikeudenkäynnit ovat pääsääntöisesti julkisia. Alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn kohdalla on tuomioistuimen kuitenkin tarkkaan harkittava julkisuuden välttämättömyys. Tuomioistuin voi asianosaisten vaatimuksesta tai erityisistä syistä päättää, että käsittely toimitetaan kokonaan tai osaksi yleisön läsnä olematta. (L oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 370/2007, 15.1 § 5 k.)

4.1.1.4 Sosiaalitoimi ja nuori

Lastensuojelusta säädetään lastensuojelulaissa. Lain tarkoituksena on turvata lapsen oikeudet kehitykseen ja erityiseen suojeluun. Lastensuojelu ei voi kuitenkaan välttää myös huolehtimista lapsi- ja nuorisorikollisista (Marttunen 2008, 177). Vaikka perusvastuu lapsen huolehtimisesta ja kasvatuksesta on lapsen vanhemmilla ja huoltajilla, niin kaikkien niiden viranomaisten, jotka toimivat lasten ja perheiden kanssa, on tuettava vanhempia ja huoltajia kasvatustehtävässä ja pyrittävä tarjoamaan perheille apua. Lastensuojelua toteutettaessa on aina huomioitava lapsen etu. (HE 229/2009 vp, 8.)

Lastensuojelun asiakkaana olevalla lapselle on nimettävä oma sosiaalityöntekijä, joka vastaa lasta koskevista lastensuojelullisista asioista (LsL 3:13b §). Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen edustajan tulee olla läsnä lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, mikäli tätä ei pidetä oleellisen tarpeettomana. Toimielimen tulee tarvittaessa ohjata lapsi sovitteluun. (LsL 4:24.2 §.) Lapsi on otettava sosiaalitoimesta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä sijaishuolto, jos lapsi esimerkiksi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon (LsL 9:40.1 §).

Huostaanottoa ja sijaishuoltoa tulee kuitenkin käyttää vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole huolenpidon toteuttamiseksi sopivia, tai ne ovat riittämättömiä ja sijaishuolto arvioidaan lapsen edun mukaiseksi. (LsL 9:40.2 §; Matikkala 2010, 88–89.) Alle 18-vuotiaiden pakkohuostaanotoista merkittävä osa, jollakin laskuperiaatteella jopa noin puolet, tehdään osaksi rikosperusteella. Lastensuojelujärjestelmä on merkittä-

vässä roolissa alaikäisten tekemien rikosten käsittelyssä, vastuukärajasta riippumatta. (Marttunen 2008, 178.)

4.1.1.5 Rikosseuraamuslaitos ja nuori

Rikoksesta epäilty nuori saa ensikosketuksen Rikosseuraamuslaitokseen, kun Rikosseuraamuslaitoksen virkamies ottaa häneen yhteyttä seuraamusselvityksen laatimista varten (L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä, 7 §). Jos nuori tulee tuomituksi yhdyskuntaseuraamukseen tai vankeusrangaistukseen, joutuu hän uudelleen Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaaksi. Rikosseuraamuslaitoksen osuutta käsittelemme laajemmin tulevissa luvuissa.

4.1.1.6 Sovittelu

Sovittelu on vapaaehtoinen ja maksuton vaihtoehto oikeudenkäynnille. Sovittelua voidaan käyttää sekä aikuisten että nuorten/lasten riita- ja rikosasioissa. Vuonna 2006 astui voimaan laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta. Lain 3 §:n 1 momentin nojalla soviteltavaksi voidaan ottaa rikoksia, jotka katsotaan rikoksen laadun, tekotavan, epäillyn ja uhrin keskinäinen suhteen sekä muiden kokonaisuuteen liittyvien seikkojen osalta soveltuvan soviteltaviksi. Soviteltavaksi ei kuitenkaan pidä ottaa juttua, jossa käsitellään alaikäiseen kohdistunutta rikosta, jos rikoksen uhrilla rikoksen laadun tai ikänsä vuoksi on erityinen suojan tarve. Tällä on pyritty sulkemaan pois lapseen kohdistuneet seksuaalirikokset. (Matikkala 2010, 136–137.)

Sovittelua hoitavat sovittelutoimistojen vapaaehtoiset sovittelijat, jotka ovat saaneet koulutuksen työhön. Käsittely ja ratkaisu poliisi- ja syyttäjänviranomaisessa tai tuomioistuimessa eivät ole esteenä sovittelulle, sillä sovittelu on riippumaton käsittelyvaiheen viralliskoneistosta. Sovittelulla pyritään löytämään uhria tyydyttävä ratkaisu aineellisten ja henkisten haittojen hyvittämiseksi, mutta ennen kaikkea uhrin ja tekijän kohtaaminen voi olla molempia osapuolia kuntouttava tekijä. Koska sovittelu on vapaaehtoista, sen voi myös keskeyttää milloin tahansa. Sovittelija laatii ja varmentaa osapuolten välisen asiakirjan, sopimuksen. Sovittelijalta saa myös tietoa oikeus-

avusta ja muista palveluista. (L rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta; Matikkala 2010, 137.)

Sovittelu on keino, mitä käytetään erityisesti nuorien rikoksentekijöiden kohdalla. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 2010 tilaston mukaan sovitteluun osallistuneista rikosten ja riita-asioiden tekijöiksi epäillyistä 48 prosenttia oli alle 21-vuotiaita. Alle 15-vuotiaiden osuus oli 15 prosenttia. Sovittelun toisena osapuolena ovat yleensä aikuiset. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen www-sivut 2011.) Alaikäisten rikosten sovittelussa kasvatukselliset tavoitteet ja tulevien rikosten ehkäisy ovat huomioon otettavia seikkoja. Joidenkin käsitysten mukaan nämä näkökohdat ovat menneet perinteisesti sovittelun päämääräksi ajateltujen korvauksista sopimisen ja oikeusprosessin välttämisen edelle. Sovittelulla on merkitystä nuorten tekemiin rikoksiin reagoimisessa. (Marttunen 2008, 179.)

Suuressa osassa rikoksia tekijä kokee itsenä jostakin syystä loukatuksi. Yhteiskunta- ja oikeuspolitiikalla voitaisiin paneutua ihmisten välisten kiistojen ja riitojen ratkaisuun esimerkiksi lisäämällä sovittelua, jolloin sillä voisi olla rikoskäyttäytymistä ehkäisevä vaikutus. (Kivivuori 2009, 319–320.) Joka tapauksessa sovinto voi olla peruste syyttämättä jättämiselle, rangaistuksen tuomitsematta jättämiselle, rangaistuksen tai rangaistusasteikon lieventämiselle tai rangaistuslajin vaihtamiselle (RL 6:12 §; ROL 1:8 §; Tapani & Tolvanen 2011, 100). Tällaisen mahdollisuuden käyttämättä jättäminen lisää yhteiskunnan kuluja, byrokraattista toimintaa ja virkamieskoneiston kuormittamista. Lisäksi ulkomaalaisissa tutkimuksissa on todettu, että rankaiseminen ei ole johtanut nuorten kohdalla rikollisuuden vähentymiseen. Rikosseuraamuksen saaminen saattaa johtaa sopeutumisongelmiin ja vaikeuksiin työelämässä. (Kivivuori 2009, 294.)

4.1.2 Nuorten rangaistukset

Suomalaisessa rikoslainsäädännössä ja oikeuskirjallisuudessa rangaistuksen mittaamisperiaatteet jaetaan oikeudenmukaisuus- ja tarkoituksenmukaisuusperiaatteisiin. Oikeudenmukaisuus tarkoittaa, että noudatetaan rikosoikeudellisia suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteita. Tarkoituksenmukaisuusperiaatteet otetaan huomioon

kun mietitään rangaistusten yleis- ja erityisestävää vaikutusta. (Marttunen 2008, 239–240.) Lastensuojelullisessa järjestelmässä lapsen asioita tarkastellaan tekijäpainotteisesti. Tekijäpainotteisessa lähestymistavassa otetaan huomioon perhekohtaiset, yksilölliset ja yhteisölliset syyt, joiden on voitu katsoa vaikuttaneen nuoren tekoihin. Rikosoikeudellisessa järjestelmässä lähtökohtana on tekokeskeisyys, mikä korostaa yksittäistä tekoa. (Mahkonen 2010, 21.)

Koska lapselta ja nuorelta ei voida odottaa sellaista kypsyyttä, ymmärrystä tai vastuunkantoa valinnoissaan, jota aikuisella oletetaan olevan, lapsiin ja nuoriin, jotka syyllistyvät rangaistaviin tekoihin, ei sovelleta täysmääräistä rangaistusmenettelyä. Lapsia ja nuoria koskevan lainsäädännön ja viranomaistoiminnan kulmakivenä on lapsen etu ja kehitys. Lasten ja nuorten kohdalla pyritään käyttämään mahdollisuuksien mukaan kasvatuksellisia keinoja ja vähentämään rankaisemisen tuomia haittavaikutuksia. (Matikkala 2010, 87.) Nuorisoseuraamukseen sovellettuna ultima ratio -periaate merkitsee lievimmän mahdollisen puuttumisen periaatetta. Hyöty–haitta -punninta merkitsee sitä, että rikosoikeudelliset seuraamukset on sovittava yhteen muiden rikosten seuraamusten kuten lastensuojelun toimien kanssa siten, että kohtuuton sanktiokumulaatio, rangaistuksesta mahdollisesti aiheutuvat muut haitat, vältetään. (Marttunen 2008, 10.)

Oikeuskirjallisuudessa rangaistuksen määräämiseen on katsottu liittyvän eri osavaiheita: rangaistusasteikon hahmottaminen (asteikon vahvistaminen), päätös rangaistuslajista (rangaistuslajin valinta) ja rangaistuksen määrästä (rangaistuksen mittaaminen). Nuoret ovat erityisasemassa näissä kaikissa ratkaisuissa. (Marttunen 2008, 240–241.) Rikoslain nojalla rikoksen tekeminen 15–17-vuotiaana on rangaistusasteikon lieventämisperuste (RL 6:8.1 §). Nuorta henkilöä ei pidä tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen elleivät painavat syyt sitä vaadi. Nuorta henkilöä ei voida myöskään tuomita elinkautiseen vankeuteen. Toimenpiteistä luopumisen edellytyksiä on 15–17-vuotiaiden kohdalla laajennettu. (Lappi-Seppälä 2006, 136; RL 6:8.2 §; RL 6:12 §.) Rikosoikeudellisessa järjestelmässä on myös muita nuoriin kohdistuvia erityissäännöksiä, joita käytetään alle 21-vuotiaisiin rikoksentekijöihin. Tutkimamme seuraamusselvitys lukeutuu niihin.

Seuraavaksi käymme läpi niitä seuraamuksia, jotka voivat tulla kyseeseen nuorten kohdalla, nuorisorangaistuksen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen lisäksi. Poliisi voi pitää nuorelle puhuttelun ja antaa huomautuksen (ETL 43.3 §). Rangaistusmuodoista lievin on rikesakko. Rikesakko on varallisuusrangaistus ja se voidaan antaa vain laissa määrätyissä lievistä rikkomuksista (RL 2a:8.1 §). Nuori voidaan tuomita rikesakkoon esimerkiksi liikenne rikkomuksesta. Rikesakkoa ankarampi on sakko. Sakkorangaistuksen määräämisessä sovelletaan päiväsakkojärjestelmää ja se voidaan määrätä rangaistusmääräysmenettelyssä tai tuomioistuimessa. Maksamattomat sakot voidaan tietyin edellytyksin muuntaa vankeusrangaistukseksi. (RL 2a:1 §; RL 2a:4 §.)

Ehdollinen vankeusrangaistus suoritetaan vapaudessa ja enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan tuomita ehdollisena. (RL 6:9.1 §.) Tuomioistuin määrää rangaistuksen pituuden sekä koeajan. Oheisseurauksena voidaan tuomita sakkoa tai yhdyskuntapalvelua. Ehdollinen tuomio voidaan panna täytäntöön myös vankilassa, mikäli uusia rikoksia ilmenee koeaikana ja näistä seuraa uusi vankeusrangaistus. Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt henkilö on mahdollista tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi yhden vuoden ja kolmen kuukauden ajaksi valvontaan. (RL 6:10.2 §.) Valvontaan määräämisen perusteena on tekijän sosiaalisen selviytymisen edistäminen ja uusien rikosten ehkäiseminen. Laki edellyttää yksilöllistä valvontasuunnitelman tekemistä (L ehdollisen vankeuden valvonnasta 1 §). Suunnitelman laatii Rikosseuraamuslaitos (L ehdollisen vankeuden valvonnasta 3 §). Samaan aikaan kun laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä tuli voimaan, uudistettiin ehdollisen vankeuden oheisseurauksena tuomittua valvontaa koskevia säädöksiä, jotka kohdistuivat nuoriin. Emme käy tässä opinnäytetyössä niitä tarkemmin läpi.

Lain yhdyskuntapalvelusta (1055/1996) mukaan yhdyskuntapalvelu on vapaudessa suoritettava rangaistus, johon sisältyy työtoimintaa ja soveltuvia ohjelmamuotoja. Oikeus tuomitsee yhdyskuntapalveluksen pituuden, joka muunnetaan ehdottoman vankeuden pituudesta. Yhdyskuntapalvelun tuomitsemiseen pitää olla tuomitun suostumus. Rikosseuraamuslaitos toimittaa oikeudelle soveltuvuusarvion yhdyskuntapalvelun suorittamisen selviytymisestä. Ehtojen rikkominen voi johtaa rangaistuksen muuntamiseen ehdottomaan vankeuteen. (L yhdyskuntapalvelusta 1 §; L yhdyskuntapalvelusta 4 §; RL 6:11 §.)

Uutta valvontarangaistusta voidaan soveltaa myös nuoriin. Valvontarangaistus sijoituu ankaruudellaan yhdyskuntapalvelun ja ehdottoman vankeusrangaistuksen väliin. Tuomittu asuu rangaistuksen suorittamisen aikana kotona mutta häntä valvotaan teknisillä apuvälineillä. (L valvontarangaistuksesta 330/2011, 1:2.1 §.) Tuomitulle laaditaan toimeenpanosuunnitelma, joka tehdään Rikosseuraamuslaitoksessa. Valvontarangaistuksen tuomitsemiseen pitää olla tuomitun ja perheen suostumus. Ehtojen rikominen voi johtaa rangaistuksen muuntamiseen ehdottomaan vankeuteen. (RL 6:11a; Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011.)

Nuorisorangaistusta tarkastelemme omana kappaleenaan, koska opinnäytetyömme kohteena olevalla lakiuudistuksella on toivottu lisättävän nuorisorangaistuksen käyttöä.

Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistus on erityinen päärajaus, johon voidaan tuomita alle 18-vuotiaana suhteellisen vakavaan rikokseen syylistynyt nuori. Nuorisorangaistus on sangen uusi rangaistusmuoto, laki nuorisorangaistuksesta (1196/2004) tuli kokeiluvaiheiden jälkeen vuoden 2005 alusta voimaan. Ennen nuorisorangaistusta vakavaan rikokseen syylistyneellä nuorella vaihtoehtoisina rangaistusmuotoina olivat vain sakko, ehdollinen vankeus ja ehdoton vankeus. Nuoret eivät osanneet ottaa ehdollista vankeusrangaistusta tarpeeksi vakavissaan. Kehittämällä nuorisorangaistus pyrittiin täyttämään tämä aukko ja samalla kehittämään yksilön tarpeita vastaava rangaistusmuoto. (NRL, 1 §; Matikkala 2010, 90–91; RL 6:10a.)

Nuorisorangaistukseen tuomitsemiselle on kolme edellytystä: 1) rikoksesta syytetty on rikoksen tekohetkellä ollut 15–17-vuotias, 2) tuomioistuimella pitää sakkoa riittämättömänä mutta ei ole perusteita tuomita ehdottomaan vankeuteen, 3) nuorisorangaistukseen tuomitsemista voidaan pitää perusteltuna sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi. Prosessi käynnistyy, kun syyttäjä pyytää Rikosseuraamuslaitosta laatimaan nuorisorangaistusta koskevan toimeenpanosuunnitelman. Rikosseuraamuslaitoksen tulee arvioida nuorisorangaistukseen tuomitsemisen edellytykset ja tarkoituksenmukaisuus. Toimeenpanosuunnitelma laaditaan yhteistyössä nuoren, hänen huoltajansa ja sosiaaliviranomaisen kanssa. Lopullisen pää-

töksen nuorisorangaistukseen tuomitsemisesta tekee tuomioistuin. Nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoon sisältyy tukea antavia toimintoja ja ohjausta. Rangaistukseen kuuluu myös erilaisia tehtäviä ja työelämään perehtymistä. Rangaistuksen suorittamisen ajan nuori on valvonnassa. Tällä kaikella pyritään rikoskierteen katkaisemiseen ja sosiaalisten valmiuksien parantamiseen. (NRL 1–3 §; Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011; Tapani & Tolvanen 2011, 255.)

5 LAIN LAADINTA JA LAIN VAIKUTUSTEN TUTKIMINEN

5.1 Lain elinkaari

Jotta lain vaikutuksia voisi ylipäättänsä tutkia, on hyvä tiedostaa lain valmisteluun ja laadintaa vaikuttavat seikat. Suomessa lainsäädäntövaltaa käyttää eduskunta. Lainsäädäntöasiat voivat tulla vireille joko hallituksen esityksestä tai kansanedustajan lakialoitteesta. Hallituksen esitykset valmistellaan ministeriöissä, apuna käytetään erilaisia työryhmiä ja komiteoita sekä ulkopuolisia asiantuntijoita. (Oikeusministeriön www-sivut 2011.)

Lain elinkaari jaetaan kolmeen eri vaiheeseen. Ensimmäisenä on lainvalmisteluvaihe, jonka aikana selvitetään uuden säännöksen tarve, suunnitellaan säännöksen sisältö ja laaditaan ehdotukselle perustelut. (Tala 2005, 1.) Lain sisältö määräytyy usein jo valmisteluvaiheessa (Niemivuo 2008, 28). Lainvalmistelutapoja ohjaavat lain tarkoitukset. Meillä lait mielletään muun muassa julkisen päätöksentekijän toimintavälineinä ja näin ollen säädösvalmistelulla tulee olla hyvä tiedollinen pohja. Lainvalmisteluvaiheessa ei voi liiaksi korostaa asiantuntijuutta. (Tala 2005, 89.) Hyvä lainvalmistelu edellyttää lainvalmistelijoilta myös lakitekniikan hallitsemista. Lakitekniikka on sitä osaamista, jonka avulla laaditaan oikeudellisesti, lakiteknisesti ja kielellisesti moitteeton säädös. Lakitekniisten kömmähdysten korjaaminen on jälkikäteen vaikeaa. (Niemivuo 2008, 29.)

Lainvalmistelua voidaan toteuttaa eri laajuudessa (Tala 2005, 87). Tässä työssä kohteena olevan lain valmisteluun on kuulunut muun muassa nuorisorikostoimikunnan

mietintö (2003:2) ja sitä seurannut nuorisorikostyöryhmän mietintö (2004:12) ja näihin liittyvät asiantuntijalausunnat. Lausuntoja antoivat nuorisorikostoimikunnan mietinnöstä 54 eri tahoa ja nuorisorikostyöryhmän mietinnöstä 41 osapuolta. Lausunto-pyynnöt lähetettiin laajalle joukolle asiantuntijoita. Lausuntojen antajien määrät on saatu kyseessä olevien mietintöjen tiedoista.

Lain elinkaaren toinen vaihe käsittää päätöksenteon säädösehdotuksen antamisesta ja sen sisällön hyväksymisestä. Kaikkia lainvalmistelussa syntyneitä ehdotuksia ei viellä päätöksentekoon asti, eivätkä päättäjät automaattisesti hyväksy kaikkia säädösehdotuksia. Lain tultua hyväksytyksi eduskunnassa, eduskunta laatii siitä vastauksen ja toimittaa sen tasavallan presidentille. Tasavallan presidentti vahvistaa lain. (Eduskunnan www-sivut 2011; Tala 2005,2.)

Kolmantena ja viimeisenä lain elinkaaren vaiheena ovat lain toteuttaminen ja lain vaikutukset (Tala 2005, 2). Tala kutsuu lain toteuttamisvaihetta implementoinniksi. Lain implementointi pitää sisällään viranomaisten ja tuomioistuinten toimet lain toteuttamiseksi sekä vuorovaikutuksen, joka syntyy lain toteuttajan ja kohteen välillä. Lain implementaatioon pitää varautua jo lainvalmisteluvaiheen aikana. Suunnittelulla, ennakoinnilla ja mahdollisilla tukitoimilla varmistetaan säädöksen mahdollisimman hyvä voimaansaattaminen. Tällaisia tukikeinoja ovat esimerkiksi alemmanasteisten määräysten antaminen, koulutus, joka kohdistuu säännösten soveltajiin ja julkisten tiedotusvälineiden hyväksikäyttö sekä toteutumisen järjestelmällinen jälkiseuranta. (Tala 2005, 118–119.) Lainlaatijan näkökulmasta on kysymys siitä, kuinka kattavasti ja tiukasti säännöksillä voidaan ohjata ja valvoa implementaatiota. Samalla implementoijien omat resurssit ja motivaatio toteuttaa annettuja säädöksiä vaikuttavat lain toteuttamiseen ja sen vaikutuksiin. (Tala 2005, 185.)

Vaikka lain implementointi on tärkeä osa lain vaikutuksia, vaikutukset käsitetään laajemmaksi ilmiöksi. Laeilla on erilaisia vaikutuksia yksityisille ihmisille, yrityksille ja julkisille organisaatioilla ja nämä vaikutukset voivat olla taloudellisia, sosiaalisia tai ympäristöllisiä. Lait vaikuttavat myös ihmisten arvostuksiin ja ajattelumalleihin. Lain elinkaaren viimeisellä vaiheella on kytköksiä ensimmäiseen vaiheeseen, usein säädöksiä joudutaan ennemmin tai myöhemmin tarkistamaan ja muuttamaan. (Tala 2005, 2.)

5.2 Lain vaikutusten seuranta ja toteutumisen tarkastelu

Hyvään lainlaadintamenettelyyn kuuluvat lakiuudistusten toteuttamisen seuranta ja sen vaikutusten arviointi. Myös eduskunta on tähdentänyt lakien seurannan tarvetta ja tärkeyttä. Suomen hallituksen esitysten laadinnassa käytetään perusjaottelua, jossa erotellaan toisistaan lainsäädännön taloudelliset vaikutukset, vaikutukset viranomais-ten toimintaan, ympäristövaikutukset ja sosiaaliset vaikutukset. Tärkeä on erotella erikseen lain vaikutukset sekä kohdealallaan että kohdealueen ulkopuolella. (Oikeusministeriö 2004, 15–18.)

Tala on muodostanut lakien toteutumista ja vaikutusta määrittävistä asioista tarkastelukehikon, joka sisältää seuraavat tekijät: 1) lain tavoitteenasettelu, 2) lain sisältö, 3) lain implementaatio sekä 4) tapa, jolla erilaiset kohdetahot reagoivat siihen. Nämä tarkastelukehikon neljä keskeistä tekijää ovat sellaisia, jotka löytyvät lain elinkaaresta. Tekijöitä voidaan hyödyntää yleispätevästi kaikenlaisen lainsäädännön toteutumiseen ja vaikutusten tarkasteluun. Ne ovat myös joko kokonaan tai osin lakien laatijan vaikutusmahdollisuuksien ulottuvilla. (Tala 2005, 143.)

Kehikon ensimmäisenä tekijänä mainitaan lain tavoitteenasettelu. Lain laadinta on tavoitteellista toimintaa, johon osallistuu normaalisti useampi ihminen erilaisissa työvaiheissa. Lakia ei voida eritellä kokonaan irrallaan toimijoiden tavoitteista. Tavoitteenasettelu kuitenkin sisältää varaumia ja tavoitteenasettelun tarkastelu saattaa olla hankalaa. Moniarvoisessa yhteisössä lakien laadinnan ominaispiirteenä on, että toimijoiden tavoitteet pohjautuvat eri arvoille ja intressinäkökohtille. Myös eri toimijoiden pyrkimykset ja panokset saattavat muuttua prosessin aikana. Lainvalmistelussa syntyneet asiakirjat eivät välttämättä paljasta kaikkea tätä kehityskulkua ja informaatiota. (Tala 2005, 144.)

Kehikon toinen tekijä on lain sisältö. Lain sisällöllä tarkoitetaan kaikkia lainsäädäntöratkaisuja, joista voi saada tietoa säädöstekstistä. Laki laaditaan kielellä ja se on niin kuin se luetaan. Sisältö määrittää yksityisen oikeussubjektin kannalta, mitä hän saa tehdä, mitä hän ei saa tehdä tai mitä hänen tulee tehdä. Se rajaa viranomaisten ja tuomioistuinten toimivaltuudet ja menettelytavat ja valtaosa oikeudellisista ratkaisusta pohjautuu näihin sääntöihin. Asia olisi yksinkertainen, jos kaikki toimijat noudat-

taisivat automaattisesti säädöksiä juuri sellaisina kun ne on säädetty ja olosuhteet olisivat samat, kuin ne ovat olleet säädöstä laadittaessa. Oikeus ei kuitenkaan löydy suoraan kirjoitetusta laista, eikä lain sisällön nostaminen ainoaksi lakien toteutumisen ja vaikutusten selvitystekijäksi ole näin mahdollista. (Tala 2005, 144–145.)

Kehikon kolmatta tekijää, lain implementaatiota tutkittaessa esiin nousee kysymys: miksi säädetty oikeus ei toteudu juuri koskaan sellaisena kuin se on säädetty? Talan (2005, 185) mukaan ”implementaatiota ei pidä ymmärtää mekaaniseksi, suoraviivaiseksi ja ongelmattomaksi säännösten yksioikoiseksi täytäntöönpanoksi, jossa hallinto ja tuomioistuimet toteuttavat lainlaatijan käskyjä täysimääräisesti ja uskollisesti lainlaatijan käskystä”. Lakeja normaalisti soveltavat eri ihmiset kuin niitä laativat. Valintoja ohjaa sääntely, mutta valtiovallan kolmijaon (lainsäädäntö- tuomio- ja hallitusvalta) luoma lainsäätäjän ja säännösten toteuttajan erillisyys mahdollistaa liikkumavaran olemassaolon. (Tala 2005, 145.) Tämä tekee implementaation tutkimisesta haasteellisen.

Tarkastelukehikkoon kuuluu neljäntenä tekijänä sääntelyn kohdetahojen reagointi. Siinä esiin tulevia kysymyksiä ovat: noudattavatko sääntelyn kohteet annettua sääntelyä ja hyödyntävätkö he sääntelyn tarjoamia toimintamahdollisuuksia? Jokaisella yksilöllä on tietynlainen valinnanvapaus ja määräysvalta omana itsenään päättää, kuinka suhtautua oikeudelliseen sääntelyyn. Siihen vaikuttavat hänen tietonsa säännöksistä, uskonsa oikeusjärjestykseen ja hänen omat motiivinsa. Oikeusjärjestelmän kautta voidaan tarvittaessa käyttää yksilöä kohtaan pakotteita ja voimakeinoja, mutta ne eivät sulje pois yksilön tietynlaajuista liikkumavaraa. Yksilön määräysvalta ja reagointi ovat määrittäviä tekijöitä lain toteutumista ja vaikutuksia tutkittaessa. (Tala 2005, 146.)

Tala (2005, 146) sitoo lainvalmisteluvaiheen ja kehikon yhteen. Sidoksen avulla voidaan analysoida lakien toteutumista ja vaikutuksia. Tällä tavalla korostuu lain elinkaaren laaja-alainen tarkastelutapa säädettyyn oikeuteen nähden. Ytimessä on ajatus, kuinka lainvalmistelussa tehdyillä valinnoilla ja ratkaisuilla on olennainen merkitys lain toteutumiseen ja lain vaikuttamiseen. Tähän yhteyteen kuuluvat myös lainvalmistelutyössä olevien eri toimijoiden erilaiset käsitykset valinnoista ja niiden merkityksestä säännösten toteutumiseen.

Lakien toteutumista voidaan tutkia eri näkökulmista. Näkökulmana voi olla ylhäältä alas -malli ("top down") tai alhaalta ylös -malli ("bottom up"). Ylhäältä alas -mallissa asiaa tarkastellaan lainsäätäjän ja päätöksentekijän kannalta. Mallissa lainsäätäjän tavoitteenasettelua sekä sääntelyn sisältöä tarkastellaan, tutkitaan ja sitä verrataan säännösten toteutumiseen ja vaikutuksiin. Näkökulma korostaa lainsäädäntövaiheessa tehtyjä ratkaisuja sekä poliittista ja muuta vastuuta, mikä lainsäätäjillä ja päättäjillä on ratkaisuja tehdessään. Näkökulma mahdollistaa toimijoiden kriittisen arvostelun. (Tala 2005, 147–148.)

Päätöksentekijäkeskeisen tarkastelun vastakohtana on alhaalta ylös -malli, missä asioita tarkastellaan sääntelyn kohdetahojen näkökulmasta. Tarkastelu painottuu implementaatiovaiheeseen ja kohdetahojen reaktioihin. Lähtökohtana pidetään, että oikeudellinen sääntely on vain yksi tekijä kyseisille toimijoille ja heidän mahdollisille ongelmilleen. Ulkopuolelle jäävät helposti organisaation sisäiset prosessit, joita edustavat esimerkiksi resurssien käyttö, toimivaltasuhteet ja asioiden tärkeysjärjestyksen määrittäminen. (Tala 2005, 148.) Tässä opinnäytetyössä selvitetään miten sääntelyn kohteena olevat kokevat sääntelyn ja mitä se merkitsee heidän kannaltaan ja onko esimerkiksi organisaation sisäisissä prosesseissa parantamisen varaa.

Kun lain toteutumista ja vaikutuksia tutkitaan empiirisesti, se yleensä antaa tarkastelulle kriittisen näkökulman (Tala 2005, 169). Kriitikki voi kohdentua asiasisältöön, lain tai yksittäisen säännöksen tavoitteisiin, tarkoitukseen, toimivuuteen tai vaikutuksen tai sääntelyn tarpeellisuuteen. Laatukritiikkiä voidaan esittää lakiteknisistä ja lakisystemaattisista kysymyksistä. Tyypillinen esimerkki on tilanne, kun säännöstä on vaikea ymmärtää tai säännöksen sisältö jää epäselväksi. Parin viime vuosikymmenen kuluessa laadullista kritiikkiä ja arviointia on esitetty myös lainsäädännöstä kokonaisuutena ja sen järjestelmän laadusta ja kapasiteetista. (Tala 2005, 225–227.)

Lainvalmistelijoilla ja päättäjillä on luonnollisesti tarkoituksenaan saada aikaan hyvä laki. Hyvän lain kriteerit ovat eri tutkimusalojen näkökulmista erilaiset. Esimerkiksi oikeustieteen kannalta pidetään tärkeänä säännösten selkeyttä, yksiselitteisyyttä ja johdonmukaisuutta suhteessa muuhun oikeusjärjestelmään. Lakien implementaation ja vaikutusten tutkijat saattavat painottaa sitä, kuinka säännösten tulee toteutua juuri sellaisella tavalla kuin ne on säädetty ja että vaikutukset vastaavat tavoitteita. Hyvän

lainsäädännön kriteerejä on kehitelty tutkimustoiminnassa ja monissa lainvalmistelun kehittämishankkeissa. Pyrkimyksenä on kuitenkin ollut löytää kriteerit, joita ei sidota tiukasti tai ei ainakaan kokonaan säännösten sisältöön. (Tala 2005, 137.)

Tala on koonnut ulkomaalaisten tutkijoiden, lainvalmistelijoiden ja kotimaisen ”Lainlaatijan oppaan” ohjeista lakien laatukriteerejä. Muun muassa Böhret ja Hugger (1989) ovat määritelleet hyvän lain laatukriteerit seuraavanlaisesti: lain tarpeellisuus on kiistaton, lain vaikutukset vastaavat tavoitteita, kustannukset pysyvät ennakoituissa rajoissa, julkinen organisaatio kykenee toteuttamaan lain lojaalisesti ja kansanläheisesti ja lain kohdetahot hyväksyvät sen ja noudattavat sitä. (Tala 2005, 138.)

Kuten edellä on käynyt ilmi lakien laadintaan ja lain toteutumisen tutkintaan liittyy useita kohtia ja erilaisia lähestymistapoja. Keskitymme tässä opinnäytetyössä tarkastelemaan edellisessä kappaleessa mainittujen laatukriteerien täyttymistä haastattelussa saatujen tietojen valossa. Rikosseuraamusala on alati muuttuva ja elävä, joten tämä lakimuutos ei tule jäämään viimeiseksi. Lain laadulliset arvioinnit ja toteutumisen tutkimukset ovat hyvä lisäaineisto mietittäessä uusia lakeja tai parannuksia vanhoihin lakeihin.

6 NUORIA RIKOKSENTEKIJÖITÄ KOSKEVA LAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTUS

6.1 Laki nuorista rikoksentekijöistä

Säädökset nuorista rikoksentekijöistä olivat voimassa ennen lakia nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä. Nämä säädökset olivat yli 60 vuotta vanhoja, joten muutostarvetta lain sisältöön oli ilmennyt vuosien saatossa tehdyistä lisäyksistä huolimatta. Aikaisempi laki oli todettu vaikeaselkoiseksi. (HE 229/2009 vp, 14.) Käymme tässä luvussa läpi nuoriin rikoksentekijöihin kohdistuvaa lainsäädäntöä. Tietopohjana ovat muun muassa hallituksen esitys uudeksi laiksi ja materiaali, joka on saatu kriminaalihuoltotyön historiasta.

Laki nuorista rikoksentekeijöistä sai aikoinaan aloitteen sota-aikana havaitusta nuorisorikollisuuden lisääntymisestä. Pitkällisen valmistelun jälkeen toteutettiin nuoria rikoksentekeijöitä koskeva lainsäädäntöuudistus. Vuoden 1943 alussa astuivat voimaan laki nuorista rikoksentekeijöistä, asetus nuorista rikoksentekeijöistä sekä asetus nuorisovankilasta (1000/1942). Tarkempia ohjeita asetukseen nuorista rikoksentekeijöistä annettiin oikeusministeriön päätöksellä nuorista rikoksentekeijöistä. Uudistus oli omana aikanaan merkittävä, koska uusi laki tukeutui erityisestävyyden periaatteelle ja siinä korostettiin yksilöä ja yksilön tarpeita. Ajatus poikkesi vuoden 1889 rikoslain hyvityseriaatteelle pohjautuvista säännöksistä. Uuden lain valmistelussa oli käytetty hyväksi muiden pohjoismaiden kokemuksia ja lainsäädäntöä. (Huhtala 1984, 66.)

Nuorten erikoisasemaa ja kohtelua edustivat muun muassa erityissäännökset oikeudenkäyntimenettelystä, rangaistukseen määräämisestä, syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä, nuorisovankeus ja valvonnan liittäminen ehdolliseen rangaistukseen. Yksilöllisesti määräytyvien rangaistusmääräysten kautta mahdollisiksi tulivat huollolliset toimenpiteet, joilla saattoi erityisin edellytyksin korvata rangaistukset. (Huhtala 1984, 67.) Asetuksessa nuorista rikoksentekeijöistä ja sen nojalla annetussa oikeusministeriön päätöksessä säädeltiin uutena asiana nuoriin kohdistuvan esitutkinnasta (tai esitutkimuksesta, lähde käyttää molempia muotoja). Alustavaa rikosentutkintaa toimittavan viranomaisen tuli selvittää rikokseen liittyviä vaikutteita, jos epäiltyä oli 15 vuotta mutta ei vielä 21 vuotta täyttänyt henkilö. Tutkimukseen liittyivät epäillyn henkilöllisyyden ja elämänvaiheiden kartoitus. Huoltolautakunnat ja lastensuojelulautakunnat olivat velvollisia selvittämään ja antamaan nämä tiedot poliisille tai tiedot oli hankittava muulla tavalla, muuta tahoa hyväksi käyttäen. Vielä 1940-luvulla yleinen suhtautuminen rikollisiin oli melko ankaraa. Lakimuutoksella pyrittiin vaikuttamaan myös siihen, että nuoret eivät menettäisi kansalaisluottamusta oheisraamuksena. (Huhtala 1984, 67; NuorRikA 1–3 §.)

6.1.1 Henkilötutkinnan historiaa

Osittain kriminaalihuoltotyötä tehnyt yksityisoikeudellinen Vankeusyhdistys r.y. (yhdistyksestä tuli myöhemmin julkisoikeudellinen Kriminaalihuoltoyhdistys.) oli

ottanut osaa nuoria koskevan lakiuudistuksen valmisteluvaiheeseen ja yhdistys ilmoitti halukkuutensa osallistua lain täytäntöönpanoon. Se esitti oman ehdotuksensa tehtävien hoitamisesta ja liitti samalla kustannusarvion esitutkinta- ja huolto-tehtävistä. Esitutkinnoista oli tarkoitus maksaa kertakorvaus. Yhdistys esitti, että oikeusministeriö järjestäisi suurille paikkakunnille erityisen nuorten rikollisten huollon ja yhdistykselle annettaisiin tehtäväksi hoitaa nämä työt perustamiensa huolto-elimien kautta. Yhdistys ei pitänyt mahdollisena, että sosiaalilautakunnat selviäisivät kaikista lain edellyttämistä tehtävistä. (Huhtala 1984, 67; Kriminaalihuollon tukisäätiön www-sivut 2011.)

Yhdistys näki, että nuorisoriikollisuuden vastustaminen vaati tiettyjen edellytysten täyttymistä. Vankeusyhdistyksen ja muiden vapaiden huoltojärjestöjen piti voida palkata huoltotyöhön päteviä työntekijöitä. Tähän työhön eivät luottamuselinten ja vapaaehtoisten voimat riittäneet. Yhdistys teki arvion, minkä mukaan yksi huolto-työntekijä tekisi vuodessa enintään 250 esitutkimusta ja olisi lain määräämällä tavalla edustamassa huoltolautakuntaa poliisikuulusteluissa, jos hänellä olisi apunaan toinen työntekijä. Toinen työntekijä toimisi kodissa kävijänä. Arvion mukaan muutoin yksi henkilö pystyisi yksinään laatimaan 150 esitutkimusta vuodessa. Arvio sisälsi myös näkemyksen, että yksi valvoja pystyisi hallitsemaan 50 valvottavaa vuodessa. Nämä määrälliset tavoitteet eivät myöhemmin toteutuneet. Oikeusministeriössä suhtauduttiin esitykseen myönteisesti ja Vankeusyhdistykselle uskottiin nuorten valvonta- ja esitutkimustehtäviä. Valtion tulo- ja menoarvioon varattiin pieni määräraha tätä työtä varten. (Huhtala 1984, 67–68.)

Yhdistys muutti ja laajensi toimintaansa, jotta se pystyi vastaamaan uusista tehtävistään. Yhdistys palkkasi sivutoimisia nuorisonvalvoja ja perusti nuorisonvalvonnan keskustuomiston Helsinkiin, jossa työskenteli muista nuorisonvalvojista poiketen kokopäivätoimisia toimihenkilöitä. Yhdistys kutsui palkkaa nauttavia nuorisonvalvojiin ja heidän eri paikkakunnilla sijaitsevia toimipisteitään ”nuorisonvalvontatoimistoiksi”. Toiminta oli yhdistyksen organisaatioon nähden suurta mutta valtakunnallisesti katsottuna ja koko maan tarvetta ajatellen henkilökunnan määrä oli vaatimaton. Sosiaalilautakunnat hoitivat muutoin lain edellyttämät tehtävät. Toimistojen suorituksessa rajoitetusti kriminaalihuoltotehtävistä ei syntynyt odotettua ja mittavaa nuorisonvalvontajärjestelmää. Työ painottui enemmän henkilötutkintatyöhön. Henkilötut-

kintojen määrien kasvaessa yhdistys joutui vähentämään vastaavasti valvontojen määrää. Valvontatehtävissä käytettiin paljon yksityisvalvojia. Sosiaalityöntekijät saattoivat hoitaa tehtäviä virkansa puolesta mutta he saattoivat myös olla palkattuina nuorisonvalvojina nuorisonvalvontatoimistossa. Suuressa osassa maata kuntien sosiaalitoimistot vastasivat kriminaalihuoltotehtävistä ilman yhdistyksen apua.

(Huhtala 1984, 68–69.)

Yhdistyksen kiinnostusta ja aktiivisuutta asiaan kuvastaa se, että jo ennen lakiuudistuksen voimaantuloa yhdistyksen suunnittelutoimikunta oli antanut professori Martti Kailalle tehtäväksi laatia ehdotuksen tutkintakaavakkeeksi. Yhdistys myös neuvotteli suurten kaupunkien sosiaalilautakuntien kanssa, jotta saataisiin kehitettyä yhdenmukainen käytäntö nuorten rikosasioiden järjestelyissä. Vuonna 1942 oli olemassa ohjekirjaset nuorten esitutkimuksesta ja heidän valvonnastaan. (Huhtala 1984, 68.)

Esitutkimusten tekeminen oli Vankeusyhdistykselle tuttua, sillä esitutkimusten tekeminen oli aloitettu itse asiassa jo 1920-luvulla. Laki ehdollisesta rangaistustuomiosta oli annettu vuonna 1918 ja se mahdollisti esitutkimusten laatimisen. Vuoden 1918 sota-tapahtumat olivat selvitysten takana. Aluksi selvityksiä laadittiin lähinnä sisällissodan aikana tehtyjen rikosten käsittelyssä. Kansalaissodan voittanut puoli halusi tietää punakaartilaisten sosiaalisesta taustasta ja löytää vallankumouskäyttäytymisen lähtökohdat. (Huhtala 1984, 47.)

Myöhemmin selvitykset kohdistettiin kaikenikäisiin vangittuihin henkilöihin, joilla arveltiin olevan edellytyksiä tulla tuomituksi ehdolliseen vapausrangaistukseen. Yhdistys oli tehnyt tätä työtä kokeiluluontoisesti ilman määrärahoja yhteistyössä poliisi- ja oikeusviranomaisten kanssa. Työ ei ollut yhdistykselle taloudellisesti kannattavaa. (Huhtala 1984, 47–49.) Nuoria koskettavan lakiuudistuksen kautta esitutkimustyö sai uudet perusteet. Esitutkintaa alettiin kutsuta vuonna 1949 henkilötutkinnaksi, jotta se erotettaisiin poliisien suorittamasta varsinaisesta esitutkinnasta. (Huhtala 1984, 70.)

Alkuperäisen säädöksen mukaan tutkinta oli kohdistettava tutkittavan ruumiilliseen, älylliseen ja siveelliseen kehitykseen. Erityisesti piti huomioida ne luonteenominaisuudet, jotka olivat johdattaneet nuoren rikoksen tekoon. Aikaisemmista elämänvaiheista oli selvítettävä suvun mahdollinen rikollisuus, pahantapaisuus tai mielenvikai-

suus. Tutkinnassa tuli selvittää myös mahdollinen epäedullinen ympäristö ja sen merkitys rikoksen tekemiseen. (NuorRikA, 2 §; Omp nuorista rikoksentehtäjäistä.)

Henkilötutkinta on jo alkujaan laadittu oikeusministeriön vahvistamalle lomakkeelle, mutta Vankeinhoitoyhdistys saattoi vaikuttaa sen sisältöön. Vuoden 1949 lomakkeeseen oli ryhmitelty seuraavat asiat: tutkittavan perhe, kotiolot, kehitys, elämäntavat, työolot, tuleva huolto ja tietojen keräämistapa. Lomake uusittiin 1960-luvulla, kun esimerkiksi kysymykset sotien vaikutuksista katsottiin tarpeettomiksi. Tutkintaan suhtauduttiin vakavasti jo 1940-luvulla ja se pyrittiin tekemään objektiivisesti ja tarkasti. Jo lain voimaantulon alkuvaiheissa painoarvoa annettiin ulkopuolelta hankittuihin lausuntoihin. Lausuntoja saattoivat antaa esimerkiksi vanhemmat, muut omaiset, sukulaiset, opettajat, huoltolautakunnan puheenjohtaja tai lähikaupan kauppias. Lausuntojen perusteella tutkittavasta muodostui usein mustavalkoinen kuva. Osa lausujista ruoti ankarasti nuoren käytöstä, osa puolestaan lähestyi asiaa suurella ymmärryksellä. Henkilötutkinnasta nousivat esiin sekä perhettä koetelleet tuberkuloosi, työttömyys, nälkä ja kurjuus. Alkujaan työhön liittyi myös kotikäynnit, mutta niistä luovuttiin myöhemmin leimautumisen pelossa. Vankeusyhdistys suoritti vuosikymmenien aikana vuosittain noin 50–75 prosenttia koko maan henkilötutkinnoista. (Huhtala 1984, 70–71; Omp nuorista rikoksentehtäjäistä.)

6.1.2 Henkilötutkinnasta kohti seuraamusselvitystä

Vuosikymmenien saatossa lakiin nuorista rikoksentehtäjäistä, sen nojalla annettuun asetukseen ja oikeusministeriön päätökseen nuorista rikoksentehtäjäistä oli tehty joitakin muutoksia, mutta perusajatus henkilötutkinnasta oli pysynyt samana. Henkilötutkinta oli tuomioistuimille tarkoitettu asiantuntijalausunto, jossa otettiin kantaa annettavan seuraamukseen, seuraamuksen mahdolliseen vaikutukseen nuoren elämäntilanteessa, uusimisriskitehtäjäihin sekä valvonnan tarpeeseen. Oleellisena osana henkilötutkinnan tekemistä olivat henkilökohtaiset keskustelut nuoren kanssa, joilla tavoiteltiin positiivista vaikutusta nuoren elämäntilanteeseen. (HE 229/2009 vp, 15.)

Säädösten nojalla henkilötutkinta olisi pitänyt tehdä kaikista alle 21-vuotiaana rikokseen syyllistyneistä, jotka tulitisiin tuomitsemaan sakkoa ankarampaan rangaistuk-

seen. Tarkasteltaessa 1990-lukua ja 2000-luvun alkua käytäntö kuitenkin osoitti, että näin ei aina ollut. Varsinainen henkilötutkinta-asiakirja saatettiin jättää tekemättä lievimmissä rikostapauksissa esimerkiksi resurssien vähyden takia. Tämä osoitti sosiaalitoimen edustajan läsnäolon oikeudenkäynnissä erittäin tärkeäksi, koska henkilötutkinnan puuttuessa edustaja saattoi sanallisesti kertoa samoja tietoja kuin asiakirjasta olisi ilmennyt. Säännöstö jätti epäselväksi henkilötutkinnan aloitteentekijän ja mikä taho laatii henkilötutkinnan. Käytännössä 15–17-vuotiaiden rikostentekijöiden henkilötutkinnat laati sosiaaliviranomainen ja 18–20-vuotiaiden silloinen Kriminaalihuoltolaitos. (HE 229/2009 vp, 15.)

Monille toimijoille henkilötutkinnan tarkoitus oli verrattain epäselvä. Sosiaalityöntekijällä ei ollut välttämättä tietoa siitä, mitä tuomari odotti henkilötutkinnalta ja tuomarit eivät tieneet miksi henkilötutkintoja ylipäätään laadittiin. Usein sosiaalityöntekijät korostivat mahdollisimman lievän rangaistuksen mahdollisuutta. Tämä saattoi johtaa siihen, että koko henkilötutkinta jätettiin tuomioistuimessa huomioimatta. Varsin yleisenä ongelmana koettiin olevan henkilötutkintojen heikko taso. (Marttunen 2005, 589.) Sosiaalitoimistojen viranomaisyhteistyö ei ollut aina mutkatonta. Yhteistyö vaihteli työntekijöiden mukaan. Jos sosiaalityöntekijällä ei ollut näkemystä rikosasioihin, kannanotto seuraamukseen saattoi olla kaavamaista. (Paakkonen & Lindberg 2011.)

Yksi vanhan lain heikkouksista oli, että se ei liittänyt henkilötutkintaa ja tukitoimia, joilla nuoren elämänhallintaa olisi voinut parantaa, säännönmukaisesti toisiinsa. Alle 18-vuotiaiden tilanne oli käytännössä hieman parempi, koska sosiaalitoimella oli enemmän mahdollisuuksia kiinnittää huomiota nuoren kokonaistilanteeseen. Suomen rikoslainsäädäntö ja kansainvälinen kehitys nuorten rikosentekijöiden kohdalla tukivat sitä, että myös 18–20-vuotiaiden tuli saada mahdollisimman laaja-alainen selvitys elämäntilanteestaan. (HE 229/2009 vp, 15–16.)

6.2 Nuorisorikostoimikunnan ja nuorisorikostoryhmän mietintöjen keskeinen sisältö

Oikeusministeriö asetti 10.10.2001 toimikunnan, jonka tehtävänä oli tarkastella nuoria rikoksentekejiä koskevaa seuraamusjärjestelmää. Tämän lisäksi toimikunnan työhön kuului esitutkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn liittyvien säännösten uudistamisen arviointi ja henkilötutkintaa säätelevän lain kokonaisuudistus. Nuorisorikostoimikunta luovutti mietintönsä 6.3.2003 oikeusministeri Johannes Koskiselle. Nuorisorikostoimikunnan lähtökohtana oli uusintarikollisuuden ehkäiseminen puuttamalla nuorten rikoksiin nopeasti ja viranomaisyhteistyön järjestäminen, kuten myös lailla on ollut tavoitteena. Nuorisorikostoimikunta toi esiin sen, miten yhteiskunnan vakava suhtautuminen tekoon korostuu kun toimenpiteitä nopeutetaan ja nuoren tilannetta aletaan selvittää heti. (Oikeusministeriön www-sivut 2011.)

Nuorisorikostoimikunta kiinnitti huomiota tarkoituksenmukaisuusperiaatteisiin, jotka tulevat esille, kun mietitään rangaistusten yleis- ja erityisestävää vaikutusta. Mietinnössä korostettiin myös sovittelun merkitystä, joka sinällään ei liity nyt kyseessä olevaan lakiin. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003:2 osa I, 7, 56.) Nuorisorikostoimikunnan mietinnöstä käy ilmi, että eri toimijatahojen antamat lausunnot uudistuksesta olivat pääsääntöisesti myönteisiä. Asiantuntijuuden ja voimavarojen turvaaminen nähtiin tärkeänä, erikseen mainittavana asiana. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003:2 tiivistelmä lausunnoista, 40.)

Nostamme tässä esille joitakin kommentteja nuorisorikostoimikunnan mietinnön lausunnoista. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus toi esiin sen seikan, että nopean käsittelyn ja selvityksen suhdetta ei ole problematisoitu. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen mukaan uusi laki antaisi tilaisuuden joustavaan ja yksilölliseen nuoren kokonaistilanteen huomioivaan seuraamukseen. Toivomuksena oli, että selvityksiin käytettäisiin riittävästi terveydenhuollon asiantuntemusta. Rovaniemen hovioikeus uskoi toimivien tahojen yhteistyön lisääntyvän ja tehostuvan uuden lain vaikutuksesta. Vantaan käräjäoikeus totesi, että ei ole toivottavaa, että jokin muu taho kuin tuomioistuin ottaa voimakkaasti kantaa rangaistukseen. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003:2 tiivistelmä lausunnoista, 40–41.)

Suomen asianajajaliitto piti tärkeänä, että tuomioistuin saisi tiedot myös niistä aikaisemmista seuraamuksista, jotka eivät ilmene rikosrekisteristä. Kriminaalihuoltolaitos totesi, että käytännössä seuraamusselvitys jouduttaneen tekemään ilman niin sanottua sosiaaliselvitystä sosiaaliviranomaisen puutteellisen toimintakyvyn vuoksi. Turun kihlakunnan syyttäjävirston mielestä seuraamusselvityksen tilaaminen vasta esituskinnan päätyttyä hidastaisi jutun käsittelemistä tuomioistuimessa. Samalla todettiin, että Kriminaalihuoltolaitos kykenisi ilman syyttäjän pyyntöäkin arvioimaan selvityksen tarpeellisuuden. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003:2 tiivistelmä lausunnoista, 42, 44, 47.)

Oikeusministeriö asetti 7.10.2003 nuorisorikostyöryhmän. Ryhmän tehtävänä oli edellä mainitun nuorisorikostoimikunnan työn pohjalta laatia ehdotus nuorten rikosasioiden käsittelemisestä ja nuorille tuomittavista seuraamuksista. Työryhmä luovutti mietintönsä 14.10.2004, jonka jälkeen mietinnöstä pyydettiin lausunnot. Yleisperusteluissa myös tämän työryhmän mielestä nuorten rikoksiin puuttumista tulisi nopeuttaa ja nostaa esille teon ja seuraamuksen välinen yhteys. Tavoitteena oli lisäksi erityisestävien näkökohtien toteutuminen. (Nuorisorikostyöryhmän mietintö 2004:12, 93.) Käymme läpi muutamia huomionarvoisia kohtia nuorisorikostyöryhmän mietinnöstä annetuista lausunnoista.

Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus painotti, että uudistusten tueksi tarvittaisiin työntekijöiden koulutusta ja lisää henkilöstöresursseja, unohtamatta kokonaiskustannusvaikutuksia. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen mielestä ongelmiksi saattavat muodostua nimenomaan kuntien lastensuojeluviranomaisten vaje ja mahdollisen sosiaaliselvityksen laatimiseen tarvittavan erityistaidon puute. Helsingin hovioikeus oli samoilla linjoilla ja painotti koulutuksen tarvetta syyttäjille, poliisille ja käräjätuomareille, jotta esimerkiksi nuorisorangaistusta osattaisiin hyödyntää tarkoituksenmukaisesti. Poliisi näki, että yhteistyön sosiaaliviranomaisten ja poliisin välillä tulisi olla kiinteämpää ja heidän tulisi luoda toimintamalleja. Suomen poliisijärjestöjen liitto totesi, että oikeusministeriön tulisi seurata tarkasti säädösten toimivuutta ja kuunnella viranomaisten kehittämissuhteita. Liitto totesi lisäksi, että kaikki esityksessä arvioidut kustannukset tulisivat käytännössä nousemaan. (Lausunnot nuorisorikostyöryhmän mietinnöstä 2006:19, 5, 18, 6.)

Turun käräjäoikeus vaati, ettei seuraamusselvityksen laatiminen pidentäisi oikeuskäsittelyjä. Turun käräjäoikeus esitti, että laissa voisi olla joustosäännös, jonka mukaan käräjäoikeus voisi tietyissä tapauksissa ratkaista asian ilman seuraamusselvitystä. Tavoitteena tulisi olla, että selvityksiä tehtäisiin vain sellaisissa asioissa, joissa se olisi asian ratkaisun kannalta merkityksellistä. Käräjäoikeus korosti resurssimäärien tarpeellisuutta, jotta selvitykset olisivat ajoissa käytettävissä. Turun kihlakunnan syyttäjänvirasto ehdotti, että poliisi voisi tilata tarvittavat selvitykset. Näin ne olisivat syyttäjän käytettävissä esitutkinnan valmistuessa. Suomen syyttäjäyhdistys totesi, että työryhmän käsitys siitä, että käsittelyn joutuisuutta voitaisiin parantaa ilman lisäresursointia, on täydellisen väärä. (Lausunnot nuorisorikostyöryhmän mietinnöstä 2006:19, 18.)

6.3 Hallituksen esityksen keskeinen sisältö ja erot mietintöihin

Esitys nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevaksi lainsäädännöksi valmisteltiin oikeusministeriössä. Lainvalmistelussa oli mukana myös asiantuntijoita Rikosseuraamusvirastosta. Esityksen pohjina olivat nuorisorikostoimikunnan komiteamietintö (2003:2) ja sen lausuntojen pohjalta asiaa työstäneen nuorisorikostyöryhmän (2004:12) ehdotukset. (HE 229/2009 vp, 19.) Nuoria rikoksentekijöitä koskeva rikosoikeus- ja seuraamus-järjestelmän kokonaisuudistus jatkuu edelleen joiltakin osin oikeusministeriössä ja käynnissä on myös yhdyskuntaseuraamuksia koskeva kokonaisuudistus.

Hallituksen esityksen tavoitteena oli saada korjattua laissa olleet vanhentuneet osat, jotta uudet tavoitteet kuten nuoren elämäntilanteen parantaminen, nuorten syrjäytymisen vähentäminen, nopea nuoren tilanteeseen puuttuminen, tarvittavien tukijärjestelmien käyttöönotto, viranomaisten yhteistyö ja selkeä vastuujako toteutuisivat paremmin. Lisäksi tavoitteena oli saada jotkin säännökset lain tasolle. Toimivallan jaon säätäminen kosketti poliisia, kunnan sosiaaliviranomaista, syyttäjää, Rikosseuraamuslaitosta ja tuomioistuinta. Seuraamusselvitys korvaisi henkilötutkinnan. Seuraamusselvityksessä tuli selvittää alle 21-vuotiaana rikoksen tehneen epäillyn sosiaalinen tilanne ja arvioida, miten nuorta pystyttäisiin paremmin tukemaan muun muassa rikoksettomuuteen. Seuraamusselvityksen laatijaksi nimettiin Rikosseuraamuslai-

tos. Seuraamusselvityksen laadinnassa tarvittiin tietoja nuoren sosiaalisesta tilanteesta, jotka saataisiin pääasiassa kunnan sosiaaliviranomaiselta. (HE 229/2009 vp, 17.)

Taloudellisista vaikutuksista todettiin, että tuleva laki tulee selkiyttämään viranomaisten toimintaa eikä sen tältä osin pitäisi vaikuttaa taloudellisiin seikkoihin. Samoja tehtäviä oli tehty ennenkin vaikka vähän erilaisessa konseptissa. Positiivisena asiana nähtiin, että töiden päällekkäinen tekeminen vähenisi viranomaistahoissa. Kun toimivaltasäännökset ovat tarkat, jokainen viranomainen voi keskittyä omaan osaaamiseensa. Samalla yhteistyö paranisi eri viranomaisten välillä, kun pelisäännöt ovat selvät. Ehdotuksen keskeisempänä tavoitteena oli puuttuminen nuoren rikoksesta epäillyn elämäntilanteeseen ja näin ollen vaikuttaminen rikollisuuteen sitä vähentävästi. Esityksessä todettiin, että nuoret ikäluokat ovat tulevaisuudessa pienenevässä, joten viranomaiset voisivat entistä paremmin keskittyä ongelmallisimpiin nuoriin. Samalla korostettiin koko perheen tilanteeseen puuttumista. (HE 229/2009 vp, 18–19.)

Nuorisori- ja rikostuomiovaltuutuksen mietinnössä oli ehdotettu, että mikäli epäilty jätetään syyttämättä tai rangaistukseen tuomitsematta, perusteena voisi olla epäillyn osallistuminen sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen. Tämä ei edennyt ainakaan tässä vaiheessa vielä hallituksen esitykseen asti. Nuorisori- ja rikostuomiovaltuutus oli arvioinut tarvetta ottaa käyttöön uusia seuraamuksia, kuten aresti, rangaistusvaroitus ja erityinen valvontaseuraamus, mutta totesi, että ne eivät ole ainakaan tässä vaiheessa ajankohtaisia. Ehdotusta siitä, että syyttäjä voisi lykätä alle 18-vuotiaan syyteratkaisuaan enintään kuudeksi kuukaudeksi, ei ole kirjattu hallituksen esitykseen. (HE 229/2009 vp; nuorisori- ja rikostuomiovaltuutuksen mietintö 2003:2 osa I, 59, 56.) Tällainen lykkäys olisi voinut olla perusteltua esimerkiksi sovittelun tai muun vaihtoehtoisen keinon kokeilua varten. Mainittakoon vielä, että laki valvontarangaistuksesta tuli voimaan vuonna 2011.

Nuorisori- ja rikostuomiovaltuutuksen mielestä olennaista oli nuoren sosiaali- ja terveydenhuollon tarpeen selvittäminen. Mietinnössä olikin ehdotettu tarkemmin säädettäväksi sosiaaliviranomaisen laatiman sosiaaliselvityksen sisältö ja se, että alle 21-vuotiaana rikokseen syyllistyneen nuoren tilanne selvitettäisiin sosiaaliselvityksen avulla. Pyyntö sosiaaliselvityksestä esittäisi poliisi ja syyttäjä pyytäisi Rikosseuraamusvi-

rastoa laatimaan seuraamusselvityksen. Hallituksen esityksessä sosiaaliselvityksen sisältöä ei ole tarkemmin eritelty vaan päähuomion on saanut seuraamusselvitys ja laissa sosiaaliselvityksestä käsitteenä ei ole enää edes mainintaa. Lisäksi esitettiin, että poliisin tai muun esitutkintaviranomaisen on ilmoitettava kaikille kolmelle taholle, syyttäjälle, sosiaaliviranomaiselle ja Rikosseuraamusvirastolle 14 päivän kuluessa rikokseen epäillystä nuoresta. (HE 229/2009 vp, 20.) Olisiko ollut selvempää tietyn tahon tiedonantovelvollisuus yhdelle taholle, kuin yhden tahon tiedonantovelvollisuus kolmelle taholle? Tuottaako tämä epäselvyyttä toimintatavoissa ja työn päällekkäisyyttä?

Nuorisorikostoimikunta ei ole myöskään ehdottanut pyyntöihin kohdistuvia määräaikoja, vaan ne on katsottu vasta hallituksen esityksessä tarpeelliseksi. Nuorisorikostoimikunta ehdotti mietinnössään rikoksesta epäillyn kuulemista. Epäilylle olisi varattava mahdollisuus tulla kuulluksi niin sosiaaliselvityksen kuin seuraamusselvityksen tekemisen yhteydessä. Hallituksen esityksessä todetaan, että Rikosseuraamuslaitoksen tulee varata epäilylle mahdollisuus tulla kuulluksi. (HE 229/2009 vp, 23; nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003:2 osa I, 89.)

Nuorisorikostyöryhmä, joka on toiminut nuorisorikostoimikunnan jälkeen, on ollut samoilla linjoilla nuorisorikostoimikunnan kanssa. Nuorisorikostyöryhmä on esityksensä yleisperusteluissa ollut sitä mieltä, että syyttäjän on pyydettävä sosiaaliviranomaista tekemään sosiaaliselvitys ja Rikosseuraamuslaitosta seuraamusselvitys. (nuorisorikostyöryhmän mietintö 2004:12, 97.) Seuraavassa luvussa käymme läpi lopputulosta, millaiseksi laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä muodostui. Laki tuli voimaan 1.1.2011. Tarkastelemme asiaa Rikosseuraamuslaitoksen näkökulmasta.

6.4 Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä

Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain soveltamisala on määritelty kyseisen lain 1 §:ssä. Lakia sovelletaan 15–20-vuotiaana tehdystä rikoksesta epäillyn nuoren tilanteen selvittämiseen. Selvitys tehdään syyteharkintaa, seuraamuksen määräämistä ja seuraamuksen täytäntöönpanoa varten. Lain mukaan sel-

vityksellä kartoitetaan nuoren sosiaalista tilannetta ja rikokseen syyllistymiseen vaikuttaneita syitä. Samalla arvioidaan rikokseen syyllistymisen riskiä ja edellytyksiä tukea nuorta rikoksettomaan elämään.

Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämiseen liittyvät käsitteet on säädetty lain 2 §:ssä. Pykälässä määritellään käsitteet nuori rikoksesta epäilty ja nuoren rikos. Nämä nimikkeet käsitelimme työmme aikaisemmassa luvussa. Seuraamusselvityksellä tarkoitetaan nuoren rikoksesta epäilyn syyteharkintaa, seuraamuksen määräämistä ja seuraamuksen täytäntöönpanoa varten tehtävää arviointia. Sosiaaliviranomaisella tässä laissa tarkoitetaan sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua kunnan monijäsenistä toimielintä.

6.4.1 Lakiin liittyvät määräajat

Lain 3 §:n mukaan esitutkintaviranomaisen on 14 vuorokauden kuluessa siitä, kun nuori on kirjattu rikoksesta epäiltynä tietojärjestelmään, ilmoitettava nuoren rikoksesta syyttäjälle, sosiaaliviranomaiselle ja Rikosseuraamuslaitokselle. Ilmoitusta ei tarvitse tehdä, jos esitutkinta on lopetettu saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi tai jos 18–20-vuotiaan rikosepäillyn asiassa käytetään rangaistus- tai rikesakkomenettelyä. Asiaa koskevassa hallituksen esityksessä (229/2009 vp, 20) mainitaan, että mahdolliseksi asian ilmoitustavaksi käy tulosteen tai kopion toimittaminen rikosilmoituksesta, rangaistusvaatimuksesta tai rikesakkomääräyksestä. Ilmoitus voidaan antaa myös paikallisesti pidettävässä viranomaisten ryhmätapaamisessa.

Lain 4 §:ssä on säädetty syyttäjän velvollisuudesta pyytää Rikosseuraamuslaitosta laatimaan seuraamusselvitys, jos nuoren rikoksesta on odotettavissa ankarampi rangaistus kuin sakko. Pyynnön on tapahduttava 14 vuorokauden kuluessa siitä, kun syyttäjä on saanut tiedon nuoren rikoksesta. Hallituksen esityksen (229/2009 vp, 21) mukaan syyttäjän tulee perustaa seuraamusselvityksen pyytämistä koskeva arviointi rikoksesta, rikoksesta epäillyn aikaisemmasta rikollisuudesta ja yleisestä oikeuskäytännöistä saataviin tietoihin. Keskeisellä sijalla ovat esitutkinnasta ja rikosrekisteristä saadut tiedot. Syyttäjä voi esittää pyynnön vapaamuotoisesti. Pyyntöä tulee kuitenkin

kin vähintään ilmetä epäiltyyn rikoksentekijään liittyvät perustiedot, jotka täytyvät esimerkiksi rikosilmoituksen jäljennöksen liittämisenä pyyntöön.

6.4.2 Seuraamusselvityksen laatiminen

Lain 5 §:ssä on säännös Rikosseuraamuslaitoksen vastuusta laatia seuraamusselvitys. Rikosseuraamuslaitoksen tulee laatia kirjallinen seuraamusselvitys 30 vuorokauden kuluessa syyttäjän pyynnöstä. Seuraamusselvitykset laaditaan Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön määräyksen perusteella Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskuksissa ja/tai yhdyskuntaseuraamustoimistoissa toimialuejaon mukaisesti. Seuraamusselvitys laaditaan asiakastietojärjestelmässä olevalle lomakkeelle. Seuraamusselvitys tehdään, jos pääosa tutkittavana olevista rikoksista tai päärikos on tehty alle 21-vuotiaana. (Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön määräys 13/004/2011; Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2011.)

Lain 5 §:n mukaan selvityksessä on käytettävissä olevien tietojen perusteella oltava arvio, miten seuraamusvalinnalla ja seuraamuksen täytäntöönpanolla voidaan edistää nuoren rikoksesta epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää häntä syyllistymistä uusien rikoksiin eli arvioidaan myös uusimisriskiä. Rikosseuraamuslaitoksen tulee yhdessä sosiaaliviranomaisten kanssa hankkia ja koota tietoja epäillyn nuoren elinolosuhteista, päihteiden käytöstä, päihdekuntoutuksesta, mielenterveysongelmista, palveluiden ja tukitoimien tarpeesta sekä muista olennaisista nuoren sosiaaliseen tilanteeseen liittyvistä seikoista. Selvitykseen tulee sisältyä myös nuoren rikoksesta epäillyn sosiaalista tilannetta koskevat olennaiset tiedot. Hallituksen esityksen (229/2009 vp, 22) mukaan muita sosiaalisia tietoja ovat ainakin tiedot nuoren perhesuhteista, ystäväpiiristä, toimeentulosta, koulunkäynnistä, opiskelusta, työpaikasta, terveydentilasta, rikoksista ja mahdollisesti epäsosiaalisesta asenteesta. Monipuoliset tiedot nuoresta rikoksentekijästä saattavat johtaa jopa syyttämättä jättämiseen. Olennaisesti sosiaalisen tilanteen selvittämiseen liittyy nuoren neuvonta ja ohjaaminen erilaisiin tukitoimiin (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2011). Laissa ei kuitenkaan ole selvitykselle yksityiskohtaisia sisältövaatimuksia.

Selvityksen laatimisen katsotaan vaativan tiivistä yhteistyötä ja sujuvaa tiedonkulkua eri viranomaisten ja toimijatahojen kesken. Erityisen tärkeäksi mainitaan se, että seuraamusselvityksen laatimisen yhteydessä todellakin ollaan yhteistyössä sosiaaliviranomaisten kanssa ja että Rikosseuraamuslaitoksen käytettävissä on sosiaaliviranomaisten ammattitaito ja heidän tietonsa nuoren elinolosuhteista ja tukitoimenpiteiden tarpeesta. Rikosseuraamuslaitoksen tulee hankkia tarvittavat tiedot sosiaaliviranomaisten lisäksi muilta viranomaisilta, yksityisiltä yhteisöiltä ja henkilöiltä. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2011.)

Rikosseuraamuslaitoksen oikeudesta saada tarvitsemansa tiedot sosiaaliviranomaiselta salassapitosäännösten estämättä säädetään lain 9 §:ssä. Samassa pykälässä säännellään sosiaaliviranomaisen ja Rikosseuraamuslaitoksen oikeutta salassapitosäännösten estämättä saada tietoja myös sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 20 §:ssä tarkoitetuilta tahoilta, esimerkiksi julkisoikeudellisilta yhteisöiltä, Kansaneläkelaitokselta ja vakuutuslaitoksilta. Rikosseuraamuslaitoksen tulee tietoja pyytäessä selvästi ilmaista minkä säännöksen mukaan tietoja pyydetään, jotta kohteena oleva taho voi arvioida, onko se velvollinen antamaan tietoja. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2011.)

Seuraamusselvitykseen on sisällytettävä myös muu sellaisen rikoksen vuoksi tehtävä selvitys tai lausunto, jonka syyttäjä on pyytänyt yhdyskuntaseuraamuksen tuomitsemista varten. Tällaisia ovat esimerkiksi yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys ja nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelma. (L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä, 5.3 §.)

Hallituksen esityksen (229/2009 vp, 1) mukaan olennaista seuraamusselvityksessä on arvio siitä, miten seuraamuksen valinnalla voitaisiin parantaa nuoren sosiaalista selviytymistä ja ehkäistä hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin. Koska seuraamusselvitys tarvitsee tehdä vain rikoksista, joista tulee sakkoa ankarampi rangaistus, Rikosseuraamuslaitoksen arvioinnin kohteena ovat ehdollinen vankeusrangaistus oheisseuraamuksineen (mahdollinen valvonta), nuorisorangaistus sekä ehdoton vankeusrangaistus ja sen sijasta tuomittava yhdyskuntapalvelu. Seuraamuksen arvioinnin lähtökohtana on kuitenkin syyttäjän pyyntö, eli mitä rangaistusta hän nuorelle vaatii. Rikosseuraamuslaitoksella on mahdollisuus kiinnittää selvityksessään huomiota seik-

koihin, joiden nojalla nuori on perusteltua tuomita sakkoon tai jättää syyttämättä taikka rangaistukseen tuomitsematta. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2011.)

Seuraamusselvityksessä ja seuraamusvalintaa koskevassa arviointitehtävässä Rikosseuraamuslaitoksen tulee ottaa huomioon kaikki asiaan vaikuttavat seikat ja käytösään olevat tiedot. Tärkeää tietoa saadaan esimerkiksi aikaisemmasta asiakassuhteesta Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2001.)

6.4.3 Seuraamusselvityksestä huolehtiva virkamies ja hänen apunaan toimiva henkilö

Lain nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 6 §:ssä määritellään, että seuraamusselvityksen laatii Rikosseuraamuslaitoksen virkamies. Rikosseuraamuslaitoksen ohjeen (2/004/2011) mukaan seuraamusselvityksen laatii arviointikeskuksen tai yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamies.

Virkamiehen avuksi voidaan määrätä tehtävään suostunut henkilö, jolla on tarvittava koulutus ja työkokemus tehtävän hoitamiseen. Erityisistä syistä on mahdollista määrätä muukin henkilö. (L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä, 6.1 §.) Hallituksen esityksestä (229/2009 vp, 28) on luettavissa, että virkamiestä avustavan henkilön käyttö olisi perusteltua esimerkiksi haja-asutusalueilla. Soveltuvina koulutus- ja työkokemusaloina tulevat kyseeseen rikosseuraamus-, sosiaali-, terveys- tai kasvatustieteiden koulutus ja työkokemus.

Rikosseuraamuslaitos tekee virkamiehen avuksi määrätyn henkilön kanssa sopimuksen tehtävän hoitamisesta. Rikosseuraamuslaitos myös päättää hänelle valtion varoista maksettavasta palkkiosta ja kulukorvauksesta. Rikosseuraamuslaitoksen ja apuna toimivan henkilön välille ei synny virkasuhdetta eikä myöskään työsopimussuhdetta. Virkamiehen apuna toimivaan henkilöön sovelletaan kielilakia ja rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä. Vahingonkorvauslaissa säädetään vahingonkorvausvastuusta. (L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 6 §.)

6.4.4 Rikoksesta epäillyn nuoren ja huoltajan kuuleminen

Tärkeänä tietolähteenä on rikoksesta epäilty nuori itse. Lain 7 §:ssä on säädetty nuoren ja hänen huoltajansa kuulemisesta. Rikosseuraamuslaitoksen on varattava rikoksesta epäilylle nuorelle mahdollisuus tulla kuulluksi. Ensisijainen kuulemismuoto on henkilökohtainen tapaaminen, mutta kuten hallituksen esityksessä (229/2009 vp, 24) todetaan, vaihtoehtoisiksi käyvät myös puhelinkeskustelu tai kirjallinen menettely. Kuuleminen voidaan suorittaa vapaamuotoisesti. Seuraamusselvitys voidaan laatia nuorta kuulematta, jos kuuleminen on ilmeisen tarpeetonta tai jos nuori on kieltäytynyt kuulemisesta. Tai jos nuorta ei ole yrityksestä huolimatta tavoitettu. Huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle taikka muulle henkilölle, joka vastaa epäillyn hoidosta ja kasvatuksesta, on varattava mahdollisuus kuulemiseen, jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias. Ilmeinen tarpeettomuus kuulemiselle voi tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, missä nuorta epäillään niin vakavasta rikoksesta, että hänet tuomittaneen pitkään ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Samassa 7 §:ssä pykälässä säädetään, että selvittämisen yhteydessä on lisäksi kuultava tarvittavia viranomaisia ja asiantuntijoita. Mainittavaa on, että Rikosseuraamuslaitoksella on velvollisuus ryhtyä kuulemistoimenpiteisiin. Nuorta itseään ei voida kuitenkaan velvoittaa osallistumaan tilanteen selvittämiseen. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2011.)

Lain 10 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitos korvaa rikoksesta epäilylle nuorelle seuraamusselvityksen laatimisen yhteydessä aiheutuneet kohtuulliset matkakustannukset.

6.4.5 Seuraamusselvityksen käsittely tuomioistuimessa

Lain 8 §:ssä on säännös velvoitteesta, jonka mukaan seuraamusselvityksen on oltava käytettävissä tuomioistuinkäsittelyssä. Hallituksen esityksestä (229/2009 vp, 24) käy ilmi, että pykälän tarkoituksena on varmistaa nuoren asian nopea käsittely ja välttää tarpeettomia pääkäsittelyiden peruuttamisia ja lykkäämisiä. Pääsääntöisesti seuraamusselvitykset tulevat syyttäjän oikeudelle toimitettavan haastehakemuksen mukana. Kiireellisissä tapauksissa siitä voidaan poiketa. Erityisen tärkeänä on pidetty, että nuorempien vastaajien selvitykset olisivat valmiina tai tekovaiheessa, kun asia tulee

vireille tuomioistuimessa. Käytännössä selvityksen olemassaolon varmistaneen tuomari, joka toimii puheenjohtajana asian pääkäsittelyssä. Syyttäjän on ilmoitettava, mikäli seuraamusselvitystä ei ole joissakin tapauksissa katsottu tarpeelliseksi tai sitä ei ole ehditty laatia. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2011.)

Mikäli seuraamusselvitys puuttuu, tuomarin tulee punnita, saattaako teon seuraamuksena tulla muuta kuin sakkoa ja samalla arvioida, todetaanko vastaaja syyllistyneen syytteen mukaiseen rikokseen. Tarvittaessa tuomioistuin pyytää Rikosseuraamuslaitosta laatimaan puuttuvan seuraamusselvityksen. Seuraamusselvitystä voidaan tarvita myös muutoksenhakutuomioistuimissa. Tällaisia tapauksia voivat olla muun muassa, kun käräjäoikeudessa sakkoon tuomittu henkilö tuomitaan hovioikeudessa syyttäjän tai asianomistajan valituksesta sakkoa ankarampaan rangaistukseen tai kun tuomitun olosuhteet muuttuvat valitusasian käsittelyn aikana oleellisesti, mikä vaikuttaa seuraamusvalintaan. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 2/004/2011.)

Tuomioistuimen on varattava myös seuraamusselvityksen laatineelle Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle tai hänen apunaan toimivalle henkilölle tilaisuus tulla kuulluksi nuoren rikosasian käsittelyssä (L nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 8.2 §). Hallituksen esityksestä (229/2009 vp, 25) käy ilmi, kuinka kyse on virallisesta läsnäolooloolista, ei vain oikeudenkäynnin yleisössä mukana olemisesta. Tässä tilanteessa seuraamusselvityksen laatija voi täydentää kirjallista selvitystä ja tarvittaessa vastata tuomioistuimen esittämiin lisäkysymyksiin. Paikalle tulo on kuitenkin laatijan harkinnan varassa. Kun kyse on 15–17-vuotiaan epäillyn asian käsittelystä, paikalla voivat olla samanaikaisesti kunnan lastensuojeluviranomaisen sekä Rikosseuraamuslaitoksen edustaja.

6.4.6 Tarkemmat määräykset

Lain 11 §:ssä on säännös Rikosseuraamuslaitoksen oikeudesta antaa tarkemmat määräykset seuraamusselvityksen sisällöstä ja laatimisesta. Meillä oli käytössämme Rikosseuraamuslaitoksen 7.1.2011 antama ohje ”Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 2/004/2011” ja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön 21.10.2011 antama määräys ”Seuraamusselvityksen laatiminen arviointikeskuksissa

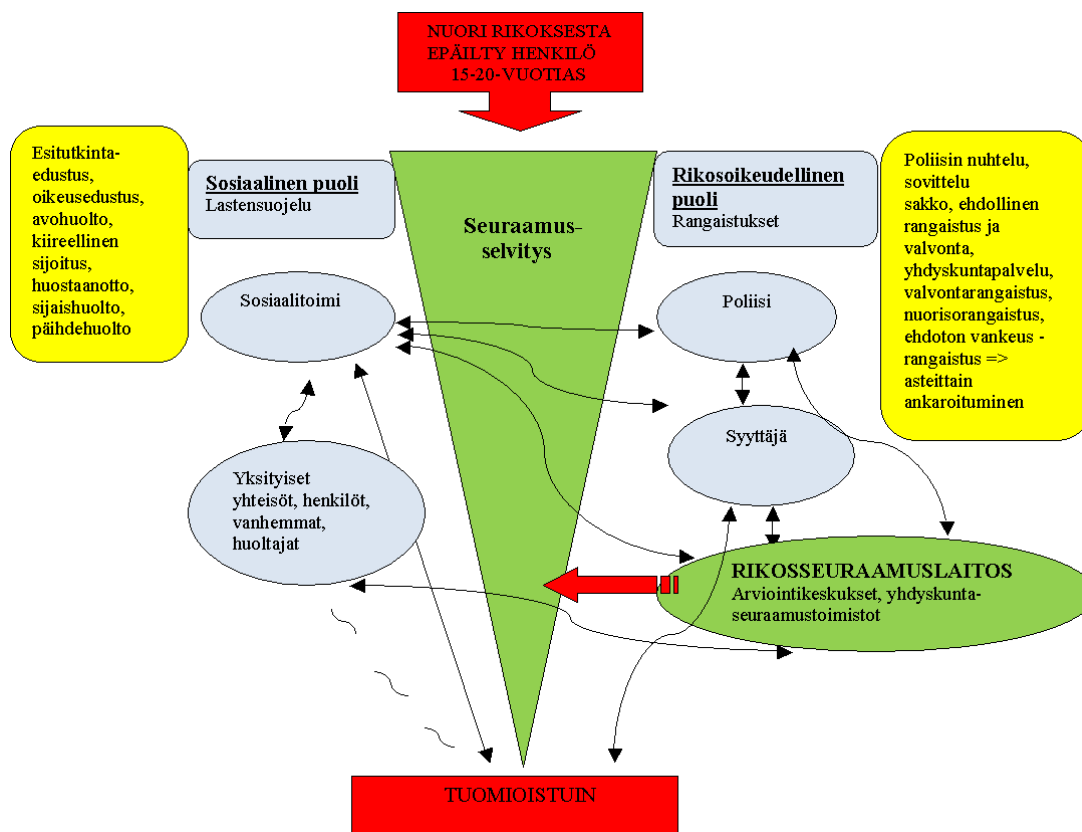
ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa 13/004/2011”. Keskushallintoyksikön määräyksessä todetaan kuinka seuraamusselvityksen laadinta 30 päivän kuluessa on osoittautunut käytännössä vaikeaksi. Viranomaisten kesken käytyjen keskustelujen perusteella Valtakunnansyyttäjänvirasto on antanut ohjeen. Ohjeen mukaan seuraamusselvitystä pyytävän syyttäjän tulee, mikäli syyte on nostettu, toimittaa haastehakemus Rikosseuraamuslaitoksen yksikölle, jolle selvityksen laatimispyyntö on toimitettu. Haastehakemuksen toimittamisen yhteydessä syyttäjän tulee ilmoittaa myös pääkäsittelyn ajankohta, jos se on hänen tiedossaan. Haastehakemuksesta käy ilmi rangastusvaatimus, jonka perusteella Rikosseuraamuslaitos voi todeta sen olevan muuta kuin sakkorangaistus.

Keskushallintoyksikön määräyksen mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on tarvittaessa syyttäjän kanssa pyrittävä löytämään tarkoituksenmukainen etusijaisjärjestys yksittäisten selvitysten laatimiselle. Syyttäjän vaatima selvitys on toimitettava kaikissa tapauksissa. Selvityksen voi jättää tekemättä vain, jos se on tarpeetonta, esimerkiksi jos nuori on vakavasti sairas tai loukkaantunut. Laatimispyynnöt on priorisoitava siten, että ne kyetään hoitamaan lain edellyttämässä määräajassa. Tarvittaessa erityinen huomio on kohdistettava alle 18-vuotiaisiin, koska heidän pääkäsittelynsä tulee pitää 30 päivän kuluessa haastehakemuksen lähettämisestä. Määräyksessä veloitetaan myös aloittamaan tietojen hankinta ja välitön yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa, kun pyyntö selvityksestä tulee työn alle. Määräyksessä kehoitetaan laatimaan seuraamusselvitys asiakastietojärjestelmässä olevan lomakkeen rakennetta ja etenemistapaa noudattaen. (Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön määräys 21.10.2011.)

Rikosseuraamuslaitoksen asiakastietojärjestelmässä (”Tyyne”) on asiakirjapohja, jonka avulla seuraamusselvitys laaditaan. Asiakirjassa on ryhmitelty omiksi kohdiksi henkilötiedot, lausunnot ja selvitystiedot. Lausunto kohdassa selvitetään olennaiset seikat seuraamusvalinnan, seuraamuksesta suoriutumisen ja seuraamuksen täytäntöönpanon kannalta. Samassa kohdassa otetaan kantaa myös ehdollisen vankeuden valvontaan. Selvitystiedoissa luetellaan käytetyt tietolähteet. Selvityksessä on raportoituna nuoren ja hänen huoltajansa kuuleminen, sosiaaliviranomaisen tiedot ja sosiaalinen tilanne. Kohdasta käy ilmi myös päihteiden käyttö, seuraamuksen valintaan ja suorittamiseen vaikuttavat tekijät ja muut mahdolliset tiedot. Omana kohta-

naan ovat suostumusta vaativat tiedot. Selvityksen laatinut virkamies varmentaa tiedot allekirjoituksellaan.

Nuorisoprosessiin ja nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämiseen liittyy monia toimijatahoja, jotka tekevät nuoren hyväksi yhteistyötä keskenään (Kuvio 5).

Kuvio 5. Nuoren rikos ja viranomaistoiminta

7 OPINNÄYTETYÖN ONGELMAN KÄSITTELEMINEN JA MENETELMÄT

7.1 Käytettävät menetelmät ja aineisto

Lähestymme opinnäytetyöaihetta monipuolisesti, koska näemme sen ainoaksi mahdollisuudeksi tutkimuksessa, jossa selvitetään lain toteutumista, eri käytäntöjä ja ihmisten kokemuksia asiasta. Tavoiteltaviin tuloksiin ei voida mielestämme päästä il-

man empiiristä tutkimusta. Jotta ymmärtäisi kokemukset osana sitä ympäristöä, jossa ne esiintyvät, on tunnettava myös ympäristö. Ei ole mahdollista tunnistaa poikkeusta, joita esimerkiksi tieteellisissä tutkimuksissa odotetaan löytyvän, jollei tunne tavanomaista ja arkista. Arjen kokemuksesta tavanomainen ja huomaamaton nousee tärkeäksi. (Syrjäläinen, Eeronen & Värri 2007, 128.)

Arkityössämme kohtaamme rikollisuuden määrään, rikosten laatuun ja seuraamusvaihtoehtoihin liittyviä seikkoja. Työssämme ja työympäristössämme yhdistyy oikeus ja kriminologia ja meitä kiinnostaa empirian ja oikeustieteen yhdistäminen. Oikeussosiologialla on keskeinen sija ilmiöiden syiden ja niiden seurausten selittämisessä. Friedrichsin (2001) mukaan oikeussosiologian tehtäväksi on kuvattu kehittää yleisiä teorioita, mutta sen tehtäväksi on nähty myös oikeudellisten ja yhteiskunnallisten sosiaalisten tekijöiden sekä muuttujien keskinäisten suhteiden empiirinen tutkimus ja analyysi. (Ervasti 2006, 27.)

Tutkimustyyppit jaotellaan empiirisiin ja teoreettisiin tutkimuksiin. Empiirisen tutkimuksen lähtökohtana on tieto, joka hankitaan tapahtumaa tai ilmiötä tarkkailemalla tai havainnoimalla. Teoreettinen tutkimus pohjautuu kirjalliseen aineistoon. Tutkimustyön tutkimusstrategiana voi olla joko kvantitatiivinen, määrällinen tutkimus tai kvalitatiivinen, laadullinen tutkimus, ja myös niiden yhdistäminen on mahdollista. Tutkimuksemme on niin sanottu ihmistieteellinen tutkimus, missä käytämme empiiristä ja laadullista tutkimusta oikeussosiologian näkökulmasta. Empiirinen tutkimus ei kuitenkaan ole teoriatonta, vaan sekä tutkimuskysymysten luomisessa että tulosten analyysissä ja tulkinnassa käytetään hyväksi aiempaa teoreettista tietoa. Opinnäytetyökin voi painottua enemmän teoriaan ja vähemmän empiriaan tai päinvastoin. (Koivula, Suihko & Tyrväinen 1997, 12.)

Käytämme empiiristä ja laadullista tutkimusta, koska tutkimme henkilökunnan antamien tietojen pohjalta lain tavoitteiden vaikutusta käytännössä ja eri rikosseuraamusalueiden eroja. Haluamme pureutua mahdollisimman syvälle käsiteltävänä olevaan aiheeseen (käytännössä esiin tulevat erot, yhtäläisyydet, henkilökunnan kokemukset), jotta opinnäytetyön merkitys esimerkiksi jonkun käytännön parantamiseksi olisi mahdollista tai suunniteltaessa uusia muutoksia. Mielestämme kvantitatiivisella tutkimuksella näitä asioita ei tavoiteta, vaikkakin oikeudellisten toimijoiden käsityksiä,

asenteita ja arvoja on mahdollista tutkia niin määrällisin kuin laadullisin menetelmin. Samassa tutkimuksessa voidaan tutkia myös toimijoiden käytänteitä. (Alvesalo & Ervasti 2006, 52.) Kvalitatiivisen tutkimusotteen voidaan todeta pohjautuvan eksistentiaalis-fenomenologis-hermeneuttiseen tieteenfilosofiaan. Tällaista tutkimusotetta voidaan käyttää, kun ollaan kiinnostuneita yksittäisten toimijoiden merkityksistä kokonaisuuteen. (Metsämuuronen 2007, 208.)

Yleisesti ottaen tutkimustyö tähtää joko teoriaan tai sovellukseen (Varto 1992, 28). Tässä opinnäytetyössä tähtäämme sovellukseen jo olemassa olevan teorian ja käytettävissä olevan aineiston avulla. Ensinnäkin olemme ymmärtäneet, että ammattikorkeakouluissa opinnäytetöiden toivotaan liittyvän työelämään ja olevan sen hyödynnettävissä ja toiseksi aiheemme ja päämäärämme opinnäytetyössä tukevat sovellukseen tähtäävää tutkimustyötä. Mielenkiinto tutkimuskohteeseen löytyi uuden lain perusteella ja sen myötä sovellettavaan, omaan työhön liittyvään käsitemaailmaan.

Usein kiinnostavaa ei olekaan se, mihin tieteenalaan tai oppiaineeseen yksittäinen tutkimus kuuluu vaan tutkimusaiheen mielekkyys ja sen yhteys yhteiskuntaan (Alvesalo & Ervasti, 2006, 6). Ihmisiä tutkivat tieteet eivät voi turvautua pitkälle menevään rationalisointiin, sillä silloin menetetään tutkittavan merkitys, mikä on kietoutunut muihin merkityskenttiin. Näin ollen perusvaatimuksena ei voi olla tarkka täsmällisyys, vaan tällaisten tutkimusten tulee tukeutua niin sanottuihin ankariin tieteisiin. Tässä ankaralla tieteellä tarkoitetaan sitä, että tieteellisessä toiminnassa ei ole lupa esineellistää ihmistä tai toimia siten, että tutkimuskohteeseen kuuluvien merkitysten yhteys kärsisi. Myös tutkimustulokset liittyvät kokemustodellisuuteen ja ovat eettisesti hyväksytyjä. (Varto 1992, 14.) Laadulliset menetelmät soveltuvat tähän käyttötarkoitukseen ja juuri näiden perusteluiden vuoksi olemme valinneet laadullisen menetelmän omaan opinnäytetyöhömmme. Vaikka peruslähtökohtamme on tutkia lain vaikutusta käytännössä ja lain laatimiseen vaikuttaneita tekijöitä esimerkiksi nuorisoriikollisuuteen liittyen, emme halua tehdä sitä ilman asian kanssa tekemisissä olevia ihmisiä ja heidän käsityksiään asiasta.

7.2 Oikeussosiologia

Kriminaalipolitiikkaa ja kriminologiaa lähellä on oikeussosiologia. Oikeussosiologiasta on sanottu, että siinä tutkitaan muun muassa oikeuslaitosta, tuomioistuimia, poliisia, syyttäviviranomaisia sekä kansalaisten ja oikeuslaitoksen välistä suhdetta. Oikeussosiologia tutkii enemmän lainsäädäntöä kuin oikeudellista ratkaisutoimintaa ja tutkimuskohteena ovat myös informaaliset eli epäviralliset normit. Oikeussosiologisen käsityksen mukaan lainsäädännön seurauksia ei voi yleensä päätellä vain lainsäätäjän julkilausuman perusteella, joten oikeussosiologiassa nojaututaankin empirisiin havaintoihin perustuvaan tutkimukseen. Oikeussosiologiassa ei myöskään sitouduta pelkästään oikeudellisiin käsitteisiin hahmottaa maailmaa. (Ervasti 2006, 26–27.)

Lainsäädännön vaikutustutkimusten tarkoituksena on selvittää, miten lainsäätöuudistuksen vaikuttavat yhteiskunnassa. Juristi saattaa ajatella, että laki on voimassa säätämisen jälkeen eikä tutkittavaa ole. Oikeussosiologisesta näkökulmasta kuitenkin on mielenkiintoista, miten lait toteutuvat todellisuudessa, koska pelkkä lain säätäminen ei vielä kerro, että sillä ylipäätänsä on vaikutuksia yhteiskunnassa tai vaikutusten muodoista. (Alvesalo & Ervasti 2006, 41–42.)

Mikä sitten voi olla oikeussosiologian ja lainopin eli oikeusdogmatiikan suhde? Voidaan ajatella, että oikeussosiologia täydentää oikeusdogmatiikkaa oikeustieteessä asettamalla oikeusjärjestykselle toisenlaisia kysymyksiä kuin pelkkä tulkintajuridiikka. Hydén (1997) määrittelee, että oikeussosiologia ikään kuin haastaa lainopin väittämällä, että voi olla myös oikeuden ulkopuolisia tekijöitä, jotka määräävät soveltamisen yksittäisessä tapauksessa. (Alvesalo & Ervasti 2006, 9 - 10.)

Oikeussosiologinen näkökulma tässä opinnäytetyössä on perusteltua, koska käsittelemme työssämme uuden lain vaikutusta käytännössä ja vuorovaikutussuhteissa eri toimijoiden välillä, ja kokonaisuudella on vaikutusta välillisesti myös yhteiskuntaan. Lait säätelevät yhteiskuntaamme ja yhteiskunnassamme tapahtuu rikoksia. Kun esimerkiksi lailla pyritään vähentämään uusintarikollisuutta, on otettava laaja-alaisesti huomioon asioita sekä yksilö- että yhteiskuntatasolla. Ihmiset saattavat olla turhautuneita yhteiskunnassa, joka tuodaan eteen hyvinvointiyhteiskuntana, jossa kuitenkin

vallitsee erilaisia epäkohtia kuten esimerkiksi pätkätyöt, huono palkka ja yleiset epävarmuustekijät. Näissä epävarmuuden tilanteessa yksilö saattaa valita ratkaisuksi rikollisuuden. (Kivivuori 2009, 378.)

7.3 Aineiston kerääminen ja analysointi

Luvan opinnäytetyömme tekemiselle kysyimme Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköltä (Liite 1) ja teimme toimeksiantosopimuksen Rikosseuraamusalueen aluekeskuksen edustajan kanssa. Aineiston keräämisen menetelmänä käytimme teemahaastattelua eli puolistrukturoitu haastattelumenetelmää, jonka tuloksia tarkastelimme sisällönanalyysin avulla.

Haastattelimme Rikosseuraamuslaitoksen eri rikosseuraamusalueiden virkamiehiä, jotka laativat seuraamusselvityksiä. Haastattelut suoritettiin joulukuun 2011 aikana. Haastattelimme jokaiselta kolmelta Rikosseuraamusalueelta (Etelä-Suomi, Länsi-Suomi, ja Itä- ja Pohjois-Suomi) kahta eri henkilöä. Alun perin tarkoituksemme oli haastatella kolmea virkamiestä, mutta haastateltavien saaminen ei ollut helppoa. Lähetimme eri alueiden arviointikeskusten johtajille sähköpostia ja tiedustelimme haastateltavia. Länsi-Suomen alueen arviointikeskuksen johtajan kanssa keskustelimme suullisesti. Sähköpostin liitteenä lähetimme infokirjeen asiasta. Etelä-Suomen ja Itä- ja Pohjois-Suomen alueiden johtajilta saimme niiden tiiminvetäjien nimet, joilta voimme tiedustella sopivia virkamiehiä haastatteluun.

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella oli tiimipalavereissa mietitty haastatteluun osallistujat, joihin otimme henkilökohtaisesti yhteyttä sähköpostitse. Alue on jaettu kolmeen eri tiimiin ja saimme kahdesta tiimistä haastateltavat. Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen virkamiehille päätimme pienen odottelun jälkeen, kun emme saaneet tiiminvetäjältä vastusta, lähettää suoraan sähköpostia tiedustellen haastatteluun osallistumisesta. Samoin laitoimme Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen tiettyihin toimipaikkoihin sähköpostitse samanlaisen tiedustelun. Huomasimme varsin nopeasti, että sähköpostitiedustelu ei ole toimiva tapa. Emme saaneet yhtään vastausta lausuntotyötä tekeviltä virkamiehiltä.

Päätimme soittaa henkilökohtaisesti Etelä-Suomen alueen virkamiehille ja tiedustella mahdollista halukkuutta haastatteluun. Halusimme varmistua kaikista haastateltavista ennen haastatteluiden aloittamista eri alueilla, ettemme tekisi turhaa työtä. Mikäli emme olisi löytäneet edes kahta haastateltavaa jokaiselta alueelta, olisimme joutuneet muuttamaan alkuperäistä suunnitelmaamme ja miettimään uudelleen, miten saisimme empiriaosuuden tehtyä. Puhelimitse haastateltavat löytyivät melko vaivattomasti. Myös omalta Länsi-Suomen alueelta haastateltavat löytyivät helposti. Etuna oli se, että henkilöt olivat omalla alueella tuttuja. Kaikki haastateltavat saivat sähköpostitse infokirjeen opinnäytetyöstä ja haastatteluun liittyvistä seikoista (Liite 2).

Toisissa toimistoissa virkamiehet tekevät sekä seuraamus selvityksiä että yhdyskuntapalveluun liittyviä soveltuvuus selvityksiä, toisissa toimistoissa virkamiehet keskittyvät laatimaan vain jompaakumpaa selvitystä. Koska virkamiesten määrät eri paikkakunnilla tai eri toimistoissa voivat olla hyvinkin pieniä, emme kerro toimistojen sijaintia haastateltavien mahdollisen tunnistamisen vuoksi. Käsittelemme saamiamme vastauksia vain alueittain. Lähetimme vielä kirjeitse kaikille haastateltaville allekirjoitettavan suostumuksen haastatteluun (Liite 3). Kirjeessä painotimme haastatteluun ja opinnäytetyöhön osallistumisen vapaaehtoisuutta ja luottamuksellisuutta. Kaikki haastateltavat palauttivat allekirjoitetun version takaisin meille. Haastattelujen jälkeen lähetimme kiitokseksi osallistumisesta jokaiselle haastateltavalle Onnen sanat -arvan. Arpojen lähettämisestä ei kerrottu etukäteen.

7.3.1 Haastattelumuodot: ryhmä- ja teemahaastattelu

Yksilöhaastattelu on tavallisin tapa tehdä haastatteluja ja yleensä aloittelevasta tutkijasta ne tuntuvat helpoimmin toteuttavalta haastattelumuodolta. Hirsijärvi ja Hurme (2010, 61) kuitenkin toteavat, että ryhmähaastattelu on monissa tapauksissa käyttökelpoinen menettely ja ryhmähaastattelun suosio on huomattavasti lisääntynyt. Ryhmähaastattelua voidaan pitää keskusteluna, jossa tavoite on vapaamuotoinen. Osanottajat voivat spontaanista kommentoida, tehdä huomioita ja näin tuottaa monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Ryhmähaastattelun merkitys korostuu silloin, kun selvitetään, miten henkilöt muodostavat yhteisen kannan johonkin ajankohtaiseen kysymykseen. Ryhmähaastattelun etuna on se, että sen avulla saadaan nopeasti tietoa use-

alta vastaajalta yhtäaikaaisesti. Sitä voidaan pitää yksilöhaastattelua halvempänä menetelmänä, mikä on myös tutkijoiden kannalta miellyttävämpää.

Ryhmähaastattelun haittana mainitaan, että ryhmässä ujut ja arat tutkittavat eivät välttämättä uskalla tuoda kaikkia mielipiteitään esille. Ryhmässä saattaa olla myös haastateltavia, jotka pyrkivät ohjailemaan ja dominoimaan tilannetta. Tällöin on eduksi, että haastattelijoita on useampi, jolloin tilanteen ohjailu ja seuraaminen helpottuu. Ryhmätilanne tavallisesti tallennetaan ja ongelmia saattaa ilmetä ryhmäkeskustelujen purkamisessa ja analyysin teossa. Tallenteesta ei pysty välttämättä päättämään kuka puhujista on äänessä. (Hirsijärvi & Hurme 2010, 61–63.)

Haastateltavamme olivat sijoittuneet ympäri maata, joten oli järkevää keskittää haastattelut ja suorittaa ne videolaitteiden välityksellä. Kun toteutimme haastattelut alueittain ryhmissä, emme joutuneet sopimaan erillisiä aikoja tai varaamaan muussakin käytössä olevia työpaikkamme videolaitteistoja useita kertoja. Empiriatietojen koaminen suoritettiin kolmena eri videohaastatteluna. Haastattelun alussa varmistimme haastateltaviltamme luvan haastattelun nauhoitukseen. Haastattelut nauhoitettiin sanelukoneella ja lisäksi teimme haastattelun aikana muistiinpanoja.

Neljän henkilön, kahden haastattelijan ja kahden haastateltavan, aikataulujen sovittaminen yhteen haastattelua varten vaati jonkin verran venymistä kaikilta. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastattelut jouduimme toteuttamaan yhden haastattelijan voimin, koska aikataulullisesti muuta vaihtoehtoa ei ollut. Yhden alueen haastateltavat olivat samassa paikassa, kahden muun alueen haastateltavat olivat eri toimipaikoissa. Mielestämme vuorovaikutus toimi hyvin, paremmin kuin puhelinhaastattelussa mutta ehkä kuitenkin huonommin kuin kasvokkain tapahtuvassa haastattelussa. Yhden alueen kanssa emme saaneet videokuvaa toimimaan meille päin, mutta haastateltavat näkivät meidät. Koska ryhmä oli näin pieni ja nauhoitimme haastattelut pääsääntöisesti kahdella nauhurilla, saimme pidettyä haastattelun hyvässä järjestyksessä.

Mielestämme ryhmähaastattelun idea toimi. Haastateltavat saivat toistensa vastauksista uusia ajatuksia ja muistivat sellaisia asioita, joita olivat unohtaneet mainita omalla vuorollaan. Haastateltavat saivat puhua tasapuolisesti. Puheenvuoroja ei pää-

sääntöisesti tarvinnut jakaa, jos useampi alkoi puhua samaan aikaan, yleensä tilanne selvisi itsestään. Haastattelut kestivät keskimäärin runsaan tunnin. Tämä vaikutti hyvältä haastattelun kestolta, paljon pidempi asioiden pohdiskelu olisi saattanut johtaa keskittymisvaikeuksiin ja ajatusten karkaamiseen. Kaikkien alueiden haastateltavat olivat asioihin perehtyneitä, iloisia, ystävällisiä ja mielenkiintoisia haastateltavia. Kokemuksena tämä oli hyvä.

Haastattelumuodoksi valitsimme teemahaastattelun. Teemahaastattelu soveltuu hyvin tutkimusmetodiksi, kun selvitetään heikosti tiedostettavia asioita tai kun haastateltavien määrä on pieni. Teemahaastattelussa on nimensä mukaan teemoja, mutta muuten haastattelu ei noudata kysymystensä osalta mitään erityistä järjestystä tai määriteltyä kysymysten muotoa. Tämän menetelmän avulla tutkittavan ääni pääsee paremmin kuuluviin. Teemahaastattelu avaa ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamat merkitykset pääsevät esiin. Merkitys syntyy vuorovaikutuksessa. Teema-alueiden pohjalta haastatteli voi jatkaa ja syventää keskustelua niin pitkälle kuin tutkimus vaatii ja haastateltavan mielenkiinto säilyy. (Hirsijärvi & Hurme, 2010, 47–48; Metsämuuronen 2007, 235.)

Jaoin haastattelun neljään eri teemaan: lakiuudistus, nuoret ja lakiuudistus, henkilökunta ja lakiuudistus ja viranomaisyhteistyö. Teemoja ohjaavat kysymykset ovat liitteenä (Liite 4). Päädyimme teemahaastatteluun, koska halusimme saada mahdollisimman syvällistä tietoa tutkittavasta asiasta. Menetelmä auttaa haastateltavia puhumaan vapaasti. Tämän vuoksi hylkäsimme kyselylomakkeen. Toinen syy kyselylomakkeen käytön hylkäämiselle oli, että koimme tutkimustiedon saamisen olevan varmempaa haastatteleamalla; haastatteluajankohdan pystyy sopimaan mutta vastaaminen kyselylomakkeeseen jää kohteen oman aktiivisuuden varaan.

Haastateltavat olivat saaneet teemat ja tarkentavat kysymykset etukäteen sähköpostitse tutustumista varten. Ajattelimme, että tällä tavoin voimme saada mahdollisimman asiasisällöiset vastaukset. Haastattelun edetessä saattoi jokin vastaus johdatella sellaiseen kysymykseen tai aiheeseen, mikä löytyi jonkin toisen teeman alta. Emme antaneet tämän haitata, vaan menimme eteenpäin vastauksia myötäillen. Tarkoituksena oli saada tilanteesta vuorovaikutuksellinen emmekä halunneet muuttaa ajatuskulkua puhumalla eri asiasta. Alun perinkään tarkoituksenamme ei ollut kysyä

suoraan teemojen alla olevia tarkentavia kysymyksiä vaan ne olivat lähinnä muistimerkintöinä ajatuksillemme ja myös johdatukseksi haastateltaville niihin asioihin, mitä teemat pitävät sisällään. Tässä haastattelumuodossa tulivat esiin hyvin ne päälimmät asiat, jotka askarruttivat haastateltavia.

7.3.2 Haastatteluaineiston analysointi

Laadullisen tutkimuksen prosessissa aineiston keruuta, teorian muodostusta ja analyysia ei useinkaan voida erottaa erillisiksi kokonaisuuksiksi. Analyysia tapahtuu tutkimuksen edetessä koko ajan. Analyysitavoista on olemassa paljon erilaisia ohjeita ja menetelmiä. Kaikissa näissä menetelmissä tarkoituksena on saada tutkittava ilmiö ja käsiteltävä aineisto helpommin ymmärrettävään muotoon ja raportoitavaan asuun. (Helakorpi 1999, 70.)

Teemahaastattelu on suuritöinen analyysivaiheessa. Valitsimme työskentelytavaksemme laadullisen tutkimuksen perinteisiin sopivan sisällönanalyysin. Sisällönanalyysiä voidaan pitää yksittäisenä metodina, mutta se voidaan määritellä myös väljäksi teoreettiseksi kehykseksi, joka on liitettävissä erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. Sisällönanalyysiä voidaan määritellä pyrkimyksenä kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 106.) Sisällönanalyysi voidaan tehdä aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti. Aineistolähtöisessä lähestymistavassa analyysi ja luokittelu pohjautuvat aineistoon. Teoriaohjaavassa ja teorialähtöisessä analyysissa luokittelu perustuu aikaisempaan viitekehykseen, joka voi olla teoria tai käsitejärjestelmä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 98–99.)

Valitsimme tutkimuksemme analysointitavaksi teoriaohjaavan analyysin, koska opinnäytetyömme pohjana on laki ja teoria, ja teoreettiset käsitteet tutkittavasta ilmiöstä ovat valmiina. Hylkäsimme teorialähtöisen analyysin, koska lähestymme aineistoa sen omilla ehdoilla ja vasta analyysin edetessä liitämme siihen teorian. Teoriaohjaavassa analyysissa käytetään ongelman ratkaisemisessa teoreettisia kytkentöjä, mutta analyysi ei pohjautu suoraan teoriaan, vaan teoria voi toimia apuna analyysin etenemisessä. Aikaisemman tiedon ohjatessa taustalla analyysiyksiköt valitaan itse aineistosta. Aikaisemman tiedon merkitys ei ole teoriaa testaava, vaan pyrkimyksenä

on paremminkin aukoa uusia ajatusuria. Siihen, missä vaiheessa teoria otetaan ohjaamaan päättelyä, ei ole mitään sääntöä, päätös on aineistolähtöinen ja tutkijakohmainen. Tutkimustulosten raportointia kuitenkin ohjaa teoria. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–100.)

Sekä laadullisessa että määrällisessä tutkimuksessa teoria ei saisi jäädä irralliseksi empiirisen tutkimuksen kautta saaduista tuloksista ja niiden analyysistä. Tuotettu uusi tieto tai ymmärrys aiheesta tulisi yhdistää teoriaan. Näin teorian ja tulosten pitäisi saada ”keskustelemaan” keskenään. (Alvesalo & Ervasti 2006, 20.) Koska empiirinen osuutemme tässä työssä on hyvin käytännönläheinen, koimme saavamme muun muassa lain ja sen käytännön vaikutukset nivoutumaan hyvin yhteen.

Kuten aiemmin on todettu, analysointia tapahtuu koko tutkimuksen ajan. Ehkä selkeimmin analysoinnin olemassaoloon kiinnitimme huomiota haastattelutilanteessa, jossa keskustelua ja vastauksia pyrki työstämään tahtomattaankin kuulemansa perusteella. Koska haastatteluja tuli kolme eri nauhallista, litterointivaiheessa toinen haastattelija purki yhden ja toinen kaksi haastattelua. Kahden haastattelun litteroija ei pystynyt olemaan läsnä yhdessä haastattelutilanteessa, joten tämä oli selkeä työnjako. Haastattelujen litterointivaihe oli melko työläs. Keskimäärin yhden, runsaan tunnin mittaisen haastattelun purkamiseen meni kirjoitettavaa aikaa seitsemän tuntia. Auki kirjoitettuna koko haastattelua oli yhteensä noin 45 sivua.

Aineiston analysoinnin lähtökohtana on käsitteellisesti mielekkäiden ydinteemojen nostaminen kerätystä aineistosta (Kiviniemi 2007, 80). Poimimme litteroidusta aineistosta esiin ne asiat, jotka vastasivat teemoilla haettuihin asiasisältöihin. Näistä vastauksista kokosimme Excel-taulukkoon pelkistetyt ilmaukset ja näiden perusteella tyypittelimme asiat ala- ja väli- ja yläluokkiin. Alkuperäiset teemat pysyivät vielä tässä vaiheessa ja mahdollisesti eri teemojen alla olleet, niihin ei kuuluvat asiasisällöt, siirsimme oikeiden teemojen alle. Eri alueiden vastaukset värjäsimme laatimassamme taulukossa erivärisiksi, jotta eroavaisuudet pystyttiin saamaan esiin. Näin jokaiselle teemalle tuli yksi yläluokka, joka tarkensi väljän teeman asiasisällön tarkemmaksi (Liite 5).

Tutkittavien määrä jää laadullisessa tutkimuksessa usein vähäiseksi. Siksi voidaan pohtia, mitä yleistä joidenkin yksittäisten ihmisten kokemuksilla ja mielipiteillä on saavutettavissa. Laadullisessa tutkimuksessa yleistäminen tilastollisten menetelmien periaatteella onkin mahdotonta. Alasuutari (1995) käyttäisi laadullisessa tutkimuksessa yleistämisen sijasta suhteuttamisen käsitettä. Tutkijan tulisi perustella, missä suhteessa hän olettaa tai väittää tutkimuksen kertovan muutakin kuin ensisijaisesti analysoimaansa yksittäistä tapausta. (Kiviniemi 2007, 65–67.)

7.4 Tieteeseen liittyvät vaatimukset

Tieteen asettamia vaatimuksia ovat: valintojen perusteltavuus, tulevaisuuden huomiointiin ottaminen (lopputulos on jotain muuta kuin lähtökohta), lopullisen totuuden puuttuminen, arvovapaus (tutkimukseen liittyvän tahon omat pyrkimykset eivät saa vaikuttaa tutkimuksen lopputulokseen) ja objektiivisuuden vaatimus (tutkijan on pidettävä itsensä erillään tutkimuskohteestaan.) (Varto 1992, 18 – 19.)

Miten haastattelutietoja sitten voidaan tulkita? Ovatko haastattelemalla saadut tiedot totuudenmukaisia? Haastatteluita on mahdollista analysoida esimerkiksi faktanäkökulmasta tai näytenäkökulmasta. Faktanäkökulmassa tutkimusmateriaalina käytettyjä tekstejä pidetään enemmän tai vähemmän totuudenmukaisina väitteinä todellisuudesta. Siinä oletetaan, että se mitä haastateltava kertoo, on totta. Näytenäkökulmassa olennaista ei olekaan se, ovatko haastateltavan sanomiset totuudenmukaisia. Tutkimusmateriaali katsotaan näytteeksi, jota pidetään osana tutkittavaa todellisuutta. Näyte voi olla siinä mielessä huono, että se ei edusta kokonaisuutta tai edes suurta joukkoa, mutta väärää tietoa se ei ole. (Alasuutari 1999, 114; Alvesalo & Ervasti 2006, 35.)

Opinnäytetyömme ei ole yliopistollinen tieteellinen tutkimus, mutta haluamme kuitenkin noudattaa niitä vaatimuksia, joita tieteelliselle tutkimukselle on asetettu. Pyrimme perustelemaan valintamme ja tähtäämme tulevaisuuteen kahdestakin näkökulmasta: pyrimme löytämään joitain uusia kehittämiskohteita, joita eri tahot voivat hyödyntää ja pyrimme luomaan jatkotutkimuksille riittävän pohjan. Tutkimuksemme on arvovapaata siinä merkityksessä kun se edellä on ymmärretty. Lisäksi tutkimuk-

sen arvot ja toimintatavat tulevat punnituksi tutkimuksen aikana liittyen valintojen punnitsemiseen ja tutkimuksen kannalta oikeiden päätösten tekemiseen (Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011, 295). Objektiivisuutta on kuvattu tulosten luotettavuuden yhteydessä seuraavassa osiossa.

7.4.1 Tutkimuksen ja tuloksien luotettavuus

Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan metodikirjallisuudessa tutkimusmenetelmien luotettavuutta tarkastellaan yleensä validiteetin (tutkimuksessa on tutkittu sitä, mitä on luvattu) ja reliabiliteetin (tutkimustulosten toistettavuus) käsitteillä. Laadullisin tutkimuksen piirissä näiden käsitteiden käyttöä on kuitenkin arvosteltu, koska ne ovat syntyneet määrällisen tutkimuksen piirissä ja vastaavat lähinnä määrällisen tutkimuksen tarpeita. Käsitteiden on kritisoitu perustuvan oletukseen yhdestä ainoasta konkreettisesta todellisuudesta, jota tutkimuksessa tavoitellaan. Laadullisessa tutkimuksen luotettavuudessa on myös kysymys totuudesta ja objektiivisesta tiedosta, mutta käsitys totuudesta vaihtelee eri näkökantojen mukaan. Tarkasteltaessa laadullisessa tutkimuksessa objektiivisuuden ongelmaa, on totuuskysymyksen lisäksi erotettava toisistaan havaintojen luotettavuus ja niiden puolueettomuus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 134–136.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on lisättävissä esimerkiksi tutkimuksen sisällällä johdonmukaisuudella, tutkimuksen kohteen ja tarkoituksen selkeällä määrittelyllä, omien sitoumusten julkituonnilla, aineistokeruun, analyysin ja tutkimusaikataulun tarkalla kuvaamisella, tutkimuksen tiedonantajista kertomisella sekä omalla arviolla tutkimuksen luotettavuudesta. (Alvesalo & Ervasti 2006, 27.) Tätä olemme toteuttaneet työssämme.

Tiedonhankintamenetelmämme oli haastattelu, johon voi sisältyä monia ongelmia. Tietojen, käsitysten, uskomusten, arvojen ja merkitysten tutkiminen ei ole helppoa ja haastattelu on konteksti- ja tilannesidonnaista. Haastattelutilanne on osattava kontrolloida, eikä keskustelua saa haastattelijan puolelta manipuloida. Haastattelun tuloksissa on aina tulkintaa ja yleistäminen vaatii tarkkaa punnitsemista. (Hirsijärvi & Hurme 2010, 12.) Lisäksi on huomioitava millä perusteella tiedonantajat valitaan, miten

heihin otetaan yhteyttä, montako henkilöä tutkimuksessa on ja pidettävä huoli siitä, että haastateltavan henkilöllisyys ei paljastu. On osattava arvioida, että tutkimuksesta tulee eettisesti korkeatasoinen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140–141.) Nämä seikat olemme tuoneet esiin kohdassa haastattelumuodot.

Koska opinnäytetyömme aihe löytyi työorganisaatiostamme, haastateltavia oli helppo lähestyä. Emme kuitenkaan olleet liian syvällä itse tutkimusongelmassa, joten pystyimme tarkastelemaan asiaa ulkopuolisin silmin, puolueettomasti. Objektiivisuus tulee myös siitä, että emme tee itse työssämme seuraamusselvityksiä. Teimme ensimmäistä tämänlaatuista tutkimustyötä. Opinnäytetyöntekijöinä olemme pääasiallisin laadun kriteeri ja meillä on etuna se, että meitä on kaksi, jolloin näkökulma ei ole yksipuolinen ja pystymme täydentämään toisiamme.

8 TUTKIMUSTULOKSET JA POHDINTA

8.1 Lakiuudistuksen päätavoitteiden toteutuneisuus

Yksi lain päätavoitteista on nopeuttaa nuorisosprosessia. Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyä koskeva kokeilu toteutettiin vuosina 2000–2001. Tämän tutkimuksen tulokset olivat lupaavia, ne antoivat viitteitä mahdollisuudesta nopeuttaa prosessin etenemistä viranomaisportaissa. Tulosten mukaan monia asioita oli korjattavissa työrutiineja järkiperaistämällä. Tekemistämme haastatteluista ei käynyt suoraan ilmi, missä määrin nopeutumista on tapahtunut, koska haastatelluilla Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehillä ei ollut aivan selvää kuvaa aikaisemmasta tilanteesta, johon asiaa olisi voinut verrata. Osa haastateltavista koki asioiden etenemisen nopeutuneen. Alueen edustajat toivat esille, kuinka heillä oli lain voimaantulon ensimmäisinä kuukausina seuraamusselvityspyyntöjen runsaan määrän takia vaikeuksia pysyä aikataulussa annettujen määräaikojen puitteissa. Silloin prosessi ei edennyt lain edellyttämällä tavalla. Tilannetta ratkottiin muun muassa ottamalla yhteyttä syyttäjävirastoon ja pyytämällä lisäaikaa seuraamusselvityksen laatimiselle. Alueen haastateltavat kertoivat, kuinka heidän pyyntöihinsä suhtauduttiin pääosin ymmärryksellä ja halukkuudella yhteistyöhön. Etelä-Suomen alueen haastattelusta tuli esille, kuinka tässä kohtaa jouduttiin miettimään lain rikkomisen seuraamuksia.

Haastatteluhetkellä joulukuussa 2011 työtilanne oli jonkin verran tasaantunut ja seuraamusselvityksen laatimiselle asetetussa 30 päivän määräajassa pysyttiin paremmin. Edelleen on mahdollista saada tarpeen vaatiessa lisää aikaa seuraamusselvityksen laatimiselle. Rikosseuraamuslaitos on määräyksessään 13/004/2011 ohjeistanut, että pyynnöt on priorisoitava niin, että selvitykset kyetään laatimaan 30 päivän kuluessa. Alueiden haastateltavat kertoivat, että prosessi toisaalta eteni välillä liiankin nopeasti tai ainakin väärässä järjestyksessä. Jokaisella alueella oli törmätty tilanteeseen, missä Rikosseuraamuslaitoksen kutsuessa nuorta haastatteluun, esitutkinta oli vielä kesken. Tilanne on ongelmallinen, koska nuori saattaa saada tiedon rikosepäilystä Rikosseuraamuslaitoksen haastattelukutsun kautta, vaikka rikosepäily pitäisi tulla esitutkintaviranomaiselta.

Poliisi ja nuori -luvussa viittasimme, kuinka eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen kannanoton (1636/4/92) mukaan syyllisyys rikokseen on selvitettävä asianmukaisella tavalla ennen lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Voidaan olettaa, että seuraamusselvityksen laatimisen suhteen on sama tilanne. Selvityksen laatiminen ennen rikoksen selvittämistä saattaa haitata esitutkintaa sekä aiheuttaa nuorelle ongelmia. Varsinkin pienillä poliisilaitoksilla on vaikeuksia selviytyä heille asetuista määräajoista ja se heijastuu prosessiin. Vakavammalla rikosnimikkeellä olevien juttujen esitutkinta saattaa kestää pidempään. Länsi-Suomen alueen haastateltavat olivat kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka juttujen käsittelypäivät tuomioistuimissa voivat mennä ajallisesti pitkälle. Alle 18-vuotiaiden kohdalla juttujen käsittelyjen pitäisi tapahtua ROL 5:13.2 §:n nojalla 30 päivän kuluessa rikosasian vireilletulosta. Muiden tahojen kii-rehtiminen nuoren asiaprosessissa on turhaa, jos asiat pysähtyvät johonkin prosessivaiheeseen.

8.1.1 Ohjeistus eri toimijoille

Haastatteluissa tuli esille, kuinka lain täytäntöönpanon toteuttamisvaihetta edeltävä opastus- ja suunnitteluvaihe jäi paikoin riittämättömäksi. Esimerkkinä tästä mainittiin yhteistyö sosiaalitoimen kanssa. Laki edellyttää kiinteää yhteistyötä Rikosseuraamuslaitoksen ja sosiaalitoimen kanssa, mutta mitä se merkitsi käytännössä, oli alussa epäselvää. Tilannetta haittasi se, että sosiaalitoimen edustajat olivat paikoin

tietämättömiä muutoksista. Eräs haastateltava totesi, että asiassa olisi tarvittu sosiaali- ja terveysministeriönkin puolelta ennakkotiedotusta. Tai jos ennakkotiedotusta oli ollut, se ei ollut riittävää. Seuraamusselvityksiä tekeviltä kysyttiin ohjeita myös syyttäjänviraston ja poliisilaitoksen taholta. Hämmennystä aiheutti se, kenelle oikeastaan kuului uuden työn organisointi ja vastuutettiin lausuntotyöntekijät tekemään alussa itse kehitystyö ja miettimään ohjeita yhteistyökumppaneille.

Keskushallinto antoi hyviäkin ohjeita ja ohjeistukset olivat haastateltavien tiedossa. Tiedon hankkiminen kuitenkin koettiin jonkin verran hankalaksi, koska keskushallinnon suunnalta tuntui puuttuvan lain voimaantulon alussa selkeä koordinaattori, joka olisi koonnut asiat ja jakanut tietoa kaikille alueille. Tässä opinnäytetyössä ei ole haastateltu muita tahoja, kuten esimerkiksi keskushallintoa, mutta tiedämme keskushallinnossa olevan lausuntotyöhön liittyviä vastuuhenkilöitä. Ilmeisesti tiedonkulku ei ole ollut niin tehokasta, kuin se olisi voinut olla tai jaettavaa tietoa ei ole ollut ennen käytännön kokemuksia.

Aikaisemmat tutkimukset -luvussa mainittu Noponen (2002) on omassa sosiaaliviranomaisia ja henkilötutkintaa koskevassa tutkimuksessaan myös havainnut, kuinka sisäiset rakenteet, työn organisointitavat ja toimiva viranomaistyö vaikuttavat työntekijän mahdollisuuteen käyttää omia mahdollisuuksiaan. Samalla se heijastuu työntekijän kykyyn toimia ja soveltaa tietoaan. Uuden aloittaminen on aina haastavaa ja toimivat käytännöt muodostuvat yleensä vasta kokemuksen ja ajan kuluessa, mutta kuten Lain elinkaari -luvussa todettiin, suunnittelulla, ennakoinnilla ja mahdollisilla tukitoimilla varmistetaan säädöksen mahdollisimman hyvä voimaansaattaminen. Tukitoimilla tarkoitetaan esimerkiksi riittävää koulutusta. Se, kuinka suuri osa koulutuksesta tulee olla alueen sisäistä tai keskushallinnon järjestämää, jäi haastattelujen perusteella epäselväksi. Koulutuksesta on oma lukunsa jäljempänä.

8.1.2 Kannanotto seuraamukseen

Lain yhtenä tavoitteena on rikosoikeudellisen seuraamusvalinnan arvioinnin avulla edistää nuoren sosiaalista selviytymistä. Lähtökohtana Rikosseuraamuslaitoksen arvioinnissa tulee olla syyttäjän vaatimus seuraamuksesta. Haastateltavien mukaan ar-

viointi ei ole toteutunut käytännössä odotetulla tavalla. Seuraamukseen ei ole otettu säännönmukaisesti kantaa. Etelä- ja Länsi-Suomen alueiden haastateltavat olivat samaa mieltä siitä, että rangaistusjärjestelmän tuntemiseen pohjautuva kannanotto ei ole mahdollinen heidän koulutuksellaan, vaan seuraamuksen määrittelyminen kuuluu lähinnä oikeustieteellisen koulutuksen saaneille. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastateltavatkin olivat sitä mieltä, että koulutusta asiasta pitäisi olla enemmän. Hallituksen esityksessä (229/2009 vp, 22) mainittavaa mahdollisuutta ottaa kantaa sakkorangaistuksen riittävyyteen, oli käytetty jonkin verran alueilla. Itä- ja Pohjois-Suomen haastateltavat kertoivat hyvänä esimerkkinä tapauksista, joissa he olivat ehdottaneet nuoren henkilökohtaisten suunnitelmien vuoksi sakkorangaistusta riittäväksi rangaistukseksi. He kokivat jälkeenpäin, että heidän selvityksellään on todella saattanut olla vaikutusta tuomioon ja nuoren mahdollisuuteen toteuttaa suunnitelmiaan tulevaisuudessa.

Lain valmisteluvaiheessa nuorisotoimikunnalle annetuissa lausunnoissa Vantaan käräjäoikeus piti tarpeettomana, että jokin muu taho kuin tuomioistuin ottaisi kantaa seuraamukseen. Haastatelluilta saadun tiedon mukaan joiltakin syyttäjiltä oli tullut viestiä, että Rikosseuraamuslaitokselta ei oikeastaan edellytetä kannanottoa seuraamukseen. Haastateltavat totesivat, että ehdollisen vankeusrangaistuksen valvontaan oli helpompi ottaa kantaa kuin rikosoikeudelliseen seuraamukseen. Rikosseuraamuslaitos pystyy keräämään tietoa nuoren tilanteesta, mutta kuinka paljon tällä tiedolla on sitten seuraamuksen määräämisen kannalta merkitystä, oli jäänyt haastateltavien mielestä osittain epäselväksi. Pohdimme, olisiko kannanotto kuitenkin tarpeellista niissä tapauksissa, joissa Rikosseuraamuslaitos näkee nuoren elämässä tuettavia kiinnekohtia. Syyttäjät eivät näitä kiinnekohtia enää tavoita omassa työssään.

8.1.3 Lain vaikutukset nuorisorangaistuksen käyttöön

Nuorisorangaistuksen käyttö on ollut hyvistä lähtökohdista huolimatta vähäistä. Lailla nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä katsottiin luotavan paremmat mahdollisuudet nuorisorangaistuksen käytön lisäämiselle. Etelä-Suomen alueen haastateltavien mukaan nuorisorangaistuksen käyttö tuntui vuoden 2011 alkukuukausina lisääntyvän mutta myöhemmin tilanne oli tasoittunut. Länsi-Suomen alueella haasta-

teltavat vastasivat, että käyttö ei ollut lisääntynyt ja se koettiin toisaalta positiiviseksi asiaksi. Nuorisorangaistusta seuraamuksena pidettiin hyvänä vaihtoehtona, mutta siihen liittyvä työtaakka koettiin suurena. Tämän hetken tilanteeseen ei haluta lisää paineita. Tähän vaikutti myös muihin yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvä työtilanne ja -määrä. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haasteltava kertoi nuorisorangaistukseen liittyviä toimeenpanosuunnitelmapyyntöjä tulleen enemmän alkuvuodesta. Haastatteluista kävi ilmi, että jos nuori on soveltuva nuorisorangaistukseen, asian tutkiminen ja rangaistuksen esittäminen on kuitenkin haastateltavien mielestä aikaisempaa helpompaa. Ennen lakiuudistusta nuorisorangaistukseen mahdollisesti soveltuvat nuoret ”menivät jotenkin ohii”. Alueilla todettiin, että nuorisorangaistukseen soveltuvasta nuoresta voidaan tarvittaessa soittaa syyttäjälle ja keskustella asiasta tarkemmin. Mielestämme näiden tietojen perusteella nuorisorangaistuksen voisi saada parempaan hyötykäyttöön järjeistämällä resurssien käyttöä.

8.1.4 Seuraamusselvityksen ja henkilötutkinnan eroja

Etelä-Suomen alueen haastateltavat kertoivat, kuinka ennen uutta lakia henkilötutkinnan tekemiseen oli varattu enemmän aikaa kuin tällä hetkellä on mahdollista varata. Nyt nuoren tapaaminen rajoittuu yhteen kertaan. Nuoren kohtaaminen saattaa jäädä kiireisemmäksi ja hätäisemmäksi. Toisaalta Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen haasteltavat totesivat, että nyt tulee enemmän paneuduttua asiaan, selvitysten teko on parempaa ja täsmällisempää. Heidän mielestään seuraamusselvitystä voidaan pitää tältä osin onnistuneempana työvälineenä kuin henkilötutkintaa.

Tänä päivänä suuri painoarvo on sosiaalitoimen antamilla tiedoilla. Ennen henkilötutkinta saattoi perustua vain nuoren omaan kertomukseen. Aikaisemmin henkilötutkinnat palautettiin tyhjinä, jos nuorelta ei saatu lausuntoa. Nyt selvitys voidaan tarvittaessa laatia sosiaalitoimesta saatujen tietojen pohjalta, ilman nuoren mielipidettä. Tämän tulee olla kuitenkin poikkeus. Hallituksen esityksessä (229/2009 vp, 24) on todettu, että kuuleminen voidaan tehdä eri tavoilla ja aina ei tarvita henkilökohtaista tapaamista. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastateltava totesi, että nyt voi ”jotenkin rohkeammin kirjoittaa, ennen jotenkin suojeltiin asiakasta” ja teksti jäi ehkä pinnalli-

semmäksi. Samalla alueella todettiin myös, että nuoren yksilöllinen harkinta tulee täytettyä uuden lain avulla paremmin kuin henkilötutkinnan aikana.

Kaikilla alueilla oli samanlaiset kertomukset siitä, kuinka alku oli ollut kiireistä ja kaoottista. Kevät oli kulunut niin työntäyteisesti, ”ettei huomattu edes kun lehdet tulivat puihin”. Työssä oli paljon tuttuja elementtejä mutta uusi laki oli tuonut myös paljon uutta. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastateltavien mukaan saattoi todeta, että työhön oli tullut kuluneiden kuukausien jälkeen jonkinlainen rutiini. Laki oli tuonut positiivisena asiana Rikosseuraamuslaitokselle mahdollisuuden puuttua nuoren ongelmiin nopealla väliintulolla. Samalla hyvänä asiana nähtiin seikka, että poliisi, sosiaalitoimi, syyttäjä ja Rikosseuraamuslaitos olivat lähentyneet toisiaan enemmän kuin vanhan lain aikana. Yhteistyön kehittämiseksi on kuitenkin vielä tilaa.

Vaikka uusi laki toi paljon ”hämminkiä”, uuden asian tulo teki työstä mielenkiintoisen. Uudelta työltä kuitenkin edellytetään toimivaa sisäänajoa. Länsi-Suomen alueen haastateltavat kuvailivat tilannetta toteamalla, että laki saatettiin hieman ”torsona” voimaan. Alueilla oli myös huomattu, kuinka syyttäjiltä voi tulla seuraamusselvityspyyntöjä rikoksista, joista oli selvästi tulossa sakkorangaistus ja näin ollen seuraamusselvitystä ei olisi tarpeen laatia. Seuraamusselvityksiä pyydetään ilmeisesti näissä tapauksissa varmuuden vuoksi.

8.2 Nuorten asioiden hoitamiseen liittyvät haasteet

Haastattelussa saatujen tietojen perusteella voidaan todeta, että nuorten asioiden hoitaminen on hieman hajanaista. Nuorelle lähetetään yleensä yksi kirjallinen kutsu haastatteluun, alaikäisille saatetaan lähettää kaksi kutsua. Etelä-Suomen alueen haastateltavat toivat esille, ettei nuorta yritetä tavoitella enää puhelimella, jos nuori ei saavu varatulle ajalle. Haastattelut selvitystä varten suoritetaan kaikilla alueilla pääosin kasvotusten. Puhelinhaastattelua käytetään tilanteessa, jossa nuori ei pääse paikalle tai on esimerkiksi suorittamassa asevelvollisuuttaan. Länsi-Suomen alueella haastatteluja sovitaan vaihtoehtoisesti nuoren kotikaupungin sosiaalityöntekijän tai ulosottoviraston tiloihin, jonne nuorella on helpompi saapua. Kokemusten mukaan joskus on helpompi mennä paikan päälle itse, kuin yrittää järjestää nuoren tuloa sel-

vityksen tekijän luo. Pohdimme, ovatko nämä tavoitettamattomissa olevat nuoret juuri niitä, joihin tulisi käyttää enemmän aikaa ja jotka ovat jo syrjäytyneitä yhteiskunnallisista toimista.

Rikosseuraamusalueet ovat laajoja, joten selvitysten tekeminen on keskitetty eri tavalla eri alueilla ja haastatteluissa heitettiin ilmaan pohdinta, onko järkevää laittaa nuorta matkustamaan sadan kilometrin päähän vieraaseen paikkaan, kun asiantuntemus tästä nuoresta on omassa kunnassa. Nuoret saapuvat kuitenkin haastattelupaikalle sängen hyvin. Erityisesti kutsua noudattavat alle 18-vuotiaat nuoret. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastateltavat toivat esille, kuinka tässä kohtaa laki on onnistunut. Ennen henkilötutkinta saatettiin tehdä vasta vuoden päästä rikoksen tekohetkestä, nyt asiaan tartutaan heti, jolloin asia on nuoren muistissa. Tämä voi helpottaa hakkuutta saapua haastatteluun. Tässä kohtaa lain tavoite välittömään puuttumiseen toteutuu.

Eri alueilla oli hieman erilaisia näkemyksiä siitä, kuinka hyvin kyseessä olevalla lailla pystytään vaikuttamaan ja antamaan tukea nuoren yksilölliseen tilanteeseen. Etelä-Suomen alueella haastateltavilla oli epäilevin tuntuma. Siellä katsottiin, että jos asiaa ajatellaan vaakakuppina, toiset asiat olivat lisääntyneet ja toiset vähentyneet, jolloin tilanne oli pysynyt ehkä samana edeltävään tilanteeseen verrattuna. Tilanteen epäiltiin myös heikentyneen. Länsi-Suomen alueella haastateltavat muistuttivat, että alaikäisistä ei ole aikaisempaa kokemusta, mutta koska nyt ollaan enemmän tekemisissä sosiaalitoimen kanssa, vaikutusmahdollisuudet ovat olemassa. Itä- ja Pohjois-Suomen haastateltavat olivat samoilla linjoilla Länsi-Suomen alueen haastateltavien kanssa, eli he korostivat, kuinka sosiaalitoimen mukanaolo mahdollistaa harkitsemaan yhdessä tukitoimia ja lastensuojelullisia toimenpiteitä. Kokonaistilanteen kannalta mietityt toimet eivät kuitenkaan aina toteudu odotetulla tavalla, esimerkiksi jos nuorelle on määrätty ehdolliseen vankeusrangaistukseen liittyvä valvonta, saattaa myöhemmin täytäntöönpaneva yhdyskuntaseuraamustoimisto päättää, ettei valvontaa tarvita.

Lailla pyritään lisäämään nuorten mahdollisuutta päästä kontrollin ja tukien piiriin. Länsi-Suomen ja Itä- ja Pohjois-Suomen alueen vastauksissa annettiin kiitosta poliisille ja poliisilaitoksen sosiaalityöntekijöille, jotka voivat jo prosessin alkuvaiheessa

ohjata nuoren päihdehuoltoon tai vaikka sovitteluun. Selvityksen teossa mukana olevan kunnan sosiaalityöntekijän katsottiin parhaiten tietävän ja tuntevan palvelujärjestelmän. Etelä-Suomen alueella haastateltavat kertoivat, että nuoren tapaamistilanteessa ohjeistusta ja opastusta annetaan, mutta varsinaista palveluun ohjausta ei välttämättä tapahdu. Länsi-Suomen alueen haastateltavilla oli kokemusta kiireellisestä sijoituksesta nuoren tapaamisen yhteydessä. He katsoivat, että nuori on ”hedelmällistä maaperää” tapaamistilanteessa ja alttiimpi silloin tarttumaan tukitoimiin. Nuori saattaa myöhemmin ”sulkea kanavansa”, joten hetki pitää käyttää hyväksi.

Itä- ja Pohjois-Suomen alueella haastateltavat muistuttivat kuinka asiakassuhde nuoreen ei ole pitkäikäinen, joten Rikosseuraamuslaitoksella ei ole tarkkaa tietoa tai kontrollia, tarttuuko nuori tarjottuihin palveluihin ja tukitoimiin. Aikaisemmat tutkimukset -luvussa mainittu Marjut Hanhela (2006) oli tutkimuksessaan nuorista rikoksentekijöistä ja viranomaiskäytännöistä todennut, että poliisille jää epäselväksi, miten nuori selviytyy, kun poliisin yhteys nuoreen katkeaa. Rikosseuraamuslaitoksella on sama tilanne. Nuoren selviytyminen jää epäselväksi, ellei nuori tule uudelleen laitoksen asiakkaaksi esimerkiksi rangaistuksen täytäntöönpanon yhteydessä. Rikosseuraamuslaitoksen tilaisuus auttaa ja tukea nuorta on lyhyen kohtaamisen varassa mutta seuraamusselvityksessä annetuilla tiedoilla pyritään vaikuttamaan nuoren tilanteeseen kauaskantoisesti.

8.2.1 Alaikäisten kanssa työskentely

Alaikäisten kohdalla selvityksen tekemisellä on erityinen painonsa ja kaikki alueet pitivät alaikäisten kanssa toimimista haasteellisena. Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen haastateltavat toivat esille, kuinka perhesuhteiden havainnointi vaati opettelua. Samoin on mietittävä, kuinka nuoren oman äänen saa kuuluviin, kun vanhemmat ovat haastattelutilanteessa paikalla. Pohjois-Suomen alueen edustajat korostivat, kuinka alle 18-vuotias on lapsi ja lapsen kehitystä ja kasvua on erityisesti suojeltava. Työntekijällä tulee olla tietoa psyyken kehityksestä. Pohjois-Suomen alueella oli aktiivisesti hankittu sisäistä koulutusta näistä asioista. Luentoja oli ollut esimerkiksi nuorten kuulemisesta ja lastensuojelusta.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnosta on tullut määräys, että alaikäisiin pitää erityisesti panostaa. Tätä ohjetta eri alueilla onkin noudatettu. Mutta kuten Länsi-Suomen alueen haastateltavat toivat esille, sen seurauksena vanhemmat, ikäryhmään 18–20-vuotiaat kuuluvat jäävät vähemmälle huomiolle. Asia huolestutti haastateltavia. Vanhemmassa ikäryhmässä on myös merkittävää avun tarvetta. Toisen ryhmän asettaminen ensisijaiseksi kohteeksi ei saa heikentää toiseen ryhmään kuuluvien asemaa. Pidemmällä aikavälillä epätasainen painotus saattaa kostautua. Eräs haastateltava totesi, että vaikka kentältä on kuulunut jonkin verran puhetta, että alaikäisten selvitykset olisi pitänyt jättää sosiaalitoimelle, hän on asiasta eri mieltä. Jos olisi mahdollista varata enemmän aikaa verkostotapaamiselle, missä olisi Rikosseuraamuslaitoksen ja sosiaalitoimen edustaja, tukihenkilöitä, vanhemmat tai huoltajat ja nuori mukana, olisi tilanne hänestä hyvä asioiden käsittelylle. Verkostopalavereiden tärkeys korostui jokaisella alueella ja se onkin asia, mihin tulisi panostaa. Lain tavoitteisiin kuuluu viranomaisyhteistyön vahvistaminen ja parantaminen nuoren eduksi.

Kaikilla alueilla nähtiin erittäin positiivisena asiana vanhempien ja huoltajien hyvä kiinnostus tulla mukaan alle 18-vuotiaiden haastatteluihin. Pohjois-Suomessa alueen haastateltavat olivat havainneet, että sijoitettujen lasten vanhemmat tulivat huonoiten tapaamisiin. Huoltajilla nähtiin olevan arvokas, tukeva rooli asian käsittelemisen kannalta. Haastattelussa kävi ilmi, kuinka Rikosseuraamuslaitoksen roolia nuoren asioiden selvittelyssä pidettiin tärkeänä, varsinaisena interventiona, väliintulona herkässä tilanteessa. Haastateltavilla oli tuntemus, kuinka isossa osassa haastatteluista pystyttiin ”otollisen maaperän” vuoksi vaikuttamaan nuoreen. Haastateltavat totesivat siitä olevan hyötyä, että keskusteluun kutsuvana viranomaisena on Rikosseuraamuslaitos eikä sosiaalitoimi. Rikosseuraamuslaitos mielletään vahvemaksi väliintulijaksi kuin sosiaalilaitos, jossa perhe on saattanut asioida muiden asioiden takia ja johon on jo syntynyt erilainen, mahdollisesti negatiivinen suhde. Haastateltavien näkemyksenä oli, että Rikosseuraamuslaitos edustaa jotakin uutta ja mahdollisesti viestittää yhteydenotollaan, että nyt on niin sanotusti tosi kyseessä. Kuten mainitsemastamme imago tutkimuksesta kävi ilmi, Rikosseuraamuslaitoksella on ollut hyvä maine, ja se on saattanut heijastua näihinkin tapaamisiin.

8.2.2 Vaikutukset nuoren syrjäytymisen ehkäisyyn

Eri rikosseuraamusalueilla haastateltavat uskoivat, että lailla nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä pystytään ehkäisemään nuoren syrjäytymistä. Jos vuorovaikutus nuoren kanssa on motivoivaa, rakentavaa ja voimaannuttavaa, voi yhdelläkin kohtaamisella olla jokin merkitys nuoren elämässä. Selvityksen laatijan tulee olla rehellinen, suora, napakka, tiukka mutta samalla empaattinen. Tarkoituksena on antaa nuorelle myös informaatiota. Kohtaamisissa oli käynyt ilmi, että nuorilla ja heidän perheillään saattaa olla vääriä tietoja asioista. Haastattelun aikana voidaan jakaa tietoa esimerkiksi rikosrekisterimerkintöjen vaikutuksesta armeijaan tai työelämään ja rikosrekisteritietojen vanhenemisesta. Haastattelutilanteista saattaa olla henkistä apua sekä nuorelle että hänen vanhemmilleen tai huoltajilleen, kun ”vyyhtiä aletaan vihdoinkin purkaa”. Tämä edellyttää kuitenkin riittävää aikaa tapaamisille.

Mielestämme nuorten parissa työskentelevillä tulee olla myös selkeys niistä seikoista, jotka saattavat edesauttaa nuoren rikollista käyttäytymistä. Kuten teoriaosassa on todettu, parhaimmat vaikuttamismahdollisuudet ihmiseen ovat lapsuudessa ja nuoruudessa. Esimerkiksi ryhmällä, jonka vaikutuspiirissä lapsi tai nuori liikkuu, voi olla suuri vaikutus nuoren elämänsä kulkuihin. Näin ollen virkamiesten tulee nähdä myös lapsen ja nuoren ympärillä olevien tahojen vaikutus hänen elämäänsä ja käytökseen.

Ajanpuute on iso haaste, jolla on merkitystä työn tuloksellisuuteen. Kaikkien alueiden haastatteluista kävi ilmi, kuinka lain voimaantulon alussa resurssien vähyys ja kiire olivat haitanneet merkittävästi työntekoa. Hallituksen esityksessä (299/2009 vp) mainitaan, että uudistus ei ainakaan merkittävästi lisää Rikosseuraamuslaitoksen työtä, koska sillä pääosin vain selkiinnyttäisiin viranomaisten toimintavelvoitteita. Seuraamusselvitysten määrä kuitenkin tuli yllätyksenä ja uusien käytäntöjen löytäminen vie aikaa. Toisaalta se ei poista sitä seikkaa, että johdon tulisi vastata strategioiden laadinnasta työmäärän hallitsemiseksi sekä siitä, että työmäärät tulevat jaetuksi tasapuolisesti henkilöstölle. Mikäli tämä ei onnistu, tulee johdon yhdessä henkilökunnan kanssa päättää työtehtävien priorisoinnista. (Ministerikomitean suositus 2010, 24.)

8.2.3 Seuraamusselvityksen laatu

Seuraamusselvityksen laatu on erittäin tärkeä asia. Kaikkien alueiden haastatteluista kävi ilmi, kuinka ennen lain voimaantuloa olisi kaivattu selkeitä ohjeita ja opastusta siitä, mitä selvitykseltä vaaditaan. Laatukoulutusta haluttiin edelleen. Osalla haastatteluista virkamiehistä on kokemusta lausuntotyöstä ja heillä on muistissa vanhoja ohjeita, mutta kun kysymyksessä on uusi kohderyhmä, alle 18-vuotiaat nuoret, tarvitaan asiaan perinpohjaisempaa ohjausta. Yhdeksi ratkaisuksi esitettiin kerran vuodessa pidettävää arviointipäivää. Koulutuspäivänä arvioitaisiin seuraamusselvityksiä ja käytäisiin yhdessä läpi, mitä selvityksiin on tarkoituksenmukaista kirjoittaa. Kaivatuna apuna olisivat myös selkeät esimerkit ja mallit seuraamusselvityksestä. Haastateltavilla on tarvetta saada keskushallintoyksiköstä kriteerit laadukkaan työn varmistamiseksi. Oman käsityksemme mukaan Rikosseuraamuslaitoksen kehitys- ja laatu-yksikössä tarkkaillaan jollakin tasolla lausuntotyön laatua ja asiaa on käsitelty esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen johtoryhmässä.

Käsitellystä aineistosta kävi ilmi, että haastateltavien mielestä alueilla vallitsee yhtenäisyyden puute lakiin liittyvissä käytännöissä. Rikosseuraamusalueet ovat luoneet omia käytäntöjään, joita on paranneltu tai muuteltu ajan kuluessa. Keskushallinnosta on saatu ohjeistuksia, mutta käytännön työhön niistä ei ole koettu välttämättä saata- van apua. Alueen haastateltavat kaipasivat konkreettista opastusta seuraamusselvitysten laatimiseen. Yhteisen mallin toivottiin yhtenäistävän koko alueen toimintamalleja. Lausuntatyöstä on ohjeita ja yhdyskuntaseuraamustoimiston puolella on kokemusta yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksestä sekä nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmasta, mutta seuraamusselvitys on vielä omanlaisensa asiantuntija-lausunto. Haastateltavien mukaan siihen tarvitaan lisäopastusta.

8.3 Lakiuudistuksen haasteet henkilökunnalle

Lakiuudistus on tuonut mukanaan myös rakenteellisia muutoksia. Virkamiesten työpisteet ja -tilat ovat saattaneet muuttua, tietyt tietojärjestelmät ovat voineet tulla uusina ja työtehtävät ovat saattaneet vaihtua. Kartoitimme haastattelussa näiden asioiden ympäriltä yleistä työhyvinvointia. Työhyvinvointi on asia, joka vaatii jatkuvia

toimenpiteitä. Haastateltavat kokivat työn kyllä mielenkiintoiseksi, mutta haasteita loivat muun muassa työn muuttuminen liukuhihnamaiseksi ja oman ammattitaidon näkymisen puuttuminen seuraamusselvityksissä. Nopean prosessin vuoksi työ saattoi jäädä pinnalliseksi. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastateltavat totesivat, että työtehtävät sinällään ovat mielekkäitä ja mielenkiintoisia sekä työilmapiiri on hyvä, mutta työskentelyolosuhteisiin pitäisi kiinnittää enemmän huomiota. Työskentelytilat eivät kaikilta osin vastanneet työn vaatimuksia. Työmäärällä on puolestaan kiistatta vaikutusta virkamiesten hyvinvointiin.

8.3.1 Henkilökunnan koulutus

Jotta mikä tahansa uusi asia toimisi, tarvitaan asiaan liittyvää koulutusta ja opastusta. Haastatteluiden perusteella on arvioitavissa, että henkilökunnalle tarjottu koulutus oli ollut teoreettista ja lakiuudistuksen alussa saatu koulutus oli ollut kolmen päivän mittainen lainsisältöä käsittelevä koulutus. Haastateltavat kokivat koulutusta olleen liian vähän tai sen koettiin olevan jälkipainotteista. Toivottavaa olisi, että henkilökunta koulutettaisiin uusiin asioihin hyvissä ajoin ennen näiden käytäntöön tuloa. Länsi-Suomen rikosseuraamusalueelta haastateltavat totesivat, että nimenomaan seuraamusselvitykseen liittyvässä koulutuksessa oli seuraamusselvityksen osuus jäänyt puutteelliseksi ja siihen oli luvattu palata myöhemmin. Näin ei ole kuitenkaan tapahtunut. Samalla he totesivat, että seuraamusselvitykseen ja lakimuutokseen liittyvät yhteistyötahojen kysymykset tulevat arviointikeskukseen. Tämä on erityisesti lakiuudistuksen alussa koettu hankalaksi tilanteeksi.

Hallituksen esityksessä ja laissa on otettu kantaa vain siihen asiaan, että mahdollisesti virkamiehen apuna toimivan henkilön koulutuksen tulisi olla sillä tasolla, että hän suoriutuu tehtävästään. Varsinaisten virkamiesten koulutuksen oletetaan olevan tilanteen tasalla. Hallituksen esityksessä (229/2009 vp, 40) viitataan kuitenkin siihen, että lain voimaantulossa otetaan huomioon myös henkilöstön koulutukseen vaadittava aika. Haastattelussa saatujen tietojen mukaan koulutus oli annettu samoihin aikoihin, kun laki on tullut voimaan. Lisäksi koulutus ei ole ollut käytäntöpainotteista vaan pääsääntöisesti lain esiintuomista. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus on nuorisorikostyöryhmän lausunnoissa todennut, että uudistusten tueksi tar-

vitaan henkilökunnan koulutusta sekä lisäresursseja. Mielestämme henkilöstö on se resurssi, joka on keskeisessä roolissa lausuntoja tehtäessä. Osaava, riittävä ja motivoitunut henkilökunta on kaiken perusta sosiaalipainotteisessa työssä. Mitkä ovat mahdollisuudet vaikuttaa nuorten ja lasten asioihin sellaisella työllä, johon ei ole saanut tarvittavia työvälineitä? Lindberg (2010) on tutkimuksessaan haastatellut kärjätuomareita, jotka ovat kyseenalaistaneet, riittääkö rikosseuraamuslaitoksella ammattitaito huomioimaan alaikäisten tarpeet. Tähänkin voitaisiin koulutuksella vaikuttaa.

Toisaalta näemme, että esimerkiksi arviointikeskuksen henkilökunnalla voi olla oletettua paremmat mahdollisuudet nähdä nuorissa sellaisia seikkoja, jotka ennustavat uusintarikollisuutta. Vangeille tehtävissä riski- ja tarvearvioissa kiinnitetään tiettyihin uusintarikollisuutta ennustettaviin seikkoihin huomiota. Kuten aikaisemmin on todettu, nuorilla voi olla hyvin paljon erilaisia ongelmia. Osa ongelmista on mielenterveydellisiä. Arviointikeskuksen virkamiehillä, jotka toimivat myös vankien kanssa, on edellytyksiä arvioida tällaisia seikkoja.

8.3.2 Rikosseuraamuslaitoksen edustus tuomioistuimessa

Laissa on annettu mahdollisuus selvityksen laatijalle tulla kuulluksi oikeudenistunnossa, mutta tämä on haastateltavien mukaan ilmeisen tarpeetonta. Eri alueilla vallitsi yksimielisyys sen suhteen, ettei selvityksen tekijöillä ole tarvetta mennä tuomioistuinkäsittelyihin antamaan lisälausuntoja. Lausunnot annetaan kirjallisesti eikä asiaan olen sen jälkeen enää lisättävää. Aikataulut eivät myöskään suo tähän mahdollisuutta. Tähän saattaa vaikuttaa myös se, että nuoren kohtaamiset seuraamusselvitystä tehdessä ovat kertaluonteisia eikä selvityksen laatijalla ole tarvetta tai mahdollisuutta paneutua nuoren asiaan kuitenkaan syvällisemmin. Tilanne on aivan eri sosiaalitoimen puolelta, jossa puuttuminen nuoren asiaan ja asioiden käsitteleminen on usein pitkäaikaista.

Edustuksella on voinut olla enemmän merkitystä henkilötutkinnan aikana, jolloin henkilötutkintoja saattoi puuttua tuomareilta. Tällöin tuomari sai tiedot paikanpäällä. Nykyisin seuraamusselvitykset tulevat järjestelmällisemmin perille kärjätuomareihin,

joten edustukselle ei tältä osin ole tarvetta. Mikä on käräjäoikeuden tarve asian suhteen, ei selvinnyt tutkimuksestamme.

8.3.3 Virkamiehen apuna toimiva henkilö

Haastatteluissa ilmeni, että virkamiehen apuna hyödynnettävän henkilön käyttö on melkein kokonaan tuntematon käsite alueilla. Asiaa on saatettu pohtia lakiuudistuksen alussa, mutta myöhemmin asiaan ei ole palattu eivätkä haastateltavat ole kuulleet asiasta puhuttavan. Virkamiehen apuna toimivien henkilöiden käyttö nähtiin tervetulleena, mikäli se kyettäisiin toteuttamaan järkevästi, taloudellisesti ja siten, että siitä olisi enemmän etua kuin haittaa. Virkamiehen apuna toimivien henkilöiden käytön pohdinta ei ole ollut ilmeisestikään ensisijaista uudistusten alussa. Etelä-Suomen alueen haastateltavat kuitenkin totesivat, että eräällä heidän toimialueellaan sosiaalitoimi tapaa alaikäiset ja tekee alaikäisten selvitykset, kuten ovat tehneet ne ennen lakimuutosta, ja toimittavat näin saadut tiedot Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle. Virkamies laatii tietojen pohjalta seuraamusselvityksen. Tämän Etelä-Suomen alueen haastateltavat näkivät jonkinlaisena apulaadintana ja totesivat sen toimivan näin hyvin.

Virkamiehen apuna toimivan henkilön käyttö on näyttänyt jääneen kokonaan toisarvoiseksi seikaksi lakiuudistuksen toteuttamisessa käytännössä. Näemme kuitenkin, että virkamiehen apuna toimivan henkilön käyttöä voitaisiin selvittää ja nimenomaan siltä osin, voidaanko käyttöä hyödyntää muutenkin kuin vain haja-asutusalueella. Haastattelujen perusteella virkamiesten apuna toimivien henkilöiden käyttö nähtäisiin mahdollisena, mikäli se järjestettäisiin kaikkia hyödyntävästi. Voitaisiko tässä hyödyntää yhteistyötä sosiaalitoimen kanssa, kuten eräillä paikkakunnilla onkin järjestetty? Menisikö sosiaalitoimen tehtävät yhteistyön nimiin ilman, että täytyisi solmia sopimus tehtävän hoitamisesta? Olisi aiheellista selvittää, mikä on yhteistyötä ja mikä vaatii sopimuksen toimijoiden välillä. Jostain syystä Rikosseuraamuslaitoksen uusimmassa ohjeessa (13/004/2011) ei ole enää viittausta virkamiehen apuna toimivaan henkilöön. Edeltävässä ohjeessa tämä oli vielä mainittu. Ministerikomitean suosituksessa Euroopan neuvoston jäsenmaille puhutaan vapaaehtoisten käytöstä yhdys-

kuntaseuraamusviranomaisten apuna (Ministerikomitean suositus 2010, 25). Tämäkin mahdollisuus voitaisiin selvittää.

8.4 Yhteistyö ja tiedonkulku eri tahojen välillä

Sosiaalitoimen toiminta miellettiin haastattelujen perusteella hyvin vaihtelevaiseksi ja erilaiseksi eri kunnissa ja kaupungeissa. Haasteita olivat sosiaalitoimen työntekijöiden tavoittaminen ja yhteyshenkilöiden puute. Haastattelussa kävi myös ilmi, että alueet käyttivät jonkin verran erilaisia tietoja seuraamusselvitysten tekemisissä. Pääasiassa kirjalliset tiedot saadaan poliisi- ja sosiaaliviranomaisilta. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastateltavat kertoivat, että esimerkiksi terveydenhuollon tietoja ei tarvita seuraamusselvitysten tekemiseen. Etelä-Suomen alueen haastateltavat olivat sitä mieltä, että tiedot saadaan haastattelussa eikä salassa pidettävien tietojen saantiin ole tarvetta. Länsi-Suomen haastateltavien mukaan tietojen saanti terveydenhuoltoviranomaisilta ei ole ongelma. Tämä käsitys heille oli tullut lähinnä yhdyskuntapalveluksen soveltuvuus selvityksiä tehtäessä. Seuraamusselvityksiä tehtäessä näitä tietoja ei juurikaan pyydetä.

Henkilötutinnan aikana yksi käytetty ja kerättävä tieto koski terveydentilaa (HE 229/2009 vp, 8). Näin tulee olla myös seuraamusselvityksessä. Nyt jäi kuitenkin haastattelujen perusteella epäily, että kaikki tarpeellinen, terveydentilaa koskeva tieto ei tavoita seuraamusselvityksen tekijöitä. Kuulemispykälässä veloitetaan hankkimaan nämä tiedot, jos ne eivät ole muualta ilmenneet. Nuorisoriikostoimikunnan mietinnössä (2003:2 tiivistelmä annetuissa lausunnoista, 41) Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen toivomuksena oli, että lausuntoon käytettäisiin riittävästi terveydenhuollon asiantuntemusta. Laissa ei ole erikseen mainintaa Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuollon salaisten tietojen saamisoikeudesta, mutta tämäkin asia on työn alla. Tietoja voidaan kuitenkin saada tietoja koskevan henkilön suostumuksella.

8.4.1 Viranomaisten välinen yhteistyö

Yksilön kehitystä tukeva ja sosiaalinen rikoksen torjunta- luvussa mainittu Mahkonen (2010) peräänkuuluttaa viranomaisten yhteistyötä, jotta lapsen tai nuoren ympä-

rillä olevia ongelmien kombinaatiota tuettaisiin mahdollisimman hyvin. Mahkonen (2010) kirjoittaa putkimallista, joka pitäisi rikkoa. Näemme, että nyt kyseessä olevalla lailla on tähdätty tämän putkimallin rikkomiseen. Haastattelujen perusteella jonkin verran viranomaisten välistä yhdentymistä on tapahtunut, mutta vielä on paljon parantamisen varaa. Hallituksen esityksessä (229/2009 vp, 18) todetaan, että yksi lain tavoitteista on viranomaisyhteistyön järjestäminen vaikka viranomaisten yhteistyö on jo ennestään hyvää. Esimerkiksi viranomaiset voisivat tehdä entistä kiinteämpää yhteistyötä nuoren tapaamiseen ja kuulemiseen liittyvissä asioissa. Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että eri viranomaisilla on lähinnä yksi pääyhteistyötaho ja että monen viranomaisen toimiminen samalla tasolla yhdessä ei ole laaja-alaisesti käytössä. Esimerkiksi poliisin ja Rikosseuraamuslaitoksen yhteistyö on hyvinkin paikkakuntakohtaista ja pääsääntöisesti alueidensa itsensä järjestämää. Lausunnoissa nuorisorikostyöryhmän mietinnöstä (2006:19) poliisi on painottanut, että poliisin ja sosiaaliviranomaisen yhteistyön tulisi olla kiinteämpää ja että heidän tulisi luoda yhteisiä toimintamalleja. Mahdollisesti myös syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen yhteistyö voisi olla tiiviimpää.

Organisaatiolliset seikat ja muutokset, kuten aiemmin tässä työssä on todettu, tuovat jo sinällään haasteita saumattomaan yhteistoimintaan. Arviointikeskusten, yhdyskuntaseuraamustoimistojen ja vankiloiden tulee mielestämme tehostaa omaa yhteistyötä, jonka seurauksena myös tiedonkulku tulee parantumaan eri viranomaistahojen välillä. Tämä on ollut tavoitteena organisaatiouudistuksissakin. Kaikkien toimijoiden aikaisempaa osaamista tulisi hyödyntää niin hyvin kuin mahdollista. Uskomme, että nyt organisaatiomme sisälläkin eri toimijoilla on niin sanottua hiljaista tietoa, jo aikaisemmin hankittua, joka tulisi saada kaikkien käyttöön. Tässä on ensimmäinen haaste tehostettaessa viranomaisyhteistyötä. Samansuuntaisia ajatuksia on todettu myös Rikosseuraamusalan kehittämishankkeessa vuonna 2008 (Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen 2008, 54). Eräs hyvä esimerkki myös muunlaisesta viranomaisyhteistyöstä on aiemmin mainittu puolustusvoimien kanssa toteutettu kokeilu, jossa armeijaikäiset nuoret miehet saivat ohjausta eri tukitoimiin kutsunnoissa ja terveydenhuollon tarkastuksessa.

8.4.2 Verkosto ja viranomaispalaverit

Haastattelujen perusteella yhteistyötä eri rikosseuraamusalueiden välillä ei varsinaisesti ole. Haastateltavien kertomusten perusteella oli nähtävissä, että tällaisesta yhteistyöstä ei koettaisi olevan ainakaan haittaa. Tässä tilanteessa, kun käytäntöjen on todettu olevan paikoittain erilaisia, on myös yhteistyömahdollisuudet koettu pieniksi. Mielestämme juuri erilaisten toimintatapojen läpikäyminen yhdessä voisi edistää yhtenäisyyttä ja tuoda käytäntöön hyväksi havaittuja malleja. Myös viranomaispalaveriteita toivottiin saatavan lisää. Eri alueille oli käyty erinäisiä palavereja muun muassa syyttäjien ja poliisien kanssa, mutta nämä olivat olleet pääsääntöisesti erillisiä. Yhteistyö tuntuikin sujuvan parhaiten poliisiin ja syyttäjän suuntaan. Haastateltavien mukaan syyttäjiltä saadaan tarvittaessa lisää aikaa. Tärkeätä olisi saada eri tahojen edustajat saman pöydän ääreen. Näin sama tieto olisi mahdollista saada eri toimijoille ja heidän vietäväksi eteenpäin omille tahoilleen.

Verkostopalavereista voidaan puhua silloin, kun nuori on mukana ja palaverissa käsitellään hänen asiaansa. Usein näissä palavereissa on mukana nuoren ja Rikosseuraamuslaitoksen työntekijän lisäksi sosiaalitoimen edustaja. Eri kunnilla ja kaupungeilla on erilaisia toimintatapoja näissä palaverimuodoissa. Joillakin paikkakunnilla nuoren asioihin pystytään perehtymään laajalla kokoonpanolla, jossa on mukana joukko eri toimijoita. Tämä vaatii todellista yhteistyötä eri viranomaisten välillä ja kunnan tai kaupungin panostusta nuorisotyöhön ja nuorisorikostorjuntaan. Ministeriökomitean suosituksessa Euroopan neuvoston jäsenmaille todetaan myös miten yhdyskuntaseuraamusviranomaisten on tarpeen jakaa kokemuksensa ja tietämyksensä muiden organisaatioiden kanssa rikollisuuden vähentämiseksi. (Ministeriökomitean suositus 2010, 44).

Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastateltavat mainitsivat, että kontaktia sosiaaliviranomaisiin päin voitaisiin ylläpitää tai parantaa jo ennen lakiuudistusta olemassa olleilla yhteistyösuhteilla. Suhteita voidaan luoda muissakin tilanteissa kuin vain sen nimellisen asian kohdalla, johon tietoa tarvitaan. Kaikki tapaamiset ja keskusteluyhteydet kannattaa käyttää hyväkseen verkostojen luomiseen. Itä- ja Pohjois-Suomen alueen haastateltavat toivat esille tahoja, joihin heillä on yhteistyötä: työvoimatoimis-

tot, lastensuojelulaitokset, edunvalvojat, kuntoutuskeskukset, päihdehuoltolaitokset, ulkomaalaispoliisit ja romaniyhdyshenkilöt.

8.4.3 Viranomaisten ja muiden tahojen yhteistyö

Yhteistyön ei tarvitse aina olla viranomaisten välistä. Kuten henkilötutkinnan historiasta ilmenee, yhdistystoiminta on ollut keskeisessä asemassa nuorten parissa toimimisessa. Rikosseuraamuslaitos on todennut, että yhteistyötä voitaisiin harkita yhteiskunnan muidenkin toimijoiden kanssa (Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut 2011). Haastattelujen perusteella joitakin muitakin yhteistyötahoja on hyödynnetty, mutta ei mitenkään järjestelmällisesti. Ymmärrettävää on, että nyt on haluttu yksi vastuutaho lausuntojen tekemiselle, mutta se ei saa eikä voikaan sulkea pois sitä, että myös muilla kuin vain viranomaisilla on mahdollisuus osallistua nuorisorikollisuutta ehkäisevään työhön. Esimerkiksi yhdyskuntaseuraamustoimistossa voi olla arvokasta tietoa yhdistysten ja säätiöiden toiminnasta, joka on luotu jo julkisoikeudellisen Kriminaalihuoltoyhdistyksen ajoista lähtien.

Olemassa olevista hyvistä hankkeista ja yhteistyömuodoista tulisi ottaa mallia. Tällaisia ovat esimerkiksi Kotkan ja Helsingin nuorisoryhmä -mallit, Etsivä nuorisotyö, YRE-toiminta (yhteistyössä rikoksettomaan elämään) ja Punaisen Ristin tarjoamat mahdollisuudet. Puhutaan kolmannen sektorin toimijoista. Aiemmin olemme tuoneet esille, miten myös koulujen ja vapaa-ajan toimijoiden kanssa tulisi tehdä tiivistä yhteistyötä. Nuoren asioihin tulee puuttua jo ennen rikosprosessia. Kolmannen sektorin yhteistyötahoja voidaan käyttää niin sanotusti etu- tai jälkipainotteisesti, mutta toivottavasti ei kuitenkaan liian myöhään.

8.5 Lain tavoitteiden toteutuminen Böhretin ja Huggerin jäsentelyn mukaan

Lain laadinta ja lain vaikutusten tutkiminen -luvussa mainitut Böhret ja Hugger (1989) ovat määritelleet hyvän lain ensimmäiseksi kriteeriksi, että lain tarpeellisuus on kiistaton. Tämän opinnäytetyön aineiston valossa kaikki näyttivät olevan yhtä mieltä siitä, että henkilötutkinnan aikaiset säädökset olivat vanhentuneet ja lakiuudistukselle oli tarvetta. Tätä tukevat sekä teoria- että empiria-aineisto. Haastateltavat

ovat lähityön ammattilaisia ja he kaikki ovat aidosti kiinnostuneita asiakkaistaan ja heidän tarpeistaan. Nuorten tarvetta apuun ja tilanteen parantamiseen ei haastattelussa kiistetty. Tuloksista kävi ilmi, että haastateltavat Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät kokivat osittain pystyvänsä vaikuttamaan nuoren tilanteeseen ja syrjäytymiseen, ja näkivät omalla työllään olevan arvoa nuoren elämässä.

Tutkijoiden toinen kriteeri koski seikkaa, vastaavatko lain vaikutukset tavoitteita. Laki on antanut selkeät rajat ja tehtävät eri viranomaisille prosessissa. Haastattelutulosten mukaan laki on onnistunut lähentämään eri viranomaisia toisiinsa. Käytännössä viranomaisten yhteistyö ei kuitenkaan vielä toimi niin hyvin ja joustavasti, mitä laissa edellytetään. Lain ensimmäisenä voimassaolovuotena elettiin etsikkoaikaa, jolloin haettiin toimivia käytäntöjä. Positiivista on, että yritystä yhteistyön parantamiseksi on nähtävissä. Se, pystytäänkö lailla vaikuttamaan eri paikkakunnilla esiintyviin eroavaisuuksiin, on vaikeampaa. Käytännön kautta tulisi löytää ne toimivat tavat, jotka jo ovat käytössä joillakin paikkakunnilla sekä hyödyntää ja kehittää nämä keinot omiin lähtökohtiin sopiviksi. Resurssien vähyys vaikuttaa väistämättä yhteistyöhön, mutta se ei saa olla ylitsepääsemätön este paremman pohjan luomiselle. Tämä työ on vasta alkuvaiheessa.

Eri toimijoille on laissa määritelty tarkat aikarajat. Aikarajojen on tarkoitus nopeuttaa nuorisoprosessia. Nopeutuminen on toteutunut haastateltavien mielestä käytännössä epätasaisesti. Haastateltavat näkivät lausuntojen suuret määrät ongelmallisina, ne poikkesivat alkuperäisistä ennusteista. Työn odottamattoman kuormituksen todettiin aiheuttavan resurssien vajausta ja samalla heijastuvan annetuissa aikarajoissa pysymiseen. Siihen osaltaan vaikuttivat jonkin verran puutteellinen ohjeistus ja tuki. Aikataulussa pysyminen nähtiin myös ongelmallisena, jos se nopeuden tavoittelun vuoksi heikensi työn laatua tai tuki prosessin väärää etenemisjärjestystä. Mielestämme tässä on tulkittavissa ristiriita lain tavoitteissa: nopea prosessi sekä syventyminen ja vaikuttaminen nuoren sosiaaliseen tilanteeseen. Kaikkea ei voida saavuttaa kolmessakymmenessä päivässä.

Nuoria on onnistuttu ohjaamaan lain tavoitteiden mukaisesti tukipalveluihin. Nuoren ohjaaminen eri viranomaisten taholta oli paikkakuntakohtaista. Rikosseuraamuslaitoksen mahdollisuus auttaa nuorta avun piiriin on kuitenkin hyvin tiedostettu ja sitä

on osittain käytetty. Tuloksista kävi ilmi, että paras tuntemus nuoresta miellettiin olevan sosiaalitoimen puolella. He tuntevat parhaiten järjestelmän ja nuoren. Yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa nuoren sosiaalisen tilanteen selvittämiseksi on toiminut vaihtelevasti, pääosin kiitettävästi mutta ajoittain myös huonosti. Ongelmia oli lähinnä oikean ihmisen kiinnisaamisessa kohtuullisessa ajassa. Myös sosiaalitoimen henkilöstön määrä vaikutti asiaan. Tiedonsaanti sinänsä ei ole ongelma. Laki edellyttääkin toimivaa tietojen vaihtoa. Arviointi seuraamuksenvallinnasta ja sen vaikutuksesta nuoreen ei ole tutkimuksemme mukaan toteutunut aivan odotetulla tavalla. Käytännössä tämän tavoitteen toteutuminen vaatii lisäkoulutusta.

Kolmas hyvän lain kriteeri on kustannukset. Kustannuksia ei tässä työssä varsinaisesti ole käsitelty, mutta tutkimuksen tuloksista on nähtävissä, että tämä laille asetettu tavoite on jossain mielessä toteutunut. Hallituksen esityksen (229/2009 vp, 18) mukaan lain ei pitänyt vaatia suuria kustannuksia. Työt ovat pääosin järjestelty olemassa olleiden resurssien mukaan, vaikka työmäärän ja henkilöstömäärän on koettu olevan epätasapainossa. Mitä tilanne tuo tulevaisuudessa, jää nähtäväksi. Mielestämme pitäisi löytää kestävämpiä ja pidempiaikaisia ratkaisuja kuin resurssien lisääminen esimerkiksi määräaikaisten virkasuhteiden kautta. Toisaalta kysymys on taloudellisista ratkaisuista, joihin on huonon taloudellisen tilanteen aikana vaikea vaikuttaa. Ensimmäisenä tulee kartoittaa, että työt on jaettu järkevästi ja taloudellisesti niiden virkamiesten kesken, jotka ovat tähän työhön käytettävissä. Yllättävän paljon voi ilmetä toimintatapoja, jotka vaatisivat järkeistämistä ja ehkä mahdollisesti myös yksinkertaistamista. Jos työprosesseja ei käydä kohta kohdalta läpi, voi lopputuloksena olla niin sanottu kaavoihin kangistuminen.

Böhretin ja Huggerin (1989) neljäntenä hyvän lain kriteerinä on julkisen organisaation kyky toteuttaa lakia lojaalisti ja kansanläheisesti. Tutkimustulostemme mukaan Rikosseuraamuslaitos on sitoutunut työhön ja virkamiehillä on halu ja taito tehdä työ mahdollisimman hyvin. Seuraamusselvitysten suuri määrä yllätti ja aiheutti kuormitusta. Lisäksi keskushallinnon ja niin sanotun kenttäväen välillä on havaittavissa ongelmakohtia. Erittäin positiivista on, että opinnäytetyöprosessimme aikana Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinto teki lausuntotyöhön liittyvää kartoitusta, joten odotettavissa lienee epäkohtiin puuttumista ja asioiden kehittämistä. Toivottava ja tärkeä asia on myös lisäkoulutuksen järjestäminen, jotta selvitysten laatijat saisivat ajan-

tasaiset työvälineet työstä suoriutumiseen. Kokonaan uutena asiana Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehille on tullut alaikäisten asioiden hoitaminen. Kyky näiden asioiden hoitamiseen on olemassa, mutta koulutus, ohjeistus ja tuki on henkilökunnasta tuntunut riittämättömältä.

Tutkijoiden viidentenä ja viimeisenä hyvän lain kriteerinä on määritelmä, kuinka lain kohdetahot hyväksyvät lain ja noudattavat sitä. Siinä lain tavoite on haastattelututkimuksemme mukaan onnistunut kiitettävästi. Nuoret ja heidän huoltajansa ovat pääosin saapuneet hyvin tapaamisiin. Rikosseuraamuslaitoksen rooli selvityksen laatijana on otettu positiivisena asiana vastaan. Tämä ilmeni haastateltavien omina mielipiteinä, sekä haastateltavien asiakkailta saatuna palautteena. Tähän saattaa vaikuttaa se, että sosiaaliviranomainen mielletään monissa perheen ongelmatilanteissa toimijatahoksi ja sosiaalitoimen rooliin liitetään negatiivisia ajatuksia. Rikosseuraamuslaitos edustaa jotakin uutta.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Edellä olemme käyneet läpi lain tavoitteiden toteutumista haastateltujen virkamiesten näkökulmasta ja niistä kriteereistä, joita lain tavoitteiden tutkimiselle on annettu. Yhteenvetona tuloksista voidaan todeta, että lakiuudistus on ollut välttämätön, mutta käytännön toteutus on pirstaleista. Teoriassa ja käytännössä uudelle laille on ollut tilaus, mutta käytäntöön sopeuttaminen on vielä keskeneräistä. Totutut toimintatavat ovat tiukassa eikä muutoksia tehdä hetkessä. Toimiva yhteistyö eri toimijoiden välillä vaatii kenttätyötä. Yhteistyön tulee olla rikkaus. Nuori joutuu nuorisoprosessinsa aikana tapaamaan monia eri virkamiehiä ja useampi viranomainen hoitaa hänen asioitaan. On hukkaan heitettyä työtä, jos moni taho käy saman asian eri osa-alueita läpi ilman, että nämä osat koskaan kohtaisivat toisiaan ja muodostaisivat yhden kokonaisuuden. Nuorten parissa työskentelevillä on paljon osaamista ja tietoa, joka tämän lain avulla on mahdollista kerätä todelliseen hyötykäyttöön. Ponnistelu ei ole turhaa, jos kohdetahoina ovat lapset ja nuoret.

Rikosseuraamuslaitoksen tulee kiinnittää huomiota siihen, etteivät eri rikosseuraamusalueet ja niiden monet toimipaikat eriydy liikaa toisistaan. Kun yhteistyötä edistetään muihin toimijoihin nähden, vaarana saattaa olla, että oman organisaation sisällä vallitsevat erilaiset toimintatavat jäävät huomioimatta. On ensiarvoisen tärkeää kyetä saamaan käytännön työ toimivalle ja yhdenmukaiselle tasolle ennen mahdollisia lisä uudistuksia. Kuten alan historia osoittaa, muutosten tahti on melkoinen.

Yhteistyöhön liittyy kiinteästi myös tiedonkulku. Tiedonkulun puutteet voivat olla paikallisia tai eri toimijoiden välisiä. Parantamalla tiedonkulkua ja huomioimalla muut virkamiehet ja toimijat, monet nyt ongelmaksi koetut asiat saattavat selkiytyä. Olemme samaa mieltä, mitä Marttunen (2002) on todennut nuorisoprosessi tutkimuksessaan, että jotkut epäkohdat ovat korjattavissa työrutiineja järkiperäistämällä. Yksi suositeltava vaihtoehto tiedonkulun parantamiseksi on henkilökierto, joka toimii ainakin valtion henkilöstöllä. Virkamiehet vaihtavat keskenään työpisteitään muutamaksi kuukaudeksi. Tällainen vaihto avartaa näkökulmia ja tuo uusia ajatuksia omaan organisaatioon. Toisaalta Rikosseuraamusalalla on toteutettu isoja organisaatiomuutoksia ja tehty henkilövaihdoksia ilman, että hyöty on ollut heti selvästi todettavissa. Monet tiedonkulun ongelmat syntyvät siitä, että eri toimijoilla ei ole tietoa läheisten yhteistyötahojen toiminnasta ja konkreettisesta arkityöstä.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksessa (2008) todettiin, että jonkun tahon pitäisi ottaa kokonaisvastuu nuoren tilanteesta. Kyseessä olevalla lakiuudistuksella keskitettiin vastuuta nuorisoprosessin näkökulmasta Rikosseuraamuslaitokselle. Seuraavan uudistuksen pohdintoja voisi olla edelleen vastuunkannon kehittäminen. Ajatuksenamme on, että sovittelun ja sovittelutoimiston roolia tässä kokonaisuudessa tulisi parantaa huomattavasti. Sovittelijat toimivat myös työpaikoilla ja kouluissa. Kouluissa soviteltavat asiat voivat jäädä yksittäisiksi, mutta on mahdollista, että juuri sovittelussa osallisena olevat nuoret ovat sitä ryhmää, jotka tulisivat tarvitsemaan tukea myös myöhemmin. Sovittelukäytännön tehostaminen kouluissa voi alentaa lasten ja nuorten kynnystä hakea apua tai kuuntelijaa. Voisiko sovittelutoimisto ja sovittelijat olla se yhdistävä taho jossain vaiheessa? Poliisin, syyttäjän, sosiaalitoimen ja oikeuden tulisi muistaa tarjota sovittelumahdollisuutta nuorelle. Nuorten kohdalla sovittelun mahdollisuus on rakentava vaihtoehto. Sovittelu saattaa hidastaa nuorisoprosessin kulkua ajallisesti, mutta vastaavasti lopputulok-

sena voi olla Rikosseuraamuslaitoksen työtä helpottava ratkaisu. Kun sovittelusopimus on syntynyt, syyttäjä ei välttämättä pyydä tapauksesta seuraamusselvitystä.

Haastatteluaineiston perusteella voidaan todeta, että seuraamusselvitys koetaan henkilötutkintaa paremmaksi työvälineeksi nuorten asioiden hoitamisen kannalta. Muutosten sisäänajo vie kuitenkin oman aikansa. Positiivinen lähestymistapa asioihin auttaa jaksamaan. Henkilökunnan rakentava palaute on myös ensiarvoisen tärkeää. Vallitsevat olosuhteet luovat tietyt rajat toiminnalle, jotka on osittain hyväksyttävä. Jos toimijakentällä vallitsee henkilöstövajaus, työtapoja ja -tehoja on järjeistettävä ja asioita on laitettava tärkeysjärjestykseen.

Eri rikosseuraamusalueiden välillä ilmeni eroja. Eroja käytiin läpi tuloksissa mutta selvemmin erot ovat näkyvissä liitteenä (Liite 5) olevasta taulukosta. Erityisesti eroja oli seuraavissa asioissa: nuorisoprosessin nopeutuminen, tukipalveluihin ohjaaminen ja terveydenhuollon tietojen saaminen ja hyödyntäminen. Länsi-Suomen alueella ei ollut havaittu juurikaan nuorisoprosessin nopeutumista. Etelä-Suomena alueella tukipalveluihin ohjaamista ei tapahtunut tai siitä ei oltu tietoisia. Itä- ja Pohjois-Suomen alueella räätälöitiin itse koulutuksia oman ammattitaidon kehittämiseksi ja heillä oli myös hyvä työilmapiiri. Itä- ja Pohjois-Suomen alueella toivottiin parannusta työskentelyolosuhteisiin. Terveydenhuollon tietojen saannissa ja tietojen käytössä oli jonkin verran poikkeavuuksia. Itä- ja Pohjois-Suomella ei ole tarvetta niihin ja Länsi-Suomen alueella tiedot koettiin saatavan hyvin, vaikkakin tietoja tarvittiin lähinnä yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksiä varten.

Kuten aiemmin mainitsimme, keskushallintovirasto kartoitti lausuntotyöhön liittyviä seikkoja lähettämällä lausuntotyötä tekeville kyselylomakkeen. Saimme kyselyn alustavan tiivistelmän katsottavaksi siinä vaiheessa, kun olimme saaneet oman opinäytetyömme loppuvaiheeseen. Tutkimuksemme vahvistivat toisiaan ja toivat esille osittain samoja asioita. Rikosseuraamuslaitoksen selvityksessä näkyi enemmän organisaatiouudistuksen merkitys. Tuomme tässä esiin muutamia asioita keskushallintoviraston erityisasiantuntija Tiina Vogt-Airaksisen tekemästä tiivistelmästä:

- Lausuntotyön ja toimeenpanotyön eriyttäminen nähtiin ongelmallisena asiana ja lausuntotyön ei katsottu palvelevan toimeenpanotyötä

- Vankiarvioinnista on jouduttu tinkimään, jotta lausuntojen luomasta työmäärästä on selvitty
- Yhtenä esiin nostettavana asiana työviihtyvyyteen vaikuttaa yhdyskuntaseuraamustoimistojen ja arviointikeskusten työntekijöiden palkkaerot ja kokemus töiden epätasa-arvoisesta arvostuksesta
- Organisaatiouudistus oli joidenkin vastaajien mielestä tuonut negatiivisia vaikutuksia työtyytyväisyyteen. Toisaalta arviointityön oli katsottu tehostuneen, yhteistyötahojen koettiin lisääntyneet ja lausunnot koettiin tehtävän ammattitaidolla (Vogt-Airaksinen sähköposti 9.1.2012)

10 LOPPUTULOKSEN ARVIOINTI

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli löytää vastauksia keskeisiin kysymyksiin ja tutkia lain tavoitteiden toteutumista. Nämä tavoitteet toteutuivat hyvin hankitun aineiston avulla. Haastateltavien määrä ei ollut työorganisaatioon nähden suuri. Tutkimusjoukkomme muodostui kolmen rikosseuraamusalueen kuudesta virkamiehestä. Tulosten ymmärtäminen ja oikea tulkitseminen rajoittuikin heidän kokemuksiinsa ja mielipiteisiinsä. Katsoimme pystyvämme tällä haastateltavien määrällä aukaisemaan vallitsevaa tilannetta. Työmme kartoitti seuraamusselvityksiä tekevien virkamiesten kokemuksia, eikä siihen sisältynyt Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon käsitystä asiasta. Työmme keskittyi siinä mielessä yksipuoliseen näkökantaan. Opinnäytetyölle asetettuja kysymyksiä emme joutuneet vaihtamaan missään vaiheessa, teimme kysymyksiin ainoastaan tarkennuksia. Työ toteutui suunnitelman mukaan. Haastateltavien määrästä joutuimme tinkimään haastateltavien vaikean saatavuuden vuoksi. Yllättävää oli, että haastateltavien löytyminen oli pitkä ja aikaa vievä vaihe. Haastateltavien kartoittaminen olisi pitänyt aloittaa aikaisemmin. Teorian ollessa valmis opinnäytetyö lepäsi noin kuukauden haastateltavien etsimisen vuoksi.

Asian teemoittelu ennen haastatteluja oli toimiva malli ja saimme runsaat kysymysaiheet selkeästi jaoteltua. Haastattelut sujuivat hieman paremmin ennako-odotuksiin nähden. Pohdimme etukäteen, että haastattelutilanteet voivat olla sekavia ja että yksittäiset vastaukset eivät erotu monen ihmisen puhuessa samaan aikaan. Näin ei kuitenkaan käynyt. Haastattelutilanteet olivat rauhallisia ja nauhoitetusta materiaalista

pystyimme erottamaan eri haastateltavien äänet. Haastatteluiden purkaminen ja analysointi oli työläin vaihe opinnäytetyöprosessissa. Se oli myös hankalin vaihe parityöskentelyn kannalta. On kuitenkin melkein pä toivottavaa, että kaksi ihmistä saa erilaisia tulkintoja aineistosta. Tämä on parityöskentelyn rikkaus.

Mielestämme laaja ja perusteltu teoreettinen osuus johdatuksena haastatteluaineistoon oli välttämätön. Alaan liittyvät käsitteet ja organisaatiossa tapahtuneet vaiheet oli kerrottava tarkasti, jotta asiasta tietämättömät saisivat ymmärryksen siitä, minkälaiset seikat vaikuttavat tämän hetkiseen tilanteeseen tai haastateltavien virkamiesten käsityksiin. Ja koska samalla teimme työtä omalle organisaatiollemme, tietoa tuli avata tavanomaista tasoa laajemmalle. Teoria lunasti paikkansa siltä osin, että lopputulosten hahmottuessa saimme teorian ja empiriaosuuden liitettyä vaivattomasti yhteen. Lopputulos tuki sitä käsitystä, mikä on käytännössä ollut ilmassa. Toisaalta tulokset toivat esiin myös positiivisia näkökulmia ja seikkoja, joita voidaan tulevaisuudessa hyödyntää ja jatkojalostaa esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa. Käytännön tasolla negatiiviset asiat pyrkivät saamaan yllötteen.

Koko opinnäytetyöprosessiin alkuajatuksesta työn palautukseen kului aikaa runsas vuosi. Työn tekeminen on ollut enemmänkin mielenkiintoista kuin rasittavan haasteellista. Työ noudatti pääosin annettuja ohjeita ja aikatauluja. Ainoastaan työn loppuvaihe oli vaikeaa ja palautuskuntoon saaminen vielä vaikeampaa. Toisaalta meillä ei ollut kiire opinnäytetyön tai valmistumisen kanssa. Halusimme myös varmistua työn saattamisesta loppuun samalla intensiteetillä kuin millä työ oli aloitettukin. Opinnäytetyö tehtiin pääsääntöisesti viikonloppuisin ja vapaapäivinä, mutta siitä huolimatta emme kokeneet sitä taakkana vaan sellaisena projektina, jonka ääreen oli helppo tulla ja uppoutua.

LÄHTEET

- Aino, S. 2011. Henkilötutkinnasta seuraamusselvitykseen. Ylempi AMK-opinnäytetyö. Porin Diakonian ammattikorkeakoulu. Viitattu 1.1.2012. <https://publications.theseus.fi/handle/10024/34320>
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3.uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Alvesalo, A. & Ervasti, K. 2006. Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Helsinki: Edita.
- Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinosta. 1988. A17.6.1988/575 muutoksineen.
- Asetus nuorista rikoksentehtävistä. 1942. A18.12.1942/1001. Kumoutunut.
- Easton, M. 2009. 'Thinking about children and crime'. BBC News Mark Easton's UK. Viitattu 11.1.2012. http://www.bbc.co.uk/blogs/thereporters/markeaston/2009/02/thinking_about_children_and_cr.html
- Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös. 17.2.1994. 1636/4/92. Viitattu 14.8.2011. <http://www.finlex.fi/data/foea8899.pdf>
- Eduskunnan www-sivut. Viitattu 10.09.2011. <https://web.eduskunta.fi>
- Elfren, T., Juntunen, R. & Norppa, K. 2007. Rikoksesta rangaistukseen. 3. uudistettu painos. Helsinki: Talentum.
- Elonheimo, H. 2010. Nuorisirikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu. Akateeminen väitöskirja. Turku: Turun yliopiston julkaisuja. Painosalama.
- Ervasti, K. 2006. Oikeussosiologia tutkimusalana. Teoksessa Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa. Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946 – 24/4 – 2006. Turku: Turun yliopisto. Oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A. Juhlajulkaisu N:o 17, 19–38.
- Esitutkintalaki. 1987. L30.4.1987/449 muutoksineen.
- Haapasalo, J. 2008. Rikollisuuden syyt. Teoksessa P. Santtila & C. Weizmann-Henelius (toim.) Oikeuspsykologia. Helsinki: Edita, 27–36.
- Haglestam, C. 2008. Lasten ja nuorten rikollisuus. Teoksessa Santtila, P. & Weizmann-Henelius, C. (toim.) Oikeuspsykologia. Helsinki: Edita, 378–387.
- Hallituksen esitys 261/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta annetun lain muuttamisesta. Viitattu 14.5.2011. <http://www.eduskunta.fi/>

Hallituksen esitys 279/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikosseuraamusalan organisaatiouudistukseen liittyvien lakien muuttamiseksi. Viitattu 15.8.2011. <http://www.eduskunta.fi/>

Hallituksen esitys 92/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi Rikosseuraamuslaitoksesta sekä kielilain 40 §:n muuttamisesta. Viitattu 21.08.2011. <http://www.eduskunta.fi/>

Hallituksen esitys 229/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevaksi lainsäädännöksi. Viitattu 13.4.2011. <http://www.eduskunta.fi/>

Hallituksen esitysten laatimisohteet. Helsinki. Oikeusministeriö. Oikeusministeriön julkaisu 2004:4. Viitattu 14.8.2011. <http://www.om.fi/uploads/u2215tn.pdf>

Hanhela, M. 2006. Nuori rikoksentekijä ja viranomaiskäytännöt Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004–2005. Tutkielma. Lapin yliopisto. Oikeustieteiden tiedekunta. Viitattu 14.8.2011. <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/63706/5422.pdf?sequence=1>

Harrikari, T. 2004. Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 48.

Helakorpi, S. 1999. Opinnäytetyö ja tutkimustoiminta ammattikorkeakoulussa. Hämeenlinna: Opettajakorkeakoulun julkaisuja D:118.

Hirsijärvi, S. & Hurme, H. 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Huhtala, J. 1984. Kriminaalihuoltotyön vaihteita 1870 – 1975. Helsinki: Vankeinhoiton historiaprojektin julkaisu 12/1983.

Kiiski, T. 2008. Nuorisorangaistuksella rikollisuutta vastaan. AMK-opinnäytetyö. Vaasan ammattikorkeakoulu. Viitattu 14.8.2011. https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/3829/kiiski_taru.pdf?sequence=1

Kiviniemi, K. 2007. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 70–85.

Kivivuori, J. 2009. Rikollisuuden syyt. 2. painos. Jyväskylä. Gummerus.

Koivula, U-M., Suihko, K. & Tyrväinen, J. 1997. Tutkimusmatka tiedon maailmaan. Opas opinnäytetyön tekijälle. Tampere: Tampereen sosiaalialan oppilaitoksen julkaisusarja C. Oppimateriaalit. N:o 1.

Koskinen, P. 2009. Organisaation (taas) uudistuessa. Kontra 3, 18.

Kriminaalihuollon tukisäätiön www-sivut. Viitattu 21.8.2011. <http://www.krits.fi>

Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Helsinki: Tietosanoma. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/007.

Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta. 2010. L24.6.2010/634.

Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä. 2010. L24.6.2010/633.

Laki nuorisorangaistuksesta. 2004. L21.12.2004/1196 muutoksineen.

Laki nuorista rikoksentekijöistä. 1940. L31.5.1940/262. Kumottu.

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa. 2007. L30.3.2007/370 muutoksineen.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa. 1997. L11.7.1997/689 muutoksineen.

Laki rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta. 2001. L16.1.2001/135. Kumottu.

Laki rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta annetun lain 4 §:n muuttamisesta. 2008. L21.11.2008/714.

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta. 2005. L9.12.2005/1015 muutoksineen.

Laki Rikosseuraamuslaitoksesta. 2009. L27.11.2009/953 muutoksineen.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 2008. L22.9.2008/812 muutoksineen.

Laki valvontarangaistuksesta. 2011. L8.4.2011/330.

Laki yhdyskuntapalvelusta. 1996. L12.12.1996/1055 muutoksineen.

Lakivaliokunnan mietintö 13/2000 vp. Hallituksen esitys laiksi rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 136/2000 vp. Viitattu 22.9.2011. <http://www.eduskunta.fi>

Lakivaliokunnan mietintö 6/2010. Hallituksen esitys nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevaksi lainsäädännöksi 229/2009. Viitattu 13.4.2011. <http://www.eduskunta.fi/>

Lappi-Seppälä, T. 2000. Rikosten seuraamukset. Helsinki: WSLT.

Lappi-Seppälä, T. 2006. Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

Lastensuojelulaki. 2007. L13.4.2007/417 muutoksineen.

Lausunnot nuorisorikostyöryhmän mietinnöstä. 2006:19. Helsinki: Oikeusministeriö.

- Lindberg, K. 2010. Sosiaalitoimi nuorisorikosprosessissa – case Kotka. AMK-opinnäytetyö. Kymenlaakson korkeakoulu. Viitattu 14.8.2011. https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/13343/Lindberg_Kari.pdf?sequence=1
- Mahkonen, S. 2010. Lastensuojelu ja laki. 3. uudistettu painos. Helsinki: Edita.
- Marttunen, M. 2002. Nuorisoprosessi. Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193.
- Marttunen, M. 2003. Nuorisoprosessi. Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193. Ilmoitus tiedotusvälineille. Viitattu 21.8.2011. <http://www.optula.om.fi/Etusivu/Tiedotus>
- Marttunen, M. 2005. Nuorisorikosoikeus ja nuorisoprosessi. Teoksessa: Litmala, M. & Lohiniva-Kerkelä, M. (toim.). Nuoren oikeudet. Edita, 513–636.
- Marttunen, M. 2008. Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Helsinki: Oikeuspoliittisten tutkimuslaitoksen julkaisuja 236.
- Marttunen, M. & Salmi, V. 2010. Rikollisuustilanne 2009. Rikollisuus- ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa: Nuorisorikollisuus. Helsinki: Hakapaino. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 250.
- Matikkala, J. 2010. Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Helsinki: Edita.
- Metsämuuronen, J. 2007. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 4. painos. Vaajakoski: Gummerus.
- Ministerikomitean suositus CM/Rec (2010) 1 jäsenvaltioille Euroopan neuvoston yhdyskuntaseuraamustyötä koskevista säännöistä. Epävirallinen käännös. Ministerikomitean hyväksymä 20. tammikuuta 2010 ministereiden sijaisten 1075, kokouksessa.
- Mohell, U. 2002. Vankeuslakiuudistuksen valmistelu jatkuu. Haaste 4, 38–39.
- Niemivuo, M. 2008. Lain kirjain. Lakitekniikka ja lakikieli. Helsinki: Edita.
- Noponen, K. 2002. Henkilötutkinta sosiaalityön välineenä. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö. Turun yliopisto.
- Nuorisorikostyöryhmän mietintö. 2004:12. Yleisperustelut. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Nuorisorikostoimikunnan mietintö. 2003:2. Osa I. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Nuorisorikostoimikunnan mietintö. 2003:2. Tiivistelmä lausunnoista. Lausuntoja ja selvityksiä 2003:29. Helsinki: Oikeusministeriö.

Oikeudenkäymiskaari. 1734. L 1.1.1734/4 muutoksineen.

Oikeusministeriön päätös nuorista rikoksentekeijöistä. 1943. 27.3.1943/310. Kumoutunut

Oikeuslaitoksen www-sivut. Viitattu 21.9.2011. <http://www.oikeus.fi>

Oikeusministeriön www-sivut. Viitattu 20.9.2011. <http://www.om.fi>

Paakkonen, T. & Lindberg, K. Nuorten rikosasioiden käsittely uudistuu. Haaste. 2/2011. Viitattu 27.12.2011. <http://www.haaste.om.fi/Etusivu/Lehtiarkisto/Haasteet2011/Haaste22011/1302673722545>

Pakkokeinolaki. 1987. L30.4.1987/450 muutoksineen.

Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. 2011. Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. Juva: Bookwell.

Portti vapautteen www-sivut. Viitattu 23.8.2011. <http://www.portti-vapautteen.fi>

Rikoslaki. 1889. L19.12.1889/39 muutoksineen.

Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos: Rikosseuraamuslaitoksen kehittämishanke. Rikosseuraamusviraston monisteita 5/2008. Viitattu 15.12.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/z9ghz.pdf>

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön määräys dnro 13/004/2011. Seuraamusselvityksen laatiminen arviointikeskuksissa ja yhdyskuntatoimistoissa. Viitattu 5.1.2012. <http://www.rikosseuraamus.fi/54533.htm>

Rikosseuraamuslaitoksen määräys dnro 36/004/2010. Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskusten toiminta. Viitattu 07.05.2012. <http://www.rikosseuraamus.fi/37249.htm>

Rikosseuraamuslaitoksen ohje dnro 2/004/2011. Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittäminen. Viitattu 3.9.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/-15308.htm>

Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020. 2011. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 24.9.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ezg5sofwogs0.pdf>

Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut. Viitattu 17.4.2011. <http://www.rikosseuraamus.fi>

Sipilä, N. & Honkatukia, P. 2010. Rikollisuustilanne 2009. Rikollisuus- ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa: Naiset rikosten tekijöinä ja uhreina. Helsinki: Hakapaino. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 250.

Smolej, M. 2005. Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa. Katsaus tutkimuksen painopisteisiin ja resursseihin. Helsinki: Hakapaino. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 66.

Sosiaalihuoltolaki. 1982. L17.9.1982/710 muutoksineen.

Sosiaaliportti - sosiaalialan ammattilaisten www-sivut 2011. Viitattu 14.8.2011.
<http://www.sosiaaliportti.fi>

Syrjäläinen, E., Eronen, A. & Värri, V-M. 2007. Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Tala, J. 2005. Lakien laadinta ja vaikutukset. Helsinki: Edita.

Tapani, J. & Tolvanen, M. 2011. Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki: Talentum.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen www-sivut. Viitattu 24.8.2011.
<http://www.thl.fi>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Uusikylä, P. 1999. Poliitiikan ja hallinnon arviointi. Teoksessa Eräsaari & Lindqvist & Mäntysaari & Rajavaara (toim). Arviointi ja asiantuntijuus. Helsinki: Gaudeamus, 17–30.

Vahingonkorvauslaki. 1974. L31.5.1974/412 muutoksineen.

Valtioneuvoston asetus rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta. 2001.
VNA 22.3.2001/275. Kumoutunut

Valtioneuvoston asetus rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta. 2006.
VNA 26.1.2006/84 muutoksineen.

Vankeuslaki. 2005. L23.9.2005/767 muutoksineen.

Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Tampere: Terveysten ja sairaanhoitajan kirjasto. Hygieia-sarja.

Vogt-Airaksinen, T. Alustava yhteenveto vastauksista seuraamusselvityskyselyyn. Vastaanottaja: tanja.kuntonen@om.fi. Lähetetty 09.01.2012 klo 16.39. Viitattu 17.01.2012.

Yliluoma, S. 2011. Arvostettu, vaan ei tunnettu. Kontra 1, 4-5.

17.6.2011

32/332/2011

Tanja Kunttonen
Virastosihteeri
Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskus

Terhi Hirvikorpi
Notaari
Länsi-Suomen aluevankila

Hakemuksenne 15.6.2011

Tutkimuslupahakemus

Olette hakeneet Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupaa Satakunnan ammattikorkeakoulu liiketalouden koulutusohjelman yritys juridiikan opinnäytetyötä varten. Opinnäytteen ohjaajana toimii lehtori Minna Kuohukoski.

Tutkimuksen aihe ja tarkoitus

Opinnäytteen tarkoituksena on selvittää nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain (633/2010) soveltamista eri rikosseuraamusalueilla.

Tutkimuksen kohderyhmä

Rikosseuraamuslaitoksen eri rikosseuraamusalueen työntekijät, jotka laativat seuraamusselvityksiä.

Tutkimuksen toteutus

Haastattelut (videoyhteys). Sisällön analyysi.

Lupahakemus

Haette tutkimuslupaa opinnäytteen suorittamiseen.

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimuslupaa hakemuksenne mukaisesti.

Henkilökunnan osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja heiltä tulee pyytää yksilöity suostumus. Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineiston keruu ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa työyksiköiden muulle toiminnalle.

Tutkimuksen tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa. Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua.

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee lähettää kopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle (Vernissakatu 2A, 01301 VANTAA). Hankkeesta tulee myös lähettää tiivistelmä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön (j [REDACTED]). Rikosseuraamuslaitos pidättää oikeuden julkaista tiivistelmän internet-sivuillaan.

Ari Juuti
ylitarkastaja,
kehitysjohdajan sijainen

Peter Blomster
tutkija

Tiedoksi

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja Katri Järvinen
Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja Mika Antikainen
Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja Sauli Hautakangas
Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen johtaja Annamari
Räisänen
Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen johtaja Liisa
Riittinen
Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen johtaja Kimmo Hy-
pen
Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen kirjastonhoitaja Silja Rekomaa

Hei,

Olemme Satakunnan ammattikorkeakoulun liiketalouden Huittisten yksikössä liiketaloutta/juridiikkaa opiskelevia oikeustradenomiopiskelijoita. Opinnäytetyömme aiheena on nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain (633/2010) soveltaminen eri rikosseuraamusalueilla. Tarkastelun kohteena on seuraamusselvitykseen liittyvät asiat. Laki on uusi ja haluamme tutkia sen toimivuutta ja tavoitteiden toteutumista Rikosseuraamuslaitoksen yksiköissä. Työskentelemme itse alalla, mutta emme tee seuraamusselvityksiä.

Tutkimuksemme kohderyhmä on eri rikosseuraamusalueiden työntekijät, jotka laativat seuraamusselvityksiä. Tarkoituksenamme on haastatella jokaiselta alueelta kolmea eri työntekijää. Työntekijät edustaisivat alueen erilaisia yksiköitä. Tutkimuslupa on saatu keskushallintoyksiköltä.

Osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja haastateltavilta pyydetään kirjallinen suostumus. Haastateltujen henkilöllisyys suojataan eikä heidän nimiään julkaista. Myös tarvittaessa eri yksiköt pysyvät valmiissa opinnäytetyössä tunnistamattomina, koska tarkastelemme tuloksia aluekokonaisuuksin. Tutkimuksen valmistuttua haastattelulomakkeet ja –nauhat hävitetään. Pyrimme toteuttamaan työmme myös niin, että se häittää mahdollisimman vähän yksiköiden toimintaa. Toteutamme haastattelut videoitse ja ryhmähaastattelulla, alue kerrallaan.

Tutkimusluvan mukaan työstä menee kopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön, Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiseille kirjastolle ja tiivistelmä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön. Lisäksi myös kaikki kolme aluetta saavat työn.

Toivottavasti suhtaudutte työhömme positiivisesti!

Turussa 27.09.2011

Terhi Hirvikorpi
Länsi-Suomen rikosseuraamusalue
Täytäntöönpano

Tanja Kunttonen
Länsi-Suomen rikosseuraamusalue
Arviointikeskus

Hei,

Olemme lähestyneet teitä jo aikaisemmin sähköpostitse/puhelimitse ja olette alustavasti lupautuneet haastateltaviksi opinnäytetyöhömme. Kiitos siitä, panoksenne on erittäin arvokas opinnäytetyömme sisällön ja valmistumisen kannalta!

Alustavassa kirjeessämme olemme maininneet, että haastateltavilta pyydetään vielä kirjallinen suostumus, jota edustaa tämä kirje. Oletteko ystävällisiä ja allekirjoitatte suostumuksen ja palautatte sen palautuskuoressa, kiitos.

Osallistuminen opinnäytetyöhön on vapaaehtoista. Haastateltujen henkilöllisyys suojataan eikä heidän nimiään julkaista. Myös eri yksiköt pysyvät valmiissa opinnäytetyössä tunnistamattomina, koska tarkastelemme tuloksia aluekokonaisuuksin. Haastattelutietoja käytetään vain tähän opinnäytetyöhön ja opinnäytetyön valmistuttua haastattelulomakkeet ja –nauhat hävitetään. Pyrimme toteuttamaan työmme myös niin, että se häittää mahdollisimman vähän yksiköiden toimintaa. Toteutamme haastattelut videoitse ja ryhmähaastattelulla, alue kerrallaan.

Turussa 02.11.2011

Terhi Hirvikorpi
Länsi-Suomen rikosseuraamusalue
Täytäntöönpano

Tanja Kunttonen
Länsi-Suomen rikosseuraamusalue
Arviointikeskus

SUOSTUN HAASTATTELUUN

Suostun, että Terhi Hirvikorpi ja Tanja Kunttonen saavat haastattella minua opinnäytetyötänsä varten. Olen selvillä tutkimuksen tarkoituksesta ja haastatteluun osallistumisen vapaaehtoisuus. Suostun myös haastattelun nauhoittamiseen, joka helpottaa haastattelun litterointivaihetta. Kun nauhat ovat tarpeettomat, ne hävitetään eikä niitä käytetä muuhun tarkoitukseen. Olen tietoinen, että opinnäytetyössä henkilöllisyyteni pysyy salassa.

Paikka ja aika

Haastateltavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Teema 1: lakiuudistus

Miten kuvailisitte nykyistä tilannetta?

Millaisia asioita lain toteuttaminen on nostanut esiin?

Koetteko, että nuorisoprosessi on nopeutunut tämän lain myötä?

Voitaisiinko uuden lain myötä lisätä nuorisorangaistuksen käyttöä?

Miten koette sen, että seuraamusselvityksessä tulisi ottaa kantaa seuraamukseen ja sen vaikutukseen nuoren elämään (HE)?

Teema 2: nuoret ja lakiuudistus

Miten nuoren yksilöllinen tilanne tulee otettua huomioon seuraamusselvitystä tehdessä?

Miten nuoren sosiaalisen tilanteen ja rikoksiin johtaneiden tekijöiden selvittäminen on mielestänne parantanut uuden lain myötä?

Mitkä ovat mielestänne tämän lain vaikutukset nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi?

Millaisia palveluita tai tukitoimenpiteitä nuoret ovat saaneet ja miten varhaisessa vaiheessa nuorisoprosessissa?

Teema 3: henkilökunta ja lakiuudistus

Minkälaista koulutusta henkilökunta on saanut uuden lain soveltamiseksi?

Onko keskushallinnosta saatu ohjeistus ja tuki riittävää ja tarpeellista?

Millaisia muutoksia uusi laki on tuonut mukanaan viraston toimintaan ja organisointitapoihin?

Ovatko työskentelyolosuhteet sopuosinnassa uuden lain vaatimusten kanssa?

(esimerkiksi onko seuraamusselvitystyöhön käytettävä aika riittävä?)

Mitkä ovat viraston toiminnan kannalta uuden lain merkittävämät edut ja haitat vanhaan lakiin verrattuna (jos ei käynyt jo edellä ilmi)?

Edellyttäisikö seuraamusselvityksen laatiminen apuvirkamiehen käyttöä ja missä tilanteissa?

Viihdyttekö tällä hetkellä työssänne?

Mitä haluaisitte tehdä toisin?

Teema 4: viranomaisyhteistyö

Miten eri tahojen yhteistyö samanaikaisesti on sujunut?

Onko yhteistyö toimivaa tällä hetkellä eri toimijoiden välillä?

Onko eri rikosseuraamusalueiden välillä yhteistyötä ja katsotaanko se tarpeelliseksi?

Millaisia mahdollisia kehittämistarpeita yhteistyöhön kaivattaisiin ja keiden välillä?

Onko viranomaisyhteistyöryhmiä (poliisi, syyttäjä, sosiaalityöntekijä) paikkakunnallanne?

Mitkä viranomaiset tai muut tahot ovat tiedonhankinnan kohteina soveltuvuusselvitystä tehdessä?

Saadaanko kaikilta viranomaisilta kaikki ne tiedot, joita halutaan (haittaako salassapitosäännökset)?

Onko käytössä terveydenhuollon tietoja?

Miten lain edellyttämät määräajat käytännössä toteutuvat?

PELKISTETTY ILMAUS (väreillä merkitty mustasta eroavat vastaukset) Värikoodit: ● kaikki alueet ● Pohjoinen ● Länsi ● Etelä	ALALUOKKA	YLÄLUOKKA
<p>Teema: Lakiuudistus Nuorisoprosessi ei mene oikeassa järjestyksessä Nuorisoprosessi nopeutunut Nuorisoprosessi nopeutunut hyvin vähän Käytännön ohjeistus ja yhtenäisyys alueiden välillä puuttuu Turhat lausunnot Kantaa ei voi ottaa seuraamukseen, vain ehdollisen valvontaan Kantaa voidaan ottaa seuraamukseen Nuorisorangaistus alussa aktiivisempaa Nuorisorangaistuksen käyttö ei ole lisääntynyt Haastehakemuksia ei tule Onnistunut lakimuutos Seuraamusselvitys parempi kuin henkilötutkinta Taustat tutkittiin paremmin henkilötutkinnassa</p>	<p>Nuorisoprosessin toteutuminen</p> <p>Käytäntöjen yhtenäisyys</p> <p>Seuraamuksen kannanotto jäsen- tymätön</p> <p>Nuorisorangaistuksen käyttö</p> <p>Henkilötutkinta vs. seuraamussel- vitys</p>	<p>Lakiuudistuk- seen yleisellä tasolla liittyvien tavoitteiden to- teutuneisuus</p>
<p>Teema: Nuoret ja lakiuudistus Yksi kutsu haastatteluun Joskus haastattelu puhelimitse Huoltajat tulevat hyvin paikalle Alaikäisten kanssa työskentely haastavaa Yksilöllinen arvioiminen onnistuu joskus paremmin joskus huonommin Nuoren yksilöllinen harkinta tulee täytettyä uuden lain myötä paremmin kuin henkilötutkinnan aikana Tukipalveluihin ohjaaminen heikkoa Palveluohjausta myös muilta tahoilta kuin Rikosseuraa- muslaitokselta Aika on pois täysikäisiltä</p>	<p>Haastattelun laadullisuus</p> <p>Alaikäisten asiat haasteellisia</p> <p>Nuoren yksilöllinen harkinta luo haasteita</p> <p>Tukipalveluihin ohjaaminen</p>	<p>Nuorten asioi- den hoitaminen hajanaista</p>
<p>Teema: Henkilökunta ja lakiuudistus Alussa ollut lakikoulutus henkilökunnalle Koulutuksen puute tai sen jälkipainotteisuus Itsehankittu lisäkoulutus Ei tarvetta mennä tuomioistuinkäsittelyihin Apuvirkamiehiä ei hyödynnetä, tarvetta olisi Sosiaalitoimi ”apulaatijana” Työhyvinvointi koetuksella Työskentelyolosuhteet huonot, ilmapiiri hyvä Työssä viihdytään</p>	<p>Koulutukseen liittyvät haasteet</p> <p>Tuomioistuinkäsittelyt ja lausun- totyöntekijät</p> <p>Apuvirkamiesten hyödynnettä- vyys</p> <p>Työhyvinvoinnin haasteellisuus</p>	<p>Lakiuudistuksen mahdollisuudet henkilökunnalle</p>

<p>Teema: Viranomaisyhteistyö Sosiaalitoimistojen toiminta kirjaviaa eri kunnissa Yhteistyötä eri arviointikeskusten välillä ei ole, tarvetta olisi Yhteistyön pitäisi parantua sosiaalitoimistojen kanssa Kirjalliset tiedot lähinnä poliisilta ja sosiaalitoimistoilta Terveystenhuollon tiedot haastattelusta Ei tarvetta terveydenhuollon tietoihin Ei tarvetta salassa pidettäviin tietoihin Tiedot saadaan hyvin, myös terveydenhuollon tiedot Toivotaan enemmän viranomaispalavereja Vanhoja suhteita voitaisiin hyödyntää sosiaalitoimeen päin Yhteydenotto puhelimitse - tehostaa kontakteja Verkostopalaveri: nuori, huoltajat ja mahd. sosiaalitoimen edustaja</p>	<p>Yhteistyö sosiaalitoimistojen kanssa avainasemassa</p> <p>Käytettävissä tiedoissa hajontaa</p> <p>Yhteistyö muiden tahojen kanssa haasteellista</p>	<p>Yhteistyö ja tiedonkulku eri tahojen kanssa</p>
<p>YLÄLUOKKIA YHDISTÄVÄ TEKIJÄ: Välttämättömän lakiuudistuksen käytännöntoteutus pirstaloista</p>		